МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему «Підтримка малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області банківською системою в умовах війни»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0723-фк-з
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньої програми Фінанси і кредит
Л.В.Целуйко

Керівник к.е.н., доцент Батракова Т.І.
Рецензент д.е.н., професор Череп А.В.

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Освітня програма Фінанси і кредит

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____А.В. Череп
«____»_____2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Целуйко Лілії Віталіївни

1. Тема роботи: «Підтримка малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області банківською системою в умовах війни»
керівник роботи: Батракова Тетяна Іванівна, к.е.н., доцент
затверджені наказом ЗНУ від 29 грудня 2023 р. № 2251-с.

2. Строк подання студентом роботи: 11 листопада 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: дані фінансової звітності НБУ, Державної служби статистики України, Комерційних банків, а також монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): розкрити сутність поняття «мале сільськогосподарське підприємство»; дослідити особливості кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні та Запорізькій області до війни та під час війни; сформувати та обґрунтувати практичні рекомендації щодо напрямків вдосконалення банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 22 рис., 28 табл.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Батракова Т.І. доцент	05.08.2024 р.	05.08.2024 р.
2	Батракова Т.І доцент	09.09.2024 р.	09.09.2024 р.
3	Батракова Т.І., доцент	03.10.2024 р.	03.10.2024 р.

7. Дата видачі завдання: 24 червня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	24.06.2024 р. – 30.07.2024 р.	виконано
2.	Виконання вступу	01.08.2024 р. – 04.08.2024 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	05.08.2024 р. – 08.09.2024 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	09.09.2024 р. – 02.10.2024 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	03.10.2024 р. – 20.10.2024 р.	виконано
6.	Формулювання висновків	21.10.2024 р. – 27.10.2024 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	28.10.2024 р. – 10.11.2024 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	11.11.2024 р.	виконано

Студент _____ Л.В.Целуйко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ Т.І.Батракова
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.О. Щебликіна
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 107 с., 22 рис., 28 табл., 70 джерел, 5 додатків

Об’єктом дослідження процес банківського кредитування підприємств малого сільськогосподарського бізнесу.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних засад та методичних підходів до банківського кредитування малих підприємств агропромислового комплексу України з метою покращення фінансування малого бізнесу.

Метою роботи є подальший розвиток теоретичних положень та удосконалення методичних і практичних рекомендацій щодо оптимізації шляхів банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств

Завдання: розкрити сутність поняття «мале сільськогосподарське підприємство»; дослідити особливості кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні та Запорізькій області до війни та під час війни; сформувати та обґрунтувати практичні рекомендації щодо напрямків вдосконалення банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств в Україні.

Методи досліджень: діалектичний метод пізнання, системний, комплексний та структурно-функціональний підхід, кількісний аналіз, методи дедукції та індукції, аналізу та синтезу, логічний метод.

Одержані результати та їх новизна: 1) отримав подальший розвиток алгоритм оцінки ризиків 2) виокремлено чинники**,** які обмежують можливості малих сільгоспвиробників отримувати банківські кредити 3) розроблено напрями стратегії покращення банківського фінансування.

Практичне значення одержаних результатів. Пропозиції щодо вдосконалення кредитування малих сільгосппідприємств можуть бути використані в його практичній діяльності.

МАЛІ СІЛЬГОСПВИРОБНИКИ, БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ, РИЗИК, ЕФЕКТИВНІСТЬ, ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ, ФІНАНСОВА ДОПОМОГА

SUMMARY

Qualifying work: 107 p., 22 fig., 28 tab., 70 references, 5 annex.

The object study of the process of bank lending to small agricultural businesses.

The subject of the study is a set of theoretical principles and methodological approaches to bank lending to small enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine with the aim of improving small business financing.

The purpose of the work is the further development of theoretical provisions and improvement of methodical and practical recommendations for optimizing ways of bank financing of small agricultural enterprises

Tasks: to reveal the essence of the concept of "small agricultural enterprise"; to investigate the peculiarities of lending to small agricultural enterprises in Ukraine and the Zaporizhzhia region before and during the war; to form and substantiate practical recommendations regarding directions for improving bank financing of small agricultural enterprises in Ukraine.

Methods of research: a systematic approach to the study of economic events and processes. During research performance scientific methods of cognition were used: methods of induction and deduction, terminological analysis and comparison, calculation methods, theoretical generalization; cause-effect relationship methods, abstract-logical method and logical method.

The results obtained and their novelty: 1) the risk assessment algorithm was further developed 2) the factors that limit the opportunities of small agricultural producers to receive bank loans were identified 3) strategic directions for improving bank financing were developed.

The results of the study are proposals for improving crediting of small agricultural enterprises can be used in its practical activities.

The practical significance of this work, conclusions, research and proposed methodological recommendations can be used as methodological support and as a means of improving the activity of banks, as consulting and informational materials for managers of small agricultural businesses and bank managers.

SMALL FARMERS, BANK LENDING, RISK, EFFICIENCY, FINANCIAL STABILITY, FINANCIAL ASSISTANCE

ЗМІСТ

ВСТУП 8

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДТРИМКИ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 12

1.1 Сутність та значення малих сільськогосподарських підприємств 12

1.2 Банківська система як механізм підтримки малих сільськогосподарських підприємств 20

1.3 Вплив війни на роботу сільськогосподарської галузі 25

2 АНАЛІЗ СТАНУ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ 32

2.1 Характерні риси та особливості розвитку малих сільськогосподарських підприємств на півдні України до війни 32

2.2 Аналіз роботи малих сільськогосподарських підприємств в Україні та Запорізькій області під час війни в 2022-2023 роках 46

2.3 Банківська підтримка малих сільськогосподарських підприємств України в довоєнний період та під час війни 52

3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ 72

3.1 Підтримка малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області банківською системою в умовах війни 72

3.2 Європейський досвід банківської підтримки малих сільськогосподарських підприємств 76

3.3 Пропозиції щодо прогнозування ризиків та можливостей кредитування малих сільськогосподарських підприємств 86

ВИСНОВКИ 96

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 101

ДОДАТКИ .....**Error! Bookmark not defined.**

Декларація академічної доброчесності здобувача 114

ВСТУП

Сьогодення вимагає від суб'єктів господарювання, любої форми власності та різних за розміром, ефективного господарювання для можливості не тільки розвивати бізнес, а під час війни зберегти його. Неможливо функціонувати в умовах непередбачуваності внутрішнього становища та конкуренції зовні без достатньої кількості фінансових ресурсів. Запорукою виживання та основою стабільного становища підприємства слугує фінансова стійкість. Тільки вільно маневруючи фінансами, підприємство здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперебійний процес виробництва та реалізації продукції, а також витрати на його розширення та оновлення.

Малі підприємства сільськогосподарської галузі, маючи високий рівень витрат, що обумовлений специфікою виробництва та реалізації послуг, яка має визначальний вплив на збитковість підприємств цієї галузі – вимагають розкриття питань допомоги (в частині фінансування) банківської системи ресурсами у більш глибокому методичному плані.

В сучасних умовах жодне мале підприємство агропромислової галузі не може стабільно та ефективно функціонувати без грамотної та продуманої системи забезпечення фінансовими ресурсами. Однією з основних її складових є банківське кредитування підприємства.

Актуальність даної роботи полягає у тому, що незважаючи на значущу роль малого сільськогосподарського бізнесу в економічному та соціальному розвитку країни цей сектор економіки має проблеми з фінансування, а саме доступом до банківського кредитування. Необхідність наукового пошуку шляхів вирішення зазначеної суперечності зумовлює актуальність дослідження шляхів активізації банківського кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні, з врахуванням особливостей умов ведення виробничо-господарської діяльності під час військових дій та в повоєнний період.

Метою роботи є подальший розвиток теоретичних положень та удосконалення методичних і практичних рекомендацій щодо оптимізації шляхів банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

– розкрити сутність поняття «мале сільськогосподарське підприємство»;

– дослідити особливості кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні;

– виокремити чинники, які обмежують можливості підприємств малого сільськогосподарського бізнесу отримувати банківські кредити та підвищувати ризиковість здійснення таких операцій для банків;

– проаналізувати стан кредитування малого сільськогосподарського бізнесу, південно-східних областей України, комерційними банками до військової агресії рф та під час війни;

– оцінити особливості та доступність програми банківського кредитування для малого сільськогосподарського бізнесу в Запорізькій області;

– сформувати та обґрунтувати практичні рекомендації щодо ефективності напрямків вдосконалення банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств в Україні.

Предметом дослідження є теоретико - методичні та практичні аспекти кредитування малого сільськогосподарського бізнесу.

Наукова і практична новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації запропонованої стратегії програм кредитування малого сільськогосподарського бізнесу в Україні.

У результаті проведеного дослідження обґрунтовані наступні положення, що містять елементи наукової новизни:

– отримав подальший розвиток алгоритм оцінки ризиків фінансово-господарської діяльності підприємств малого сільськогосподарського бізнесу;

– проведено оцінку існуючих програм кредитування підприємств малого сільськогосподарського бізнесу;

– надано рекомендації для подальшого покращення можливостей отримання банківського кредитування підприємствами малого сільськогосподарського бізнесу.

Для розкриття досліджуваної теми використано законодавчі акти, нормативно-правові документи, статистичні дані, звіти Національного банку та комерційних банків України, сучасні публікації, роботи відомих економістів та фінансистів, які зверталися до питання банківського кредитування підприємств малого сільськогосподарського бізнесу.

Методологічну базу складають методи системного, структурного, факторного та порівняльного аналізів.

В роботі використані графічні, табличні та розрахункові інструменти дослідження.

Інформаційна база – навчальні посібники провідних фахівців у галузі банківської справи, фінансова звітність та статистичні дані комерційних банків, дослідження аналітиків.

Практична значимість даної роботи, висновки, дослідження та запропоновані методичні рекомендації можуть бути використані як методичне забезпечення та як засіб удосконалення діяльності банків, як консультаційні та інформаційні матеріали для керівників підприємств малого сільськогосподарського бізнесу та менеджерів банків.

Наукова новизна одержаних результатів визначається вдосконаленням поняття «мале сільськогосподарське підприємство» як складової господарського комплексу агропромислової галузі; запропоновані шляхи покращення взаємодії НБУ, Уряду, комерційних банків та малих сільськогосподарських суб'єктів господарювання в період війни та повоєнної відбудови, для можливостей більш ефективного відродження та функціонування сільськогосподарської галузі; виокремлено чинники, які обмежують можливості підприємств малого сільськогосподарського бізнесу отримувати банківські кредити та підвищувати

ризиковість здійснення таких операцій для банків; подальшого розвитку набуло визначення впливу європейського досвіду, стосовно взаємодії банківської системи та малих сільськогосподарських підприємств; запропоновані складові банківської стратегії в частині взаємодії с малими сільськогосподарськими підприємствами, які можуть задовольнити обидві сторони та привести до взаємовигідної співпраці.

Дипломна робота складається із вступу, основної частини та висновків. У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета, предмет, об’єкт, завдання та методологічна база дослідження. Основна частина присвячена вивченню поставленої проблеми. У висновках сформульовано основні результати дипломного дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичному круглому столі: «Відновлення сільських територій в умовах повоєнного відродження», що відбувся 21 травня 2024 року.

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 2 друковані праці статтю «Напрями повоєнної відбудови Запорізького регіону» у науковому збірнику ЗНУ «Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки» № 2(62) 2024 року та тези в збірнику за результатами круглого столу.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДТРИМКИ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1 Сутність та значення малих сільськогосподарських підприємств

Завдяки великим земельним ресурсам та сприятливому клімату, сільське господарство завжди було пріоритетною галуззю для розвитку економіки України, навіть під час війни ця галузь остається пріоритетною для економіки. Однак сільське господарство також було зоною напруженості в Україні, де протягом багатьох років співіснували два різні способи виробництва, а саме: великий індустріальний агробізнес і сімейні фермерські господарства. Агробізнес контролює 53,9% орних земель і забезпечує 54,5% валового внутрішнього сільськогосподарського виробництва України, головним чином спеціалізуючись на виробництві зернових та олійних культур на експорт. Іншу частку, 46,1% сільськогосподарської продукції, забезпечують різноманітні малі і середні сімейні фермерські господарства і особисті селянські господарства, які обробляють 45,5% землі, вирощуючи картоплю, овочі, фрукти, зерно та виробляючи молочну та м’ясну продукцію для особистого споживання та продажу на внутрішніх ринках[1].

Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках дозволить значно покращити економічне становище країни, забезпечити продовольчу безпеку та вирішити соціально-економічні проблеми села (рис.1.1).

Малі сільськогосподарські підприємства відіграють важливу роль у цьому процесі, але їх успішний розвиток в умовах ринкової конкуренції та технологічних змін потребує ефективного державного регулювання, особливо

підтримка необхідна зараз, коли сільськогосподарська галузь є однією з найбільш постраждалих під час військового вторгнення росії.

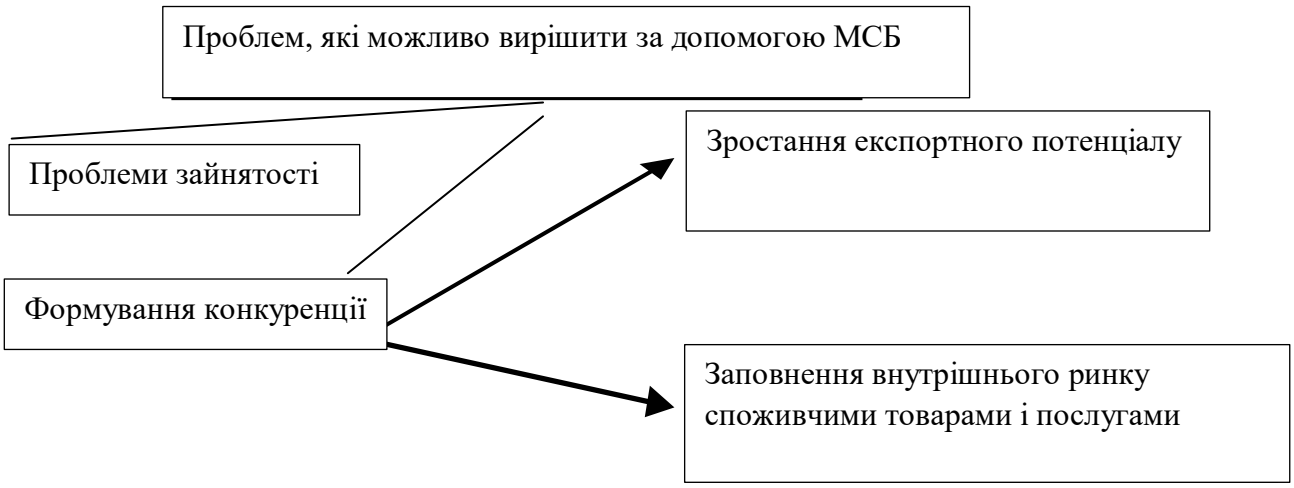

Рисунок 1.1 – Проблем, які можливо вирішити за допомогою МСБ

По перше слід зрозуміти, тлумачення поняття «підприємництва». Правове визначення терміну «підприємництво» офіційно прописане Господарським кодексом України і визначається, як «самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [2]. Цим визначенням законодавець підкреслює значну суспільну роль підприємництва та делегує значні повноваження у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни. Дослідження малого аграрного підприємництва в Україні вимагає, найперше, визначення сутності таких категорій: «підприємництво», «мале підприємництво», «аграрне підприємництво», «мале аграрне підприємництво».

В Україні немає чіткого визначення, кого вважати малим сільгоспвиробником. До цієї категорії можна віднести фермерські господарства (юридичні особи), сімейні фермерські господарства (фізичні особи-підприємці), особисті селянські господарства (фізичні особи) та інші комерційні

сільгоспвиробники з невеликими земельними ділянками або обсягом товарообігу.

У галузі існує неформальна градація за розміром землеволодіння: малі фермери (до 150 – 500 га), середні (200 –10 тис. га) та великі (понад 10 тис. га). Однак, законодавчо встановлена сегментація, що використовується в офіційній статистиці та НБУ, базується на розмірі річного доходу та кількості працівників. Згідно з нею, малими вважаються підприємства з річним доходом від 2 до 10 млн євро, а мікропідприємства – до 2 млн євро.

Таблиця 1.1 – Сегментація суб'єктів сільськогосподарського підприємництва[2,3,4]

Ознака За розміром	Річний дохід		Кількість працівників	Річний дохід, за курсом НБУ млн. грн		Розрахунковий розмір підприємства на основі виробництва				
Суб'єкт підприємництва	від	до		від	до	Зернові, га	Олійні га	Овочі, га	Плод. ягід,	Молок Поголів'я
Господарчий кодекс та НБУ										
великий	50		Біл. 250	1450		>70 тис.	>64 тис.	>8 тис.	>21 тис.	>29 тис.
середній	10	50	До 250	289	1450	До 70 тис.	До 64 тис.	До 8 тис.	До 21 тис.	До 29тис.
малий	2	10	До 50	58	289	До 14 тис.	До 13 тис.	До 1,5 тис.	До 4 тис.	До 6 тис.
мікро	0,5	2	До 10	14,4	58	До 3 тис.	До 2,5 тис.	До 310	До 825	До 1,2 тис.
	0,05	0,5	До 10	1,5	14,4	До 697	До 644	До 78	До 206	До 289
	0	0,05	До 10	0	1,5	До 70	До 64	До 8	До 21	До 29
Податковий кодекс ФОП 3 група єдиного податку										
			До 10	-	7млн	337	312	38	100	140
			Ціна грн/т			3867	8321	4497	6494	8198
			врожайність/прод-ть, т/га, голову			5,4	2,7	41,5	10,8	6,1

Враховуючи специфіку агробізнесу, порогові значення для мікропідприємств (до 2 млн євро) охоплюють доволі великі сільгосппідприємства. Тому, поріг доходу до 500 тис. євро є більш відповідним для визначення малого сільськогосподарського бізнесу, що відповідає приблизно 600 –700 га у зерновому та олійному бізнесі, до 80 га в овочівництві та до 300 голів у молочному скотарстві. Сімейне фермерство більше відповідає сегменту з річним доходом до 50 тис. євро. Сегментація суб'єктів підприємництва за даними Господарчого Кодексу, НБУ та Податкового Кодексу в табл. 1.1.

Малі сільськогосподарські підприємства – це господарства, які мають обмежені ресурси та здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції на невеликих площах. Вони відрізняються від середніх і великих аграрних підприємств за розміром земельних угідь, чисельністю працівників та обсягами виробництва. Незважаючи на те, що в різних країнах критерії визначення «малих сільськогосподарських підприємств» відрізняються але загальними характеристиками є: обмеженість ресурсів; невеликий обсяг продукції, сімейне управління, гнучкість

Тобто, усі віще наведенні критерії підходять до визначення малого сільськогосподарського підприємства в любій країні, бо всі вони мають обмеженість у ресурсах як у кількості землі так і матеріально- технічному та фінансовому забезпеченні. Більшість з цих підприємств є сімейними господарствами та мають сімейне управління. Сімейне фермерське господарство містить усі види сімейної сільськогосподарської діяльності, яка охоплює розвиток місцевості [5]. Головним критерієм віднесення діяльності до сімейного фермерства є метод управління, характер власності, статус і належність працівника. Понад 90 % фермерських господарств перебувають в управлінні окремих осіб або сімей й використовують переважно їх трудові ресурси. За цими критеріями сімейні ферми є найпоширенішою формою ведення сільського господарства у світі. Малі сільськогосподарські підприємства виробляють свою продукцію у менших обсягах, порівняно з великими агрохолдингами. Тим не менш їх основною перевагою є гнучкість, а саме можливість швидко

адаптуватися до любих змін життя та вимог споживачів. Своє вміння швидко переорієнтуватися показав малий сільськогосподарський бізнес України, коли великий експортоорієнтований агробізнес зазнав найбільших втрат, на початку війни, сімейні фермерські господарства та особисті селянські господарства змогли пристосуватися до екстремальних умов і забезпечувати продовольством українську армію та населення. Неправильно вважати, що сімейні фермери та особисті селянські господарства не зазнали впливу війни. Порушення ланцюгів створення вартості, втрата напрацьованих постачальників, а непередбачуваність цін значно вплинули на фермерів, що вказує на їхню взаємозалежність з аграрною економікою країни. Російські артилерійські обстріли, мінування земель, руйнування інфраструктури та сільськогосподарських об'єктів також зачіпають землі фермерських і особистих селянських господарств, через що вони стикаються з подібними проблемами, як і великі агробізнеси. Близько двох третин (65%) фермерів, які займаються рослинництвом, і майже половина (45%) тих, хто спеціалізується на тваринництві, повідомили про труднощі, пов'язані з війною, зокрема через нестачу палива, насіння, кормів і добрив, доступу до та високу вартість електроенергії, а також проблеми зі збутом продукції. Комерційно орієнтовані особисті селянські господарства стикаються з аналогічними викликами. За даними опитування ФАО, чверть особистих селянських господарств зазнала серйозних труднощів через війну, а кожен четвертий респондент (25% сільського населення) змушений був припинити або скоротити сільськогосподарське виробництво. Багато внутрішньо переміщених осіб переїхали до сільської місцевості, тікаючи із зон бойових дій або великих міст, і часто залучаються до сільськогосподарського виробництва для власних потреб і допомоги місцевим фермерам. Деякі експерти вважають, що війна сприяла відродженню багатьох знелюднених сіл та підкреслила велике значення сімейних ферм і особистих селянських господарств для забезпечення продовольством України під час війни.

За даними Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, зареєстровано 31 800 фермерських господарств та 3,9 млн

особистих селянських господарств, але реальна кількість може бути більшою. Фермерські господарства мають середній розмір від 50 до 100 га, що є відносно великим порівняно із середнім розміром ферми в ЄС, який становить 17,4 га. Фермерські господарства обробляють близько 15% орних земель в Україні (володіють землею та орендують землю у сусідів) і виробляють 8,7% вітчизняної сільськогосподарської продукції. Деякі особисті селянські господарства функціонують як комерційні сімейні фермерські господарства (так звані одноосібники), інші – як виробники продуктів харчування, орієнтовані на своє існування. Особисті селянські господарства виробляють 37,4% внутрішньої сільськогосподарської продукції, обробляючи 30% сільськогосподарських угідь країни (вони досить неоднорідні за землекористуванням: 85% обробляють від 1 до 5 га, 9% – від 5 до 10 га, 6% – більше 10 га). Фермерські та особисті селянські господарства разом виробляють 95% картоплі, що виробляється в Україні, 85% овочів, 80% фруктів і ягід, близько 75% молока і більше 35% м'яса. Їхні методи виробництва є більш соціально та екологічно сталими порівняно з великим агробізнесом і здійснюються здебільшого відповідно до місцевих традицій і практики[1].Зрозуміло, що малі сільськогосподарські підприємства відіграють важливу роль у розвитку аграрного сектору та економіки загалом, особливо в регіонах, де сільське господарство є основним джерелом зайнятості та доходів, для мешканців громад.

Саме малі сільськогосподарські підприємства сприяють різноманіттю асортименту продовольчих товарів, допомагають забезпеченню продовольчої безпеки регіонів; створюють робочі місця, тим самим не тільки зменшують безробіття, а сприяють залученню молоді для життя на селі; саме малі підприємства, використовуючи традиційні методи ведення господарства – зберігають українську автентичність; завдяки малим підприємствам українське село зберігає свою соціальну структуру, розвивається, та сприяє економічному зростанню України в цілому (табл.1.2).

Таблиця 1.2 – Значення сільськогосподарських підприємств для економіки

Критерій	Характеристика
Забезпечення продовольчої безпеки	Малі підприємства виробляють значну частину продовольства для місцевих ринків, що сприяє забезпеченню продовольчої безпеки регіонів. Вони вирощують різноманітні культури, часто використовуючи традиційні методи землеробства.
Сприяння зайнятості	Малі сільськогосподарські підприємства є основним джерелом зайнятості для населення сільських районів. Вони створюють робочі місця для місцевих мешканців, тим самим зменшуючи рівень безробіття та сприяючи соціальній стабільності.
Збереження традицій та культурної спадщини:	Малі підприємства часто використовують традиційні методи ведення сільського господарства, зберігаючи культурну спадщину та місцеві аграрні практики. Вони також сприяють збереженню біорізноманіття, вирощуючи традиційні сорти рослин і породи тварин.
Економічний розвиток сільських територій:	Малі аграрні господарства сприяють розвитку місцевої економіки через виробництво та продаж сільськогосподарської продукції. Вони підтримують місцеву інфраструктуру та сприяють розвитку суміжних галузей, таких як переробка сільськогосподарської продукції, транспорт та торгівля.
Гнучкість та інновації:	Малі підприємства здатні швидше адаптуватися до змін у ринковому середовищі та впроваджувати інноваційні технології. Їх гнучкість дозволяє швидко реагувати на зміни в попиті та впроваджувати нові види продукції.
Соціальна роль:	Малі сільськогосподарські підприємства відіграють важливу роль у підтримці соціальної структури сільських громад. Вони сприяють збереженню місцевих громад та розвитку соціальних зв'язків, що є важливим аспектом сталого розвитку сільських територій.

Незважаючи на цілий ряд можливостей та велике значення для економіки країни малі підприємства, протягом усього часу незалежності, стикаються з рядом труднощів, які представлені у табл. 1.3. Але слабкі сторони підприємці намагаються поступово перевести в сильні, працюють над подоланням загроз, щоб рано чи пізно отримати нові можливості.

Таблиця 1.3 – SWOT-аналіз малого підприємства як сектору економічної діяльності

Сильні сторони	Слабкі сторони
Гнучкість виробничої структури, що дозволяє динамічно реагувати на зміни кон'юнктури ринку Вузька спеціалізація, яка забезпечує кращу адаптацію до потреб ринку і успішного функціонування на локальних ринках за рахунок вивчення їх особливостей Безпосередній контакт з споживачем, здатність реагувати на швидкі зміни попиту Можливість становлення і розвитку бізнесу без великих стартових інвестицій, швидка оборотність коштів Використання місцевих джерел сировини, які непридатні для великого бізнесу Сприятливість для втілення інновацій	Нестійкість підприємницьких структур при зміні зовнішніх факторів середовища; Мала частка освоєння ринку і обмежені перспективи зростання Висока залежність від змін кон'юнктури ринку Брак фінансових ресурсів для виробництва великих проектів; Обмежений доступ до високоякісних ресурсів Обмежені можливості фінансування і персоналу, які заважають в проведенні досліджень і розробок.
Можливості	Загрози
Можливість модернізації при перебудові виробничого процесу. Можливість зростання до рівня великого бізнесу. Міцна ніша на зайнятому ринку. Творча самореалізація і можливість розвитку ефективної системи стимулювання творчої продуктивної праці . Можливість використовувати стартові майданчики для інноваційного розвитку різних регіонів і країни в цілому. Можливість використання незайнятих ресурсів неформальних ринків.	Обмежений доступ до фінансових ресурсів, складність в отриманні кредитних коштів. Уразливість до спроб тиску органів державної влади. Високий рівень конкуренції, здатний витіснити підприємства з ринку. Неможливість доведення великих інноваційних розробок до етапу їх реалізації.

Малі сільськогосподарські підприємства є важливим елементом аграрного сектору, який забезпечує продовольчу безпеку, сприяє зайнятості, зберігає культурну спадщину та підтримує економічний розвиток сільських територій. Їх значення важко переоцінити, і для їхнього успішного розвитку необхідна комплексна підтримка з боку держави, банківської системи та інших зацікавлених сторін.

1.2 Банківська система як механізм підтримки малих сільськогосподарських підприємств

Розуміючи значні переваги малих сільськогосподарських підприємств, слід знати що вони стикаються з численними викликами. До них належать обмежений доступ до фінансових ресурсів, складності в реалізації продукції, недостатність технічної підтримки та знань, вплив кліматичних змін, зараз до цього слід додати виклики пов'язані з військовими діями, з появою нових, раніше невідомих ризиків. А отже, цим підприємствам необхідна підтримка з боку держави, міжнародних організацій та банківської системи.

Перспективи розвитку малих сільськогосподарських підприємств полягають у впровадженні сучасних технологій, покращенні доступу до ринків, підвищенні рівня освіти та навичок фермерів, а також розвитку кооперації між дрібними виробниками. Важливим аспектом є також підтримка сталого розвитку, що передбачає збереження природних ресурсів та підвищення екологічної ефективності виробництва. В своєму дослідженні ми розглянемо саме вплив банківської системи на можливості функціонування та розвитку малих сільськогосподарських підприємств. Після проголошення незалежності України одним з найважливіших і необхідних завдань стало реформування банківської системи та визначення, розробка та прийняття нового національного банківського законодавства. Відповідно до прийнятого 20 березня 1991 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність» банками визнавалися установи, функцією яких було кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій [6].

Банківська система виступає складовою кредитної системи держави й являє собою сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією національних банківських установ, які і є тією ланкою що зв'язує банківську систему та реальний сектор економіки, в тому числі і малі

сільгосппідприємства. Банківська система відіграє дуже важливу роль у підтримці сільськогосподарського підприємництва, надаючи фінансові ресурси та спеціалізовані послуги, необхідні для розвитку та стабільності малих сільськогосподарських підприємств. Саме банки є основним джерелом зовнішнього фінансування для підприємств малого сільськогосподарського бізнесу, надаючи кредити на різні цілі:

– інвестицій кредити**,** призначені для придбання основних засобів, таких як сільськогосподарська техніка, обладнання, будівництво та реконструкція виробничих приміщень;

– оборотні кредити для фінансування поточних операційних витрат, таких як закупівля сировини, насіння, добрив, оплата праці та інші поточні витрати;

– кредитні лінії**,** які надають МСП гнучкість у використанні коштів, дозволяючи їм отримувати фінансування в міру необхідності протягом певного періоду:

Також, окрім традиційних кредитних продуктів, банки розробляють спеціальні програми та послуги для малих сільськогосподарських підприємств:

– аграрні розстрочки, що дозволяють сільгоспвиробникам придбати техніку та обладнання з відстрочкою платежу;

– страхування врожаю: захищає МСП від фінансових втрат, пов'язаних з несприятливими погодними умовами та іншими ризиками;

– факторинг, що надає МСП можливість отримати фінансування під заставу дебіторської заборгованості;

– консультаційні послуги з питань фінансового менеджменту, бізнес - планування та маркетингу.

Але банки стикаються з проблемами, характерними для сільськогосподарського бізнесу, характерними для сільськогосподарського бізнесу, які суттєво ускладнюють можливість надання кредитних коштів:

– непрозорість фінансово-господарської діяльності підприємств;

– відсутність нормативної, економічної та правової документації:

– відсутність ліквідних активів, незначний розмір власних коштів, та відсутність іншого забезпечення під заставу;

– відсутність реальної потужної підтримки держави;

– високі кредитні ризики, брак чи обмеженість юридичних засобів і методів зниження ризику неповернення банківського кредиту на всіх стадіях кредитного процесу;

– складна оцінка фінансово-господарського стану малих підприємств АПК;

– нестабільність законодавства у галузі оподаткування фермерських господарств;

– невідповідність рентабельності господарств АПК розміру відсоткових ставок за кредитами, до яких додаються різні комісійні платежі;

– складність і тривалість процедури отримання банківського кредиту.

Також слід сказати про те, що майже усі роки незалежності, підприємствам АПК банки надавали кредити з ставками вищими ніж у інших галузях. Зрозуміло що на це впливали вище зазначені проблеми. Окрім того визначення облікової ставки є доволі складним процесом, з одного боку її величина повинна бути пропорційною ризикам, пов’язаним з конкретним проектом, куди інвестуються кошти, а з іншого боку ця ставка повинна бути співставною з відсотковими ставками банків – конкурентів. Тут банкам приходиться балансувати між ризиками та бажанням заробити.

Коли банки надають довгострокові кредити, на тривалий термін, то ризики з одного боку повинні бути високими, але якщо ситуація на світових ринках стабільна, розвиток виробництва ефективний, то ризики знижуються, а відповідно і ставка. Макро та мікро економічні чинники, що впливають на розмір процентної ставки зібрані у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Фактори впливу на розмір процентної ставки

МАКРОЕКОНОМІЧНІ	
Співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу	Чим більший попит на кредит, тим вища процентна ставка
Рівень інфляції	Прискорення темпів інфляції викликає підвищення процентної ставки, що слугує захистом від знецінення капіталу
Рівень облікової ставки центрального банку (ЦБ)	При визначенні розміру процентної ставки банки беруть за основу облікову ставку ЦБ, яка, своєю чергою, залежить від типу грошово-кредитної політики, процентних ставок на міжнародному ринку позичкових капіталів, стану платіжного балансу країни, курсу національної валюти
МІКРОЕКОНОМІЧНІ	
Строк кредитування	Рівень процентної ставки знаходиться в прямій залежності від строку кредиту: чим довший кредит, тим вища процентна ставка, оскільки підвищується ризик неповернення кредиту та знецінення запозичених коштів у зв'язку з інфляцією
Розмір кредиту	Зазвичай, процентна ставка з великих позичок повинна бути нижчою, ніж за дрібними
Витрати на формування позичкового капіталу	Ці витрати складаються з депозитного процента та плати за кредитні ресурси, отримані в інших банках, тому, чим вищою є ціна залучених і позичених коштів, тим вищою буде процентна ставка
Ризик неповернення	При наданні позичок банки стикаються з кредитним ризиком та процентним ризиком, тому, чим вище банк оцінює ці ризики, тим вищою буде процентна ставка
Характер застави	Якість застави прямо пов'язана з її ліквідністю, тому, чим вища ліквідність майнових цінностей, що є забезпеченням кредиту, тим нижчою буде процентна ставка
Характер відносин між банком і позичальником	Для своїх постійних клієнтів, у платоспроможності яких банк упевнений, процентна ставка може бути нижчою

Головними передумовами розвитку банківського кредитування виступають наступні чинники: мінімізація ризиків, специфічність кредитної політики банків-кредиторів щодо підприємств агропромислового комплексу, удосконалення механізму захисту прав кредиторів.

Перешкодами на шляху до збільшення банківського кредитування є відсутність традицій роботи агросектору в ринкових умовах, низька культура роботи позичальників з кредитами, недостатній рівень знань позичальників про ринок кредитних послуг, що більшою мірою стосуються саме малих та середніх господарств, висока залежність кредитоспроможності від таких непередбачених

факторів як погодні умови, висока зношеність основних фондів, відсутність диверсифікованості бізнесу.

Однак, банки намагаються подолати існуючі виклики та розширити можливості доступу малого та середнього сільськогосподарського бізнесу до фінансування. Шляхами подолання перешкод можуть стати:

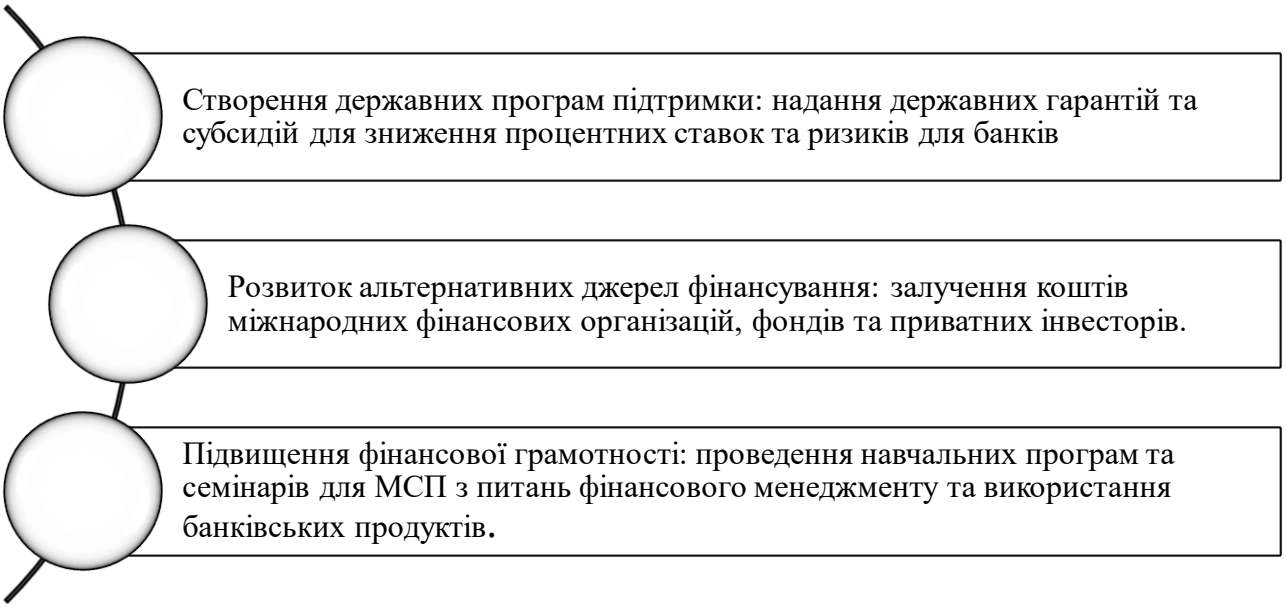

Рисунок 1.2 – Заходи щодо подолання викликів фінансування МСП

Банківська система відіграє важливу роль у підтримці фінансування розвитку малих сільськогосподарських підприємств в Україні, особливо в умовах нестабільної економічної ситуації та війни Забезпечуючи доступ до кредитних ресурсів та спеціалізованих послуг, банки сприяють продуктивності, конкурентоспроможності та стабільності цього сектору. Подальший розвиток банківської системи та впровадження інноваційних підходів до фінансування МСП сприятиме зміцненню аграрного сектору та економіки України загалом. Національний банк України спільно з урядом розробляє та впроваджує програми кредитування, які спрямовані на поліпшення фінансової стійкості аграрного сектору. Однією з найпопулярніших програм є "Доступні кредити 5-7-9%", яка продовжує діяти і в 2024 році. Ця програма надає фермерам можливість

отримувати кредити під пільгові відсоткові ставки, що дозволяє їм знижувати витрати на фінансування та підвищувати конкурентоспроможність [7]. За даними НБУ, обсяг виданих кредитів за цією програмою значно зріс. Наприклад, у 2023 році частка коштів клієнтів зросла до 92%, а обсяги гривневих коштів фізичних осіб збільшилися майже на 5% за квартал [8]. Це свідчить про активний попит на кредитні ресурси серед сільськогосподарських підприємств.

Банківська система України, через впровадження спеціалізованих програм кредитування, відіграє важливу роль у підтримці малих сільськогосподарських підприємств. Проте, для повного розкриття потенціалу цих програм необхідно вдосконалювати процеси кредитування, знижувати відсоткові ставки та спрощувати процедури отримання кредитів. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити стійкий розвиток аграрного сектору в умовах сучасних викликів.

1.3 Вплив війни на роботу сільськогосподарської галузі

Війна в Україні завдала нищівного удару по всій економіці країни, включаючи сільське господарство, яке є одним з ключових секторів, а під час війни галузь визначена як пріоритетна.

Рисунок 1.3 – Економічні наслідки військових дій на території України

Малі сільськогосподарські підприємства, які відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки та зайнятості населення, особливо постраждали від військових дій та стикаються з новими специфічними викликами та гібридними ризиками, що призводять до непередбачуваних економічних наслідків (рис.1.3).

Окрім загальних наслідків, які притаманні майже для всієї галузі агропромислового комплексу, існують специфічні виклики (рис.1.4) для малих сільськогосподарських підприємств, які під час військових дій значно ускладнюють функціонування останніх, такі як обмежений доступ до фінансування – проблема яка під час війни гостро стала перед підприємствами які наближені до зони бойових дій ; недостатній рівень державної підтримки – держава як і до війни більш налаштована на поміч великим агрохолдингам; військові дії – втрата логістичних зв'язків, партнерів, певна ізольованість на своїх територіях призвели ще до більш низького рівня кооперації; враховуючи всі перераховані проблеми немає під час війни можливостей для малих підприємств впроваджувати інноваційні технології.

Рисунок 1.4 – Специфічні виклики для малих сільськогосподарських підприємств

Якщо говорити про Запорізьку область, яка до війни мала високий інвестиційний потенціал, активну зовнішньоекономічну діяльність, посідала третє місце в країні за обсягом сплачених до державного бюджету податків, забезпечувала не тільки фінансову спроможність місцевих бюджетів а й підтримувала громади інших областей, то за два роки війни під окупацією російської федерації опинилося близько 70% території області, та таких розвинених громад як Мелітопольська, Бердянська, Енергодарська, Токмацька, Дніпрорудненська. У 2023 році майже 60% громад області мали критичний рівень фінансової спроможності. Безперервні обстріли, руйнування інфраструктури, об'єктів господарювання, релокація бізнесу значно погіршили економічну ситуацію в регіоні. Майже 85% сільськогосподарської землі знаходяться на тимчасово окупованій території і тепер майже У 2023 році понад 95% громад Запорізької області отримали базові дотації. Загальний обсяг базових дотацій громад збільшився втричі порівняно з 2021 роком. За період великої війни область перемістилася з третьої позиції за обсягом сплачених реверсних дотацій на третю – за обсягом отриманих базових дотацій[9].

Малі сільськогосподарські підприємства Запорізької області становлять значну частину аграрного сектору регіону. За даними Державної служби статистики України, на початок 2023 року в області налічувалося близько 4,500 малих фермерських господарств, які займаються вирощуванням зернових культур, овочів, фруктів та тваринництвом[10]. Малі сільськогосподарські підприємства забезпечують приблизно 30% загального виробництва сільськогосподарської продукції області. Розмір і структура МСП варіюються, проте більшість з них мають площу землекористування до 100 гектарів і використовують працю членів родини та найманих працівників. Валовий обсяг продукції малих сільськогосподарських підприємств у 2022 році становив близько 3 мільярдів гривень, що на 12% більше порівняно з попереднім роком. Малі сільськогосподарські підприємства Запорізької області стикаються з численними викликами, які обмежують їх розвиток. Основні проблеми включають: Малі сільськогосподарські підприємства Запорізької області

стикаються з численними викликами, які обмежують їх розвиток. Основні проблеми включають: обмежений доступ до кредитних ресурсів, а даними Національного банку України, лише 15% малих фермерських господарств мають доступ до банківського кредитування, високі процентні ставки та складні процедури отримання створюють додаткові бар'єри [11]; інфраструктурні проблеми, а саме руйнування доріг, мостів, інфраструктурних об'єктів ускладнюють логістику та постачання продукції на ринки – близько 40% фермерів відзначили труднощі з транспортуванням продукції; військові дії призвели до дефіциту добрив, палива, посівного матеріалу, кормів – близько 65% фермерів стикаються з нестачею необхідних ресурсів для ведення господарства[12] нестабільність ринків збуту та коливання цін створюють додаткові ризики для малих сільськогосподарських підприємств – близько 45% фермерів повідомили про труднощі зі збутом продукції через падіння попиту та зниження цін[13].

Підсумовуючи, слід визнати що війна в Україні створила дуже серйозні виклики для малих сільськогосподарських підприємств. Для подолання цих викликів та можливості вистояти, зберегти підприємства та в подальшому забезпечити сталий розвиток малих сільськогосподарських підприємств необхідно впровадити спільні комплексні заходи з боку держави, міжнародних організацій та самих підприємств. А саме:

– банкам необхідно працювати над створенням спеціальних кредитних програм для малих сільськогосподарських підприємств, зниженням процентних ставок, спрощенням процедур оформлення та отримання кредитів, розвивати програми мікрофінансування та краудфандингу;

– Уряду необхідно працювати над збільшенням державної підтримки, а саме: наданням прямих субсидій, компенсацій за втрати, податкових пільг, сприяння у відновленні інфраструктури, розвиток консультаційних та інформаційних послуг;

– підприємствам необхідно розвивати кооперацію: створювати кооперативи та асоціації малих сільськогосподарських підприємств, для обміну

досвідом та інформацією, спільного використання ресурсів та виходу на нові ринки;

– розвивати науково-технічне співробітництво з вузами та науково-дослідними інститутами співпрацювати з грантодавцями, для можливості отримання фінансування на впровадження нових технологій.

На нашу думку саме комплексне впровадження цих рекомендацій допоможе малим сільськогосподарським підприємствам подолати наслідки війни, відновити свою діяльність та забезпечити сталий розвиток сільського господарства як в Україні так і в Запорізькій області, для якої малі сільськогосподарські підприємства є важливим елементом аграрного сектору, які сприяють продовольчій безпеці та економічному розвитку регіону. Попри численні виклики, зокрема фінансові труднощі, інфраструктурні проблеми та нестачу ресурсів, малі сільськогосподарські підприємства мають значний потенціал для розвитку. Комплексна підтримка з боку держави, банківської системи та міжнародних організацій є ключовою для забезпечення сталого розвитку та підвищення ефективності малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області.

Висновки до розділу 1

Таким чином, у результаті аналізу наукової літератури, статистичних даних, досліджень різних організацій у першому розділі своєї роботи нами з’ясовано, що малі сільськогосподарські підприємства в аграрному секторі України – це господарства, які зазвичай мають обмежені земельні ресурси, виробничі потужності та фінансові можливості порівняно з великими агрохолдингами. Вони можуть бути організовані як фермерські господарства, сімейні ферми, особисті селянські господарства або інші форми власності.

Нами надано власне трактування малого сільськогосподарського підприємства, на основі аналізу господарчого кодексу, податкового кодексу та

визначення малого сільськогосподарського підприємства Національним Банком України:

Мале підприємство в сільському господарстві України – це господарство, яке має річний дохід до 500 тисяч євро, займається виробництвом сільськогосподарської продукції, переробкою або наданням супутніх послуг, і в якому кількість працівників не перевищує 50 осіб.

В першому розділі нашої роботи розглянуто значення малих сільськогосподарських підприємств для економіки України, та з’ясовано:

– малі сільськогосподарські підприємства виробляють значну частину продуктів харчування, сприяють різноманіттю асортименту продовольчих товарів забезпечуючи продовольчу незалежність країни.

– малі сільськогосподарські підприємства створюють робочі місця та підтримують соціальну інфраструктуру в сільській місцевості, запобігаючи відтоку населення, тим самим сприяють розвитку сільських територій;

– малі сільськогосподарські підприємства зберігають традиційні методи ведення сільського господарства та сприяють збереженню культурної спадщини та традицій українського села;

– малі сільськогосподарські підприємства зазвичай використовують більш екологічно чисті методи виробництва порівняно з великими агрохолдингами, підтримуючи екологічну стійкість та розвиток органічного виробництва;

– малі сільськогосподарські підприємства здатні швидше реагувати на зміни ринкової кон'юнктури та споживчих вподобань. Саме гнучкість та адаптивність допомагає вижити та розвиватися під час війни.

В ході дослідження з’ясовано, що війна в Україні завдала серйозного удару по малому та середньому бізнесу у сільському господарстві, та додала проблем, з якими вони стикаються:

– військові дії призвели до руйнування виробничих потужностей, техніки, посівів та худоби;

– блокада портів, пошкодження доріг та мостів ускладнюють транспортування продукції та доступ до ринків збуту;

– ціни на паливо, добрива, насіння та інші ресурси значно зросли, що збільшує собівартість продукції;

– мобілізація та міграція призвели до дефіциту робочої сили;

– обмежений доступ до кредитів та інших фінансових інструментів ускладнює відновлення та розвиток бізнесу.

Зважаючи на вищенаведені дані, зрозуміло, що малі сільськогосподарські підприємства потребують підтримки. І банківська система може бути одним з механізмів підтримки.

Банківська система відіграє важливу роль у підтримці малих сільськогосподарських підприємств, надаючи їм доступ до кредитів, лізингу, факторингу та інших фінансових послуг. Однак, умови кредитування для малих сільськогосподарських підприємств часто залишаються складними через високі процентні ставки та вимоги щодо застави. Ці проблеми існували протягом більш ніж 30 років української незалежності, майже нічого не змінилося зараз.

Для ефективної підтримки малих сільськогосподарських підприємств банківська система повинна:

– розробити спеціалізовані кредитні продукти, з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва та потреб малого бізнесу;

– знизити процентні ставки та вимоги до застави, за рахунок державних гарантій та субсидій;

– надати консультаційну підтримку: допомогти малим сільськогосподарським підприємствам у розробці бізнес-планів, фінансовому управлінні та маркетингу.

2 АНАЛІЗ СТАНУ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

2.1 Характерні риси та особливості розвитку малих сільськогосподарських підприємств на півдні України до війни

Роль агропродовольчого сектору в економіці України важко недооцінити. Його частка в ВВП (разом з лісовим господарством та рибальством) коливається біля 10%. Якщо врахувати ресурсну та переробну галузі сільського господарства (постачання матеріально - технічних ресурсів, переробка, торгівля), то внесок сектору до економіки зростає до 20%. В сільському господарстві працює 22% зайнятих, а третина населення проживає в сільській місцевості. Агропродовольчий сектор є критичною галуззю для торгівельного балансу України та залучення іноземної валюти. Частка агропродовольчного сектору України в експорті зросла з 11% в 2001 до 40% в 2021.

Малі фермери та сільгоспвиробники виробляють понад 50% валового випуску всієї сільськогосподарської продукції, включно із 9% продукції фермерських господарств (зареєстрованих сільгоспвиробників) та із 41,5% продукції фізичних осіб – домогосподарств (так званих одноосібників). Іншу половину продукції виробляють корпоративні господарства, включаючи агрохолдинги. Домогосподарства домінують у тваринництві, виробляючи, наприклад 78% молока, 74% яловичини та телятини, 35% свинини, 17% курятини. Домогосподарства також домінують у виробництві картоплі – 99%, овочів – 89%, біля 20% соняшникового насіння, 25% зернових.

В роботі нами досліджено функціонування малих сільськогосподарських підприємств на півдні України – бо саме тут знаходиться Запорізька область. Для цієї частини характерним є засушлива погода, недостатня кількість та нерівномірний розподіл опадів – такі погодні негаразди не дають нормально

розвиватися сільськогосподарським культурам, що призводить до коливання врожайності та нестабільності фінансового стану малих сільськогосподарських підприємств. Загалом південь є зоною ризикованого землеробства і тому підприємствам, для ведення ефективного господарювання, необхідно враховувати особливості клімату краю та застосовувати нові інноваційні методи ведення бізнесу на відповідному для сьогодення агротехнічному рівні.

Частка сільського господарства у 2021 році у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки склала 8.3%. Для можливостей зростання цієї частки та загалом для розвитку сільськогосподарської галузі, як пріоритетної для країни, усім підприємствам агропромислового комплексу необхідно збільшення фінансування, а саме залучення до галузі інвестиційних, інноваційних ресурсів, та банківського кредитування з прийнятними для сільськогосподарського бізнесу відсотками. Якщо розглядати довоєнний 2021 рік, то суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство вкладено 18,2 млрд. грн. інвестицій в основний капітал **(** на 32,0 % більше ніж у 2020 році). Питома вага інвестицій у зазначені види економічної діяльності склала 7,7% від загальнодержавного обсягу інвестицій в основний капітал, що також більше ніж у попередньому році на 0,5%. Також за кошти державного бюджету освоєно 317 млн.грн., що становить 1,7 % інвестицій в основний капітал у цей вид діяльності. Більша частина інвестицій у сільське господарство, а саме 71% освоєна у рослинництві. Також в 2021 ріці у розвиток сільського господарства було вкладено 813,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування), що становить 1,6 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну.

Зрозуміло, що для розвитку сільськогосподарського сектору необхідним є земля – в Україні площа сільськогосподарських угідь, які використовувались у сільськогосподарському виробництві у 2021 році становила 37,1 млн. га, тобто 61% території України, з яких 31 млн. га – площа ріллі. Виробництвом сільськогосподарської продукції в Україні у 2021 році займалося 56 000 аграрних підприємств різних організаційно правових форм господарювання з яких:

73,9 % становлять фермерські господарства;

13,8 % – господарські товариства;

7,4 % – приватні підприємства;

1,6 % – виробничі кооперативи;

0,6 % – державні підприємства;

2,7 % – підприємства інших форм господарювання.

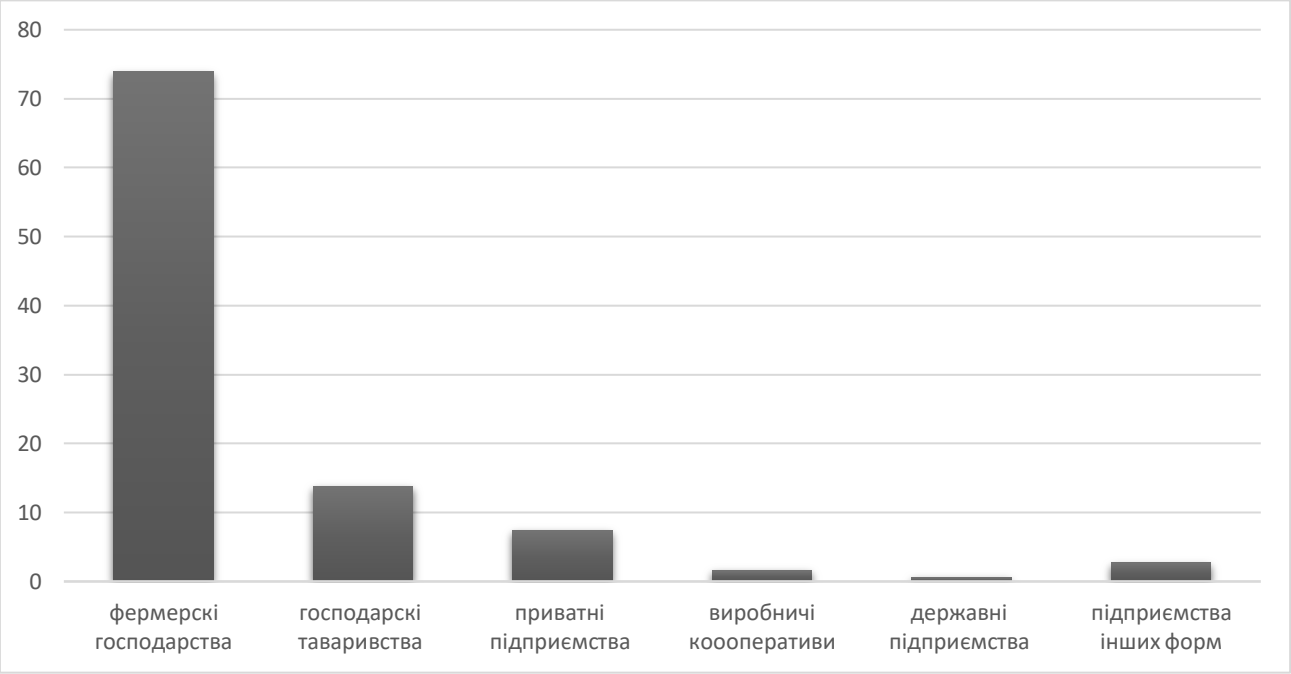

Рисунок 2.1 – Питома вага аграрних підприємств України різних організаційно-правових форм господарювання в 2021 році [14]

У цих підприємствах зосереджено 21,6 млн. га сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарські угіддя використовувалися цими підприємствами наступним чином (рис.2.2):

– фермерські господарства – 20,1%;

– господарські товариства використовували 49,6% ;

– приватні підприємства –15,8%;

– виробничі кооперативи – 4,1%;

– державні підприємства – 2,5%;

– підприємства інших форм господарювання – 7,9%.

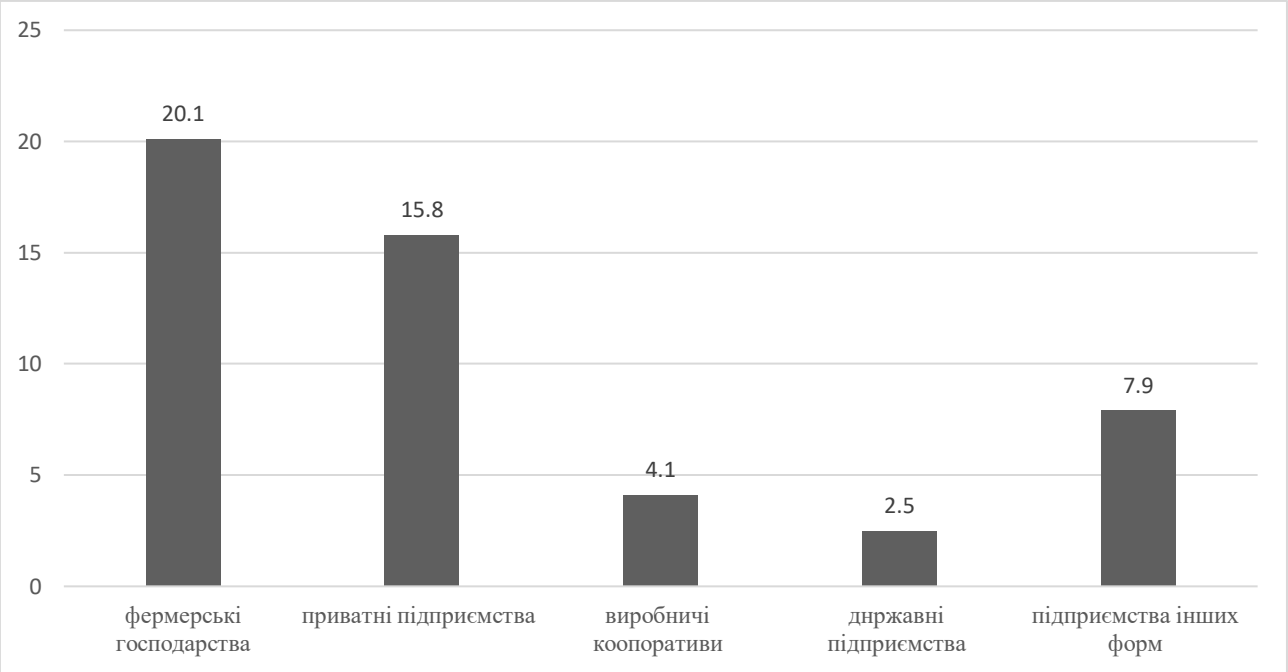

Рисунок 2.2 – Використання сільськогосподарських угідь підприємствами України в 2021 році[14]

З загальної кількості підприємств 48 тис. мають сільськогосподарські угіддя. З них:

– 68,3% підприємств до 100 га,

– 14,9 % – від 100 до 500 га, 5,4 % – від 500 до 1000 га,

– 5,3 % – від 1000 до 2000 га, 6,1% – понад 2000 га.

Середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств становить 384 га, без урахування фермерських господарств 1176 га. Середній розмір фермерських наділів у 2021 р. порівняно з 2020р. збільшився на 2,8 га і становить 106,1 га, у тому числі 103,1 га ріллі. Площі земель фермерів розширюються як шляхом укрупнення самих господарств, так і оренди земельних часток. Площі сільськогосподарських угідь фермерських господарств у зонах ризикованого землеробства наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Площа сільськогосподарських угідь південних областей, тис. га[14]

Південно-східні області України	Роки			Абсолютне відхилення, 2021 року від 2020,+;-
	2019	2020	2021	
Одеська обл.	335,3	334,2	339,1	4,9
Миколаївська обл.	357,0	357.6	361,2	3,6
Херсонська обл.	239,2	240,7	249,0	8,3
Кіровоградська обл.	400	394,5	389.8	-4,3
Запорізька обл.	334,1	342.5	348.4	5,9
Дніпропетровська обл.	448.9	443.8	447,7	3.9

Загалом у південно-східних областях у 2021 році використовувалися площі сільськогосподарських угідь площею 2744 тис.га, у тому числі 2192 тис. га становити орендовані сільськогосподарські угіддя, тобто 80 % загальної площі землі, яка є в їх користуванні. Найбільшу площу мали Дніпропетровська та Кіровоградська області, Запорізька область на 4 місці, а найменшу площу використовувала Херсонська область, незважаючи на те, що приріст за останній рік мала найбільший 8,3 тис.га.

Розглянувши використання земель можна зробити такий висновок – всього в Україні під зерновими культурами у 2021 році було зайнято 56,7% загальної посівної площі – 15,7 млн. га. Загальна посівна площа сільськогосподарських культур фермерських господарств під урожай 2021 року у південних областях 2382,2 тис. га. Найменша посівна площа сільськогосподарських культур під урожай 2021 року у Херсонській області – 240 тис.га, а найбільші – у Кіровоградській області – 362 тис.га. га та Дніпропетровської області – 404,1 тис. га (рис. 2.3).

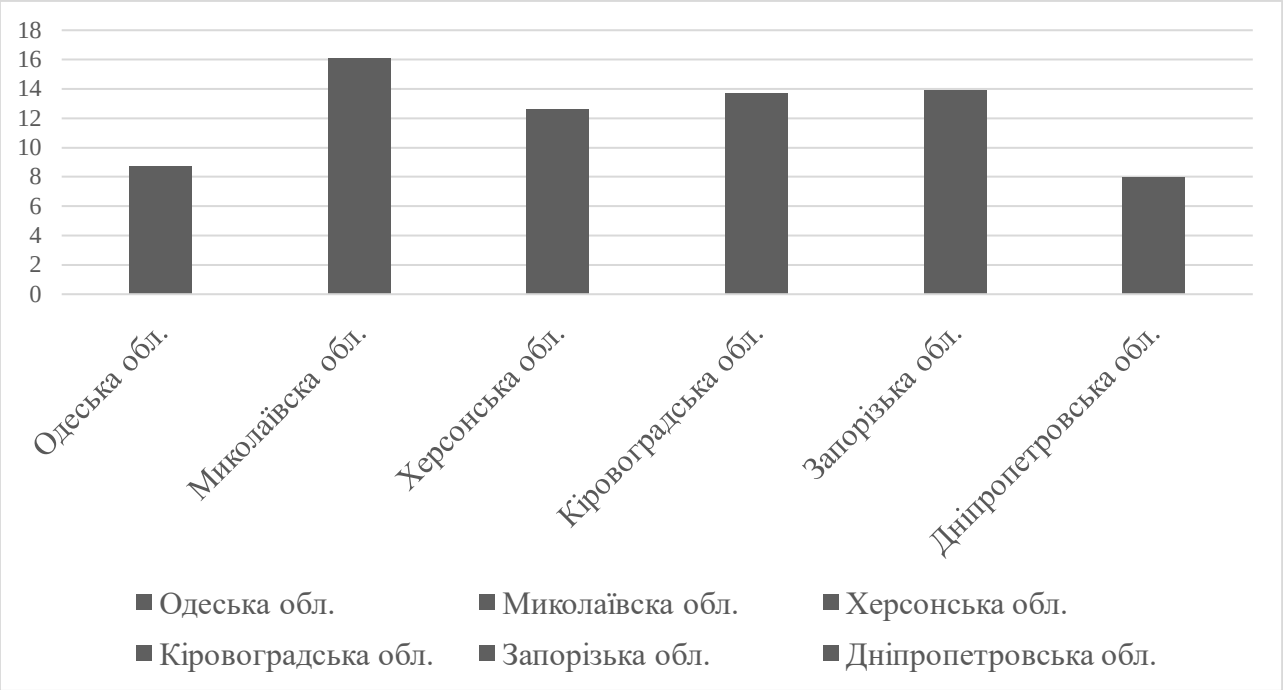

Рисунок 2.3 – Структура посівних площ під урожай 2021року [14]

Якщо мова про зайнятість, то слід відмітити що найманих працівників фермерських господарств, зайнятих у сільськогосподарському виробництві в Україні в 2021 році – 99858 осіб, а в областях що розглядаються – 44520 осіб.. Середньооблікова кількість найманих працівників та кількість фермерських господарств в 2021 наведено на рис. 2.4.

Таблиця 2.2 – Динаміка середньооблікової чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві [14]

Південно - східні області України	Роки			Абсолютне відхилення, 2021 року від 2020,+;-
	2019	2020	2021	
Одеська обл.	9165	8414	8218	-196
Миколаївська обл.	7475	7481	8029	548
Херсонська обл.	5502	5418	6034	616
Кіровоградська обл.	7439	7120	7200	80
Запорізька обл.	5626	6041	6252	211
Дніпропетровська обл.	9078	8771	8787	16

Згідно даних таблиці 2.2 можна зробити висновок, що в 2021 році майже у всіх областях відбулося збільшення найманих працівників до їх кількості в 2020 році, але не всі області повернулися до кількості 2019 року.

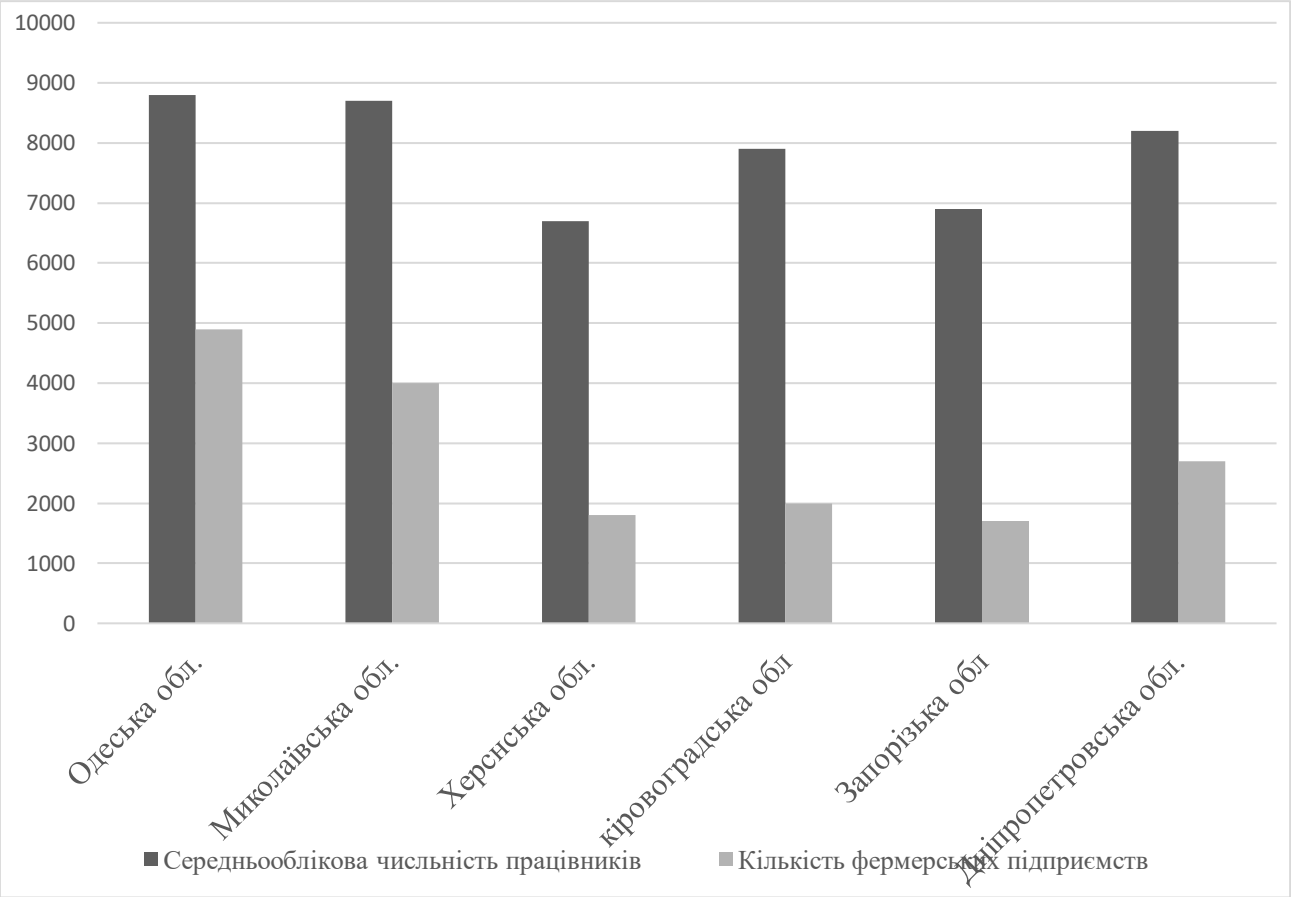

Рисунок 2.4 – Середньооблікова чисельність зайнятих у сільськогосподарському виробництві в 2021[14]

Якщо розглядати рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств, то слід відмітити що в середньому у 2021 р. вона становила 37,0 %, проти 36,8 % у 2020р., це невелике але зростання, а якщо розглянути в порівнянні з 2019 роком, то зростання відбулося майже у всіх областях (у Одеській області +4,8%, у Миколаївській +13,8%, у Кіровоградській 12,8%, Запорізькій + 4%, Дніпропетровській + 8,2%, Херсонська область + 0,2%.

Динаміку рентабельності фермерських господарств в зонах ризикованого землеробства за 2017 – 2021 рр. наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Рівень рентабельності фермерських господарств південних областей, %[14]

Області	Роки			Абсолютне відхилення, 2021 року від 2020,+;-
	2019	2020	2021	
Одеська обл.	24,2	29,4	29,0	-0,4
Миколаївська обл.	29,9	52,2	43,7	-8,5
Херсонська обл.	35,4	39,6	35,6	-4,0
Кіровоградська обл.	30,6	38,5	43,4	4,9
Запорізька обл.	32,0	45,4	36,0	-9, 4
Дніпропетровська обл.	31,9	42,4	40,1	-2,3

Отже, аналізуючи дані таблиці 2.3 ми дійшли висновку, що підприємства сільськогосподарської галузі є рентабельними, незважаючи на деяке зниження цього показника у 2021 році майже у всіх областях (в Одеській області – 0,4%; в Миколаївський - 8,5 але слід відмітити, що Миколаївська область за попередній 2020 рік досягла дуже високого рівня 52, 2% це дає їй змогу навіть при втраті 8,5% у 2021 році зберегти лідируючу позицію; Херсонській -4,0%; Запорізькій – 9,4%; Дніпропетровській – 2.3%) окрім Кіровоградської, рівень рентабельності в якої досяг 43,4% що дало змогу майже наздогнати підприємства Миколаївської області де рівень рентабельності склав 43,7%.

За рівнем рентабельності підприємства Запорізької області на 4 місці з показником 36%. Загалом у південно-східних областях рівень рентабельності малих сільськогосподарських господарств був вищим, ніж у середньому по Україні (32,6 %), крім Одеської області.

Результати роботи фермерських господарств у зонах ризикованого землеробства у 2021 році наведено на рис. 2.5.

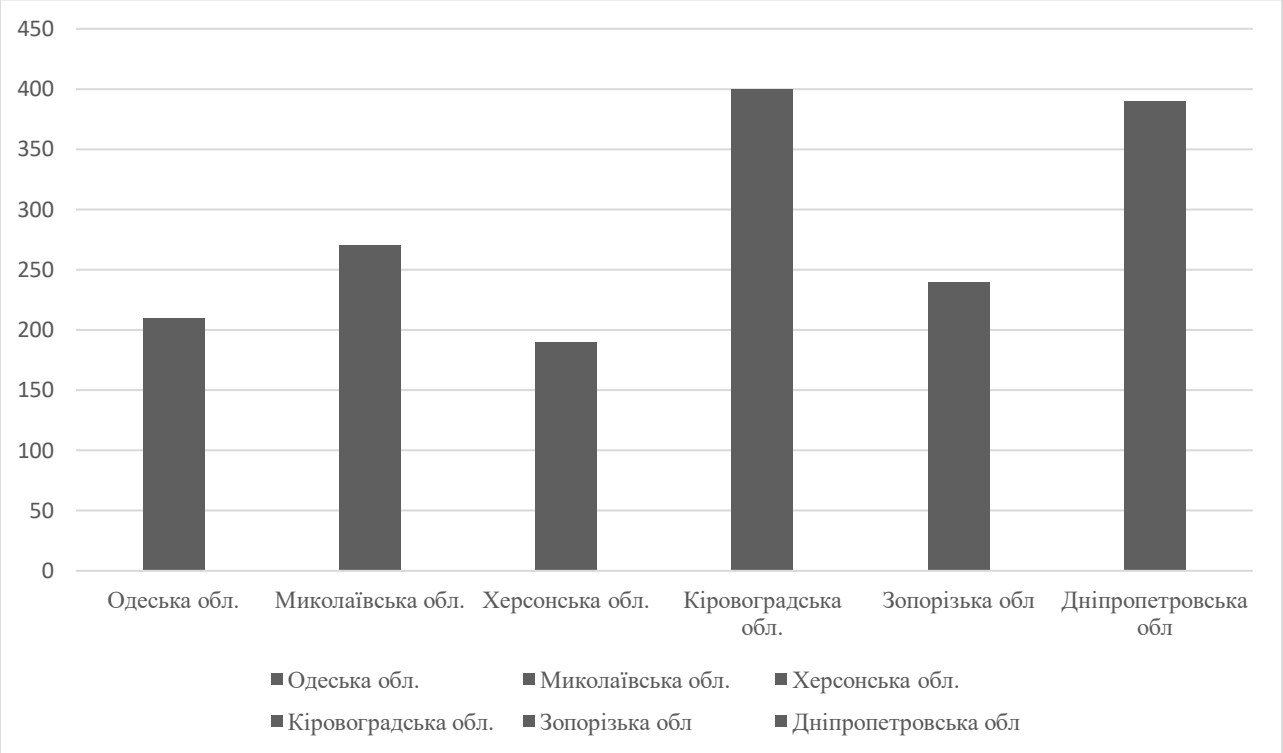

Рисунок 2.5 – Результати роботи сільськогосподарських підприємств південно-східних областей за 2021 рік [14]

Розглядаючи динаміку виробництва сільськогосподарських культур в південно-східних областях України слід відмітити, що 2021році отримано значний приріст загального обсягу продукції сільського господарства – 17,5%. Нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва відбулося у всіх досліджуваних областях. Найкращих результатів досягла Херсонська область, яка приростила 10.3 млн. тон продукції та стала лідером з загальним результатом 32,4 млн. тон продукції; на другому місці Кіровоградська з результатом 30,9, майже наздогнала її Дніпропетровська область з результатом 30,8, за нею Одеська, Миколаївська та Запорізька області.

Загальний обсяг продукції малих сільськогосподарських підприємств, а саме фермерських підприємств в південно-східних областях в 2021 році збільшилися на 30,7 %, в порівнянні з 2020 роком. Динаміку виробництва основних сільськогосподарських культур в зоні ризикованого землеробства, а саме такою зоною є наші південно східні області наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Виробництво основних сільськогосподарських культур в південно-східних областях України, млн. т [14]

Південно-східні області України	Роки			Абсолютне відхилення 2021 року 2020,+;-
	2019	2020	2021	
Одеська	24,0	25,5	29,2	3,7
Миколаївська	27,6	25,1	28,4	3,3
Херсонська	23,9	22,1	32,4	10,3
Кіровоградська	29,4	28,9	30,9	2,0
Запорізька	24,5	22,7	26,0	3,3
Дніпропетровська	26,1	25,3	30,8	5,5

Орієнтуючись на ринкові умови господарювання малі сільськогосподарські підприємства, в т.ч. і фермерські господарства, які у 2021 році змінювали співвідношенні питомої ваги продукції рослинництва й тваринництва на користь рослинництва як більш рентабельного виробництва.

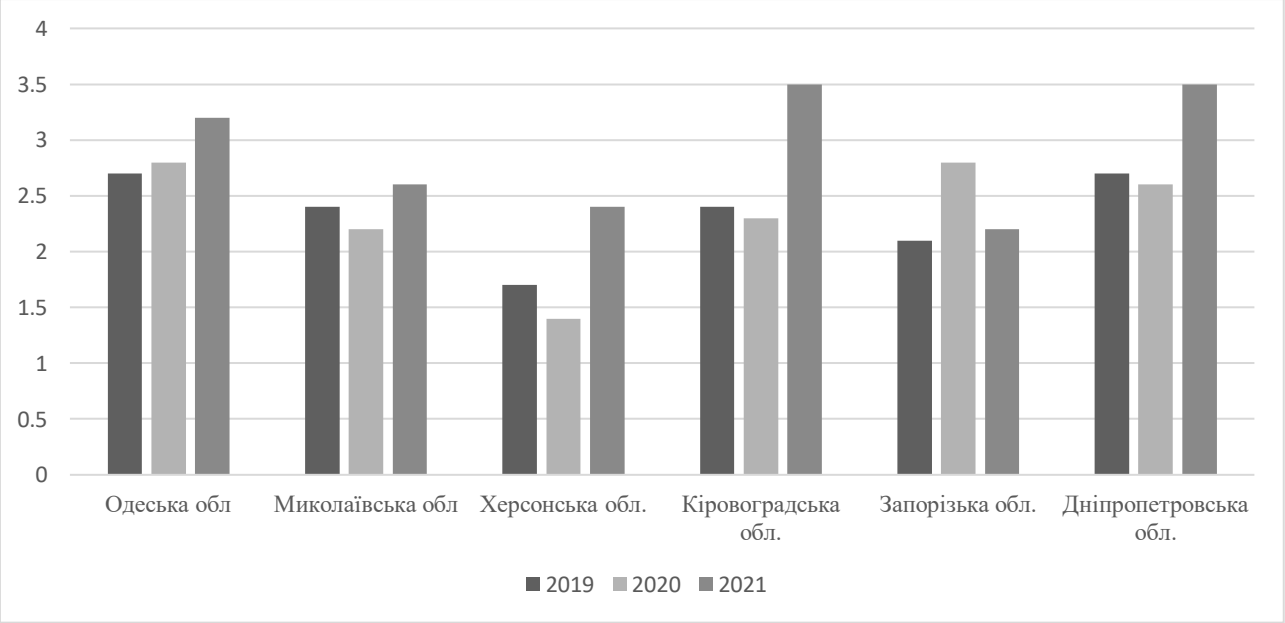

Рисунок 2.6 – Динаміка виробництва сільськогосподарських культур у південно-східних областях за 2019-2021рік [14]

Саме досягнення значних приростів продукції в галузі рослинництва у 2021 році обумовило загальну позитивну тенденцію зростання обсягів виробництва в сільському господарстві. Динаміку виробництва основних сільськогосподарських культур у південно-східних областях за 2019 – 2021 рр. наведено на рис. 2.6.

Також слід відзначити зростання врожайності основних сільськогосподарських культур фермерських господарств у 2021 році (Таб. 2.5.) - 26 ц з гектару, але це на 3.3 центнери більше ніж у попередньому 2020 році. Середня врожайність основних сільськогосподарських у 2021 році – 29,4 ц з га, що більше у порівнянні з 2020 роком – 23,9 ц з га. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2021 році наведено на рис. 2.7. Урожайність основних сільськогосподарських культур фермерських господарств у південно-східних областях у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Урожайність основних сільськогосподарських культур, цз 1га [14]

Області	Роки			Абсолютне відхилення, 2021 року від 2020,+;-
	2019	2020	2021	
Одеська обл.	24,0	25,5	29,2	3,7
Миколаївська обл.	27,6	25,1	28,4	3,3
Херсонська обл.	23,9	22,1	32,4	10,3
Кіровоградська обл.	29,4	28,9	30,9	2,0
Запорізька обл.	24,5	22,7	26,0	3,3
Дніпропетровська обл.	26,1	25,3	30,8	5,5

Підсумовуючи, слід зазначити, що виробництво продукції рослинництва фермерськими господарствами за три роки довоєнного періоду було

прибутковим, у 2021 році рентабельність підприємств у середньому становила 37,0 %, найбільш рентабельними фермерськими господарствами у 2021 році були Миколаївська, Кіровоградська та Дніпропетровська області.

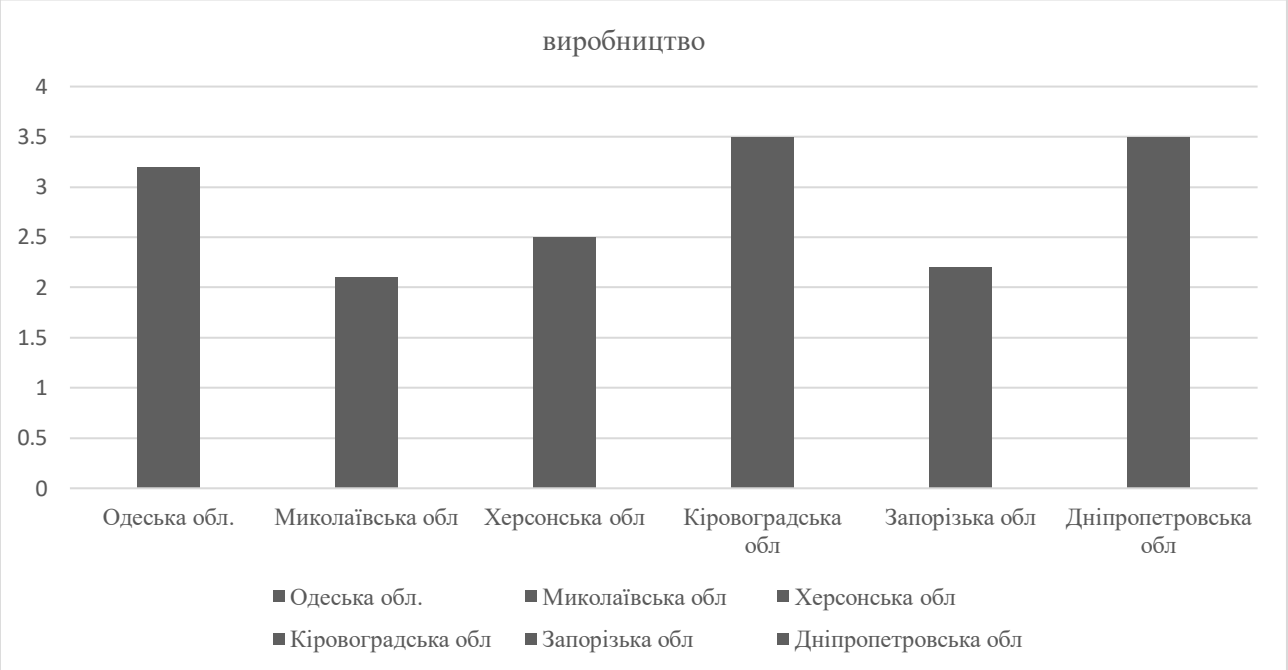

Рисунок 2.7 – Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2021 році [14]

Нами також проаналізована ситуація, що склалася у роботі малих сільськогосподарських підприємств у галузі тваринництва у 2021 році. Слід відмітити, що МСП відігравали важливу роль у тваринництві України, забезпечуючи значну частку виробництва продукції. За даними Державної служби статистики України, на кінець 2021 року в Україні налічувалося близько 37 тисяч МСП, що займалися тваринництвом. Для проведення порівняльного аналізу роботи малих сільськогосподарських підприємств у тваринництві України та Запорізької області за довоєнні 2019-2021 роки, за даними Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Запорізькій області нами сформовані таблиці 5.6 та 5.7., які на наш погляд дають можливість розуміння того, як функціонували дані підприємства.

Таблиця 2.6 – Основні показники діяльності МСП у тваринництві України за 2019-2021 роки [14]

Показник	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Зміна 2021/2020, %
Кількість МСП у тваринництві, тис. од.	38,1	37,5	37	-1,3
Поголів'я КРС, млн голів	3,9	3,7	3,6	-2,7
Поголів'я свиней, млн голів	6,2	6	5,8	-3,3
Поголів'я птиці, млн голів	125,5	122	118,6	-2,8
Виробництво м'яса, тис. тон	2837	2790	2745	-1,6
Виробництво молока, тис. тон	9523	9350	9185	-1,8
Виробництво яєць, млн штук	17686	17250	16820	-2,5

Отже, основні показники діяльності МСП у тваринництві України за 2021 рік:

Поголів'я худоби та птиці:

– велика рогата худоба: 1,6 млн голів (25% від загального поголів'я);
– свині: 3,7 млн голів (32% від загального поголів'я);
– птиця: 57,8 млн голів (22% від загального поголів'я);

Виробництво продукції:

– м'ясо (в забійній вазі): 1,1 млн тон (28% від загального виробництва);
– молоко: 2,9 млн тон (26% від загального виробництва);
– яйця: 5,3 млрд штук (24% від загального виробництва).

Якщо розглянути ситуацію, що склалася в роботі малих сільськогосподарських підприємств, що працюють в галузі тваринництва в Запорізькій області, то за даними Головного управління статистики у Запорізькій області, на кінець 2021 року в області налічувалося близько 2 тисяч МСП, що займалися тваринництвом. Основні показники діяльності МСП у тваринництві Запорізької області за 2021 рік:

Поголів'я худоби та птиці:

– велика рогата худоба: 76,4 тис. голів (28% від загального поголів'я в області);

– свині: 139,5 тис. голів (35% від загального поголів'я в області);

– птиця: 2,7 млн голів (20% від загального поголів'я в області).

Виробництво продукції:

– м'ясо (в забійній вазі): 41,5 тис. тон (30% від загального виробництва в області);

– молоко: 135,8 тис. тон (27% від загального виробництва в області);

– яйця: 149,2 млн штук (22% від загального виробництва в області).

Таблиця 2.7 – Основні показники діяльності МСП Запорізької області у тваринництві за 2019-2021рр. [15]

Показник	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Зміна 2021/2020, %
Кількість МСП у тваринництві, тис. од..	2,1	2	1,9	-5
Поголів'я КРС, млн голів	102,3	98,5	94,8	-3,8
Поголів'я свиней, млн голів	185,6	179,4	173,2	-3,5
Поголів'я птиці, млн голів	4,1	3,9	3,7	-5,1
Виробництво м'яса, тис. тон	58,2	56,5	54,8	-3
Виробництво молока, тис. тон	198,5	192,3	186,1	-3,2
Виробництво яєць, млн штук	245,3	237,1	229	-3,4

Отже, у 2021 році спостерігалося продовження негативної тенденції до скорочення поголів'я худоби та птиці, а також виробництва продукції тваринництва як в Україні загалом, так і в Запорізькій області. Це пов'язано з низкою факторів, включаючи:

– наслідки пандемії COVID-19: порушення ланцюгів постачання, зниження попиту на продукцію тваринництва, збільшення витрат на виробництво;

– несприятливі погодні умови: посухи та інші природні катаклізми негативно вплинули на врожайність кормів та продуктивність тварин;

– зростання цін на корми та енергоносії: збільшення собівартості продукції тваринництва;

– обмежений доступ до фінансування: високі процентні ставки за кредитами та складні процедури отримання фінансування;

Запорізька область демонструє більш стрімке скорочення показників порівняно з середніми по Україні, що може бути пов'язано з додатковими регіональними факторами, такими як недостатній розвиток інфраструктури та обмежений доступ до водних ресурсів.

Для підтримки розвитку МСП у тваринництві необхідні комплексні заходи з боку держави та фінансових установ, спрямовані на розширення доступу до фінансування, впровадження нових технологій, розвиток інфраструктури та підвищення кваліфікації працівників.

2.2 Аналіз роботи малих сільськогосподарських підприємств в Україні та Запорізькій області під час війни в 2022-2023 роках

Україна має розвинений продовольчий комплекс, який спроможний не лише повною мірою забезпечити населення країни харчовими продуктами, а й формувати активну позицію країни на міжнародних ринках низки ключових агропродовольчих товарів. Завдяки традиційно потужному продовольчому експорту Україна є одним з гарантів продовольчої безпеки у світі. До повномасштабної війни за обсягами експорту Україна входила до п’ятірки найбільших експортерів зернових у світі, експортували ¾ від того, що виробляли, внутрішнє споживання зернових становило лише 20–25 %. Україна постачала 10 % світового експорту пшениці, понад 14 % кукурудзи і понад 47 % соняшникової олії[16]. Наразі завдяки допомозі партнерів Україна залишається ключовим постачальником на світових ринках зерна та соняшникової олії, з часткою понад 10 % міжнародної торгівлі. 2023 р. експортовано 16,1 млн т пшениці до 65 країн, 26,2 млн т кукурудзи до 80 країн і

5,7 млн т соняшникової олії до 130 країн світу [17]. Однак галузь АПК України є однією з найбільш постраждалих від військової агресії росії. Найбільше за час великої війни в Україні закрилося аграрних підприємств – 1261 компанія за період із 2022 року по перший квартал 2024 року включно [18]. Найчастіше 2023 закривалися сільськогосподарські компанії – 605, а частка закриття агропідприємств серед усіх закритих за даний період склала рекордні 14,9%. У першому кварталі 2024 року закриття агрокомпаній зросло ще більше і вже становить 18% від усіх закритих фірм України [19].

Війна стала важким випробуванням для аграрного сектору України. Через бойові дії та мінування території у 2022 р. сільгоспвиробники не могли використовувати до 30 % полів для посіву (що сягало 5 млн га); у 2023 р. 25 % площ були непридатними для використання [20]. Області з найбільшими збитками – Запорізька, Херсонська та Луганська, які разом становлять 65% від загальної суми збитків у сільському господарстві.

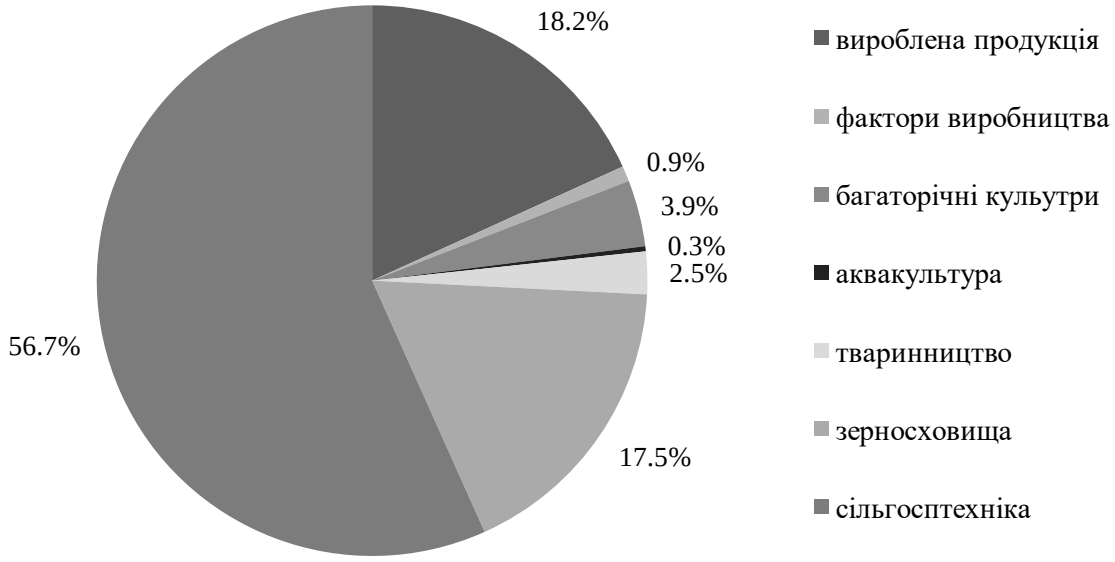

Рисунок 2.8 – Розподіл збитків за категоріями протягом 2022-2023 рр, %

Найбільша кількість збитків, яка становить 5,8 мільярда дол. припадає на пошкоджену та знищену сільськогосподарську техніку, в середньому 18,6% наявної техніки постраждало.

Значних утрат земельним ресурсам та аграрному сектору завдало й руйнування Каховської ГЕС. Ворог цілеспрямовано знищує зерносховища, продовольчі склади, логістичну інфраструктуру, а також ускладнює експортні постачання українського збіжжя, що знижує доходи агровиробників, а в умовах труднощів зберігання врожаю через брак електроенергії в осінньо-зимовий період 2022–2023 рр. це призвело до псування агропродукції і навіть утрати її частини. Наразі сумарна ємність зруйнованих зерносховищ сягає 8,2 млн т, а ємність пошкоджених зерносховищ – 3,25 млн т потужностей одночасного зберігання [21].

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України сектору складно, зокрема через обмежену логістику. Проте аграрії тримають високу підняту планку і торують свій шлях до спільної Перемоги. «Український клуб аграрного бізнесу» представив основні цифри роботи агробізнесу з початку незалежності та в порівнянні з довоєнним 2021 роком та що сталося за 2 роки війни[22].

Таблиця 2.8 – Виробництво зернових культур в Україні за період незалежності (1992-2023) (млн т) [14].

РІК	ПШЕНИЦЯ	КУКУРУДЗА	ГРЕЧКА
1992	19.5	2.9	351
1993			528 (найбільший збір)
1994		1.5 (найменший збір)	
2000	10,2 (найменший збір)		
2019			85 (найменший збір)
2021	32.2 (найбільший збір)	42.1 (найбільший збір)	106
2023	20,9	28.1	190

За роки незалежності в Україні вироблено олійних культур (таб.2.9)

Таблиця 2.9 – Виробництво олійних культур в Україні за період незалежності (1992-2023) (млн т)

РІК	СОНЯШНИК	СОЯ	РІПАК
1992	2.1	0.1	0,1
1994	1,6 (найменший збір)		0.02 (найменший збір)
1996		0.02 (найменший збір)	
2018		4.5 (найбільший збір)	3,3
2021	16.4 (найбільший збір)	3.5	2,9
2023	12,1	4.2	4,05 (найбільший збір)

Отже, ситуація в рослинництві за роки незалежності мала і зліти і падіння, але в цілому як видно з таблиць 2.8 та 2.9 підприємства рослинництва мали тенденцію до зростання як у виробництві зернових культур так і олійних, навіть під час війни намагаючись утримати свої позиції та навіть покращувати деякі показники (до прикладу сої, гречки, ріпаку було вироблено навіть більше ніж в довоєнний період).

Ситуація в тваринництві в цілому в Україні – гірша ніж у рослинництві за роки незалежності виглядала наступним чином (табл.2.10).

Таблиця 2.10 – Поголів’я тварин в Україні за період незалежності (1992-2023) (млн голів)

РІК	ПОГОЛІВ'Я ВРХ	СВИНІ	КУРІ
1992	23,7 (найбільше погол.)	17,8 (найбільше пог.)	243,1(найбільше пог.)
1998			123,3(найменше погол.)
2021	2,9	5,9	200,7
2022	2.6 (найменше погол.)	5.6 (найменше погол.)	
2023	2,5	5,0	194,6

З наведених даних видно, що поголів’я усіх видів домашньої худоби скорочувалося протягом усього періоду існування незалежної України – поголів’я великої рогатої худоби скоротилося в 10,5 разів; свиней – в 2,8 рази;

курей – в 0,8 рази.

Отже, зрозуміємо що сільськогосподарська галузь є однією з провідних, незважаючи на певні злети та падіння – рослинництво приносить країні валюту, за рахунок експорту, та дає змогу вирівнювання платіжного балансу країни.

Таблиця 2.11 – Експорт сільгосппродукції за період незалежності (1992-2023) (млн голів)

РІК	ЕКСПОРТ ЗЕРНОВИХ млн.тон	ЕКСПОРТ ОЛІЙНИХ млн.тон	ЕКСПОРТ ПРОДУКЦІІ АПК млрд.$
1992	1,1	0,1 (найменше)	0,7(найменше)
1993	0,2 (найменше)		11,1
2019	56,8(найбільше)		22,4
2021	50,8	3,9	26,5 найбільше)
2022	2.6 (найменше погол.)	8,0 (найбільше.)	23,9
2023	28,7 (7 місяців 2023)	3,7 (7 місяців 2023)	21,9 (за 2023 рік)

Отже, неможливо недооцінювати значення підприємств агропромислового комплексу які з початку незалежності збільшили експорт сільгосппродукції більше ніж в 31 раз та на 21,2 млрд. $ США. поступово відновлюються обсяги експорту агропродукції. У 2023 р., за попередніми оцінками, експортовано 67,5 млн т агропромислової продукції різних видів, що на 15 % перевищує показник 2022 р. Разом з тим, експортний виторг у 2023 р. склав 21,9 млрд дол. США, що на 8 % менше від показника 2022 р. через падіння цін майже на всі види агропродукції проти попереднього року та дорогу експортну логістику [23].

Але нажаль війна не дала можливості покращувати показники та розбудовувати сільськогосподарську галузь, підприємства різні за розміром та формами власності потерпають від наслідків військових дій. Малі сільськогосподарські підприємства (МСП) зазнали значних втрат та стикнулися з численними викликами. За даними Держстату, підприємства, що вели свою діяльність в галузі тваринництва скоротили:

– поголів'я великої рогатої худоби на 10,5%, свиней – на 17,3%, птиці – на 12,8% порівняно з 2021 роком.

Знизили виробництво:

– м'яса на 15,2%,

– молока – на 8,7%,

– яєць – на 11,4%.

Причинами такого скорочення стали ведення активних бойових дій, окупація територій, проблеми з логістикою та збутом продукції, нестача кормів та ветеринарних препаратів, труднощі з доступом до фінансування.

Сільськогосподарські підприємства, що займаються рослинництвом скоротили посівних площі на 25% порівняно з 2021 роком. Врожайність зернових культур зменшилася на 18%, олійних культур – на 22%.

Причинами такого стану є: окупація територій, замінування полів, брак пального та добрив, несприятливі погодні умови.

Якщо говорити про ситуацію в Запорізькій області, то вона була ще складнішою через близькість до зони бойових дій та часткову окупацію території. До війни аграрний сектор Запорізької області налічував 3200 сільськогосподарських підприємств, які обробляли 1 млн 880 тисяч гектар ріллі. В 2023 році через окупацію території російськими військами на підконтрольній території залишилося 961 підприємство, яке обробляє 380 тисяч гектар ріллі. від початку війни аграрний сектор області зазнав значних втрат: більше мільйона тон врожаю було викрадено і вивезено (7 мільярдів гривень по вивезеному зерну), 150 одиниць техніки було викрадено або знищено (360 млн грн), знищено ємності для зберігання на 1 млн тон. Щоб їх відновити потрібно десь 4 млрд гривень. Зокрема, наразі у Пологівському районі 33 підприємства повністю знищені, ще 44 – частково знищені[24]. За даними обласної статистики, втрати поголів'я худоби та птиці в області перевищили середньо українські показники. Зниження виробництва: Виробництво м'яса, молока та яєць скоротилося ще більше, ніж в середньому по Україні. Тяжка ситуація і на підприємствах рослинництва – значна частина сільськогосподарських угідь була окупована або

замінована. Врожайність зернових та олійних культур значно знизилася через бойові дії та несприятливі погодні умови.

За оцінками ФАО, через війну сільські домогосподарства в Україні зазнали близько 2,25 млрд дол. США збитків. З них близько 1,26 млрд дол. США збитків завдано в галузі рослинництва та 0,98 млрд дол. США – тваринництва. В Україні 25 % сільськогосподарських домогосподарств зупинили або зменшили обсяги виробництва продукції через війну, у прифронтових областях – 38 % [25].

2022 рік став катастрофічним для МСП у тваринництві та рослинництві в Україні, особливо в Запорізькій області. Війна призвела до значних втрат поголів'я худоби та птиці, скорочення посівних площ та зниження врожайності. МСП стикнулися з численними проблемами, такими як втрати внаслідок бойових дій, окупація територій, проблеми з логістикою та збутом продукції, нестача ресурсів та фінансування.

2.3 Банківська підтримка малих сільськогосподарських підприємств України в довоєнний період та під час війни

Банківська система відіграє ключову роль в економіці, особливо в умовах війни, забезпечуючи необхідну кількість грошей в обігу та виконуючи стабілізаційні функції. Вона надає фізичним та юридичним особам інструменти для ефективного формування платіжних засобів, кредитування та залучення додаткових коштів. Комплексний підхід до вирішення проблем та виконання зобов'язань перед усіма учасниками економічного процесу сприятиме підвищенню ефективності використання коштів та стабілізації соціально-економічної ситуації в країні. Зацікавленість банків у розвитку малого підприємництва зумовлюється перспективою розширення ринку збуту своїх послуг за рахунок нового сектора економіки та низкою переваг, які має кредитування малого бізнесу порівняно з «великим» [26]. Що може бути підтримкою зі сторони банків – це організація такого кредитного партнерства

між великими комерційними банками та малим і середнім сільськогосподарським бізнесом в Україні, де не буде обмеженості спектра і обсягів банківських кредитних послуг, кредитний процес буде подібним до європейських країн. Організація ефективного кредитного процесу є ключовим аспектом банківського кредитування. Він охоплює всі етапи, починаючи від оформлення заявки та структурування кредиту до укладання договору та подальшого обслуговування клієнта. Для успішної реалізації стратегії кредитування малого бізнесу необхідна якісна організація та координація кредитного процесу з іншими управлінськими системами банку. Це дозволить покращити контроль за процесами кредитування та підвищити ефективність роботи. Зміст кредитного процесу тісно пов'язаний з формуванням кредитної політики банку, обслуговуванням клієнтів, розрахунком кредитних рейтингів, оцінкою кредитного портфелю, контролем за виконанням умов договорів, розробкою процедур прийняття рішень та забезпеченням належного правового супроводу кредитів.

На жаль, обмежений доступ до банківського кредитування є одним з ключових факторів, що стримують розвиток малого та середнього сільськогосподарського бізнесу в Україні, особливо в умовах війни. Відсутність чіткої стратегії кредитування сільськогосподарської галузі у довоєнний період ще більше посилила цю проблему.

В довоєнний період банки неохоче кредитували сільськогосподарські підприємства, навить АТ КБ «Приватбанк» у своєму кредитному портфелі мав питому вагу кредитів для сільськогосподарської галузі 1%. Загалом цей показник був в різних банках від 1 до 30% (найбільший саме 30% мав АТ «Райффайзен Банк Аваль»).

Таблиця 2.12 – Питома вага кредитів сільськогосподарській галузі в портфелі різних банків в довоєнний період [27,28,29,30,31,32,33,34,35,36].

Банківська установа	Кредитний портфель тис.грн.	У тому числі сільсько-господарська галузь тис.грн.	Питома вага галузі %
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	50486529	14954770	30
АТ «Креді Агріколь Банк»	25061065	6153664	24,55
АТ «ПрокредитБанк»	16562098	3922973	24
АТ «Кредобанк»	12384579	2339252	19
АТ «Укрексімбанк	109606394	16840848	15,4
АТ «ПУМБ»	40547004	5192702	12,81
АБ «Укргазбанк»	46210524	3961126	8,57
АТ «Укрсиббанк»	23346422	1018117	4,0
АТ «Ощадбанк»	122648384	3589413	2,93
АТ КБ «Приватбанк»	296043000	2316000	1,0

Зрозуміло, що треба враховувати номінальну величину портфелю, так наприклад 2,93 % у АТ «Ощадбанк» складає майже однакову суму з 24% АТ «ПрокредитБанк», та 19% АТ «Кредобанк». Загалом, в довоєнні роки, незважаючи на наслідки пандемії, загальний спад економіки банки, як державні так і комерційні пропонували аграріям різні кредитні продукти, на різні цілі, під різні відсотки і забезпечення, тобто поступово, з початку незалежності України банки стали більш цікавитися співпрацею саме з підприємствами сільськогосподарської галузі.

В довоєнний період банки активно шукали шляхи здешевлення кредитів для аграріїв, беручи участь у міжнародних програмах підтримки сільськогосподарського бізнесу. Серед таких програм можна виділити ініціативи Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), які надають фінансову та консультаційну підтримку аграрним підприємствам.

Таблиця 2.13 – Банківські кредитні продукти для аграріїв у 2021 році

Банк	Кредитний продукт	Ліміт кредитування	Строк кредитування	Валюта	Процента ставка
АТ «Укрексімбанк»	Агрокредит «Оборотний»	Х	До 12 місяців-рослинництву До 18 місяців тваринництву	₴	13,3%
АТ «Ощадбанк»	Поповнення обігових коштів	Х	До 36 місяців	₴	12,25%
АТ «Укргазбанк»	Програма» Власні кошти»	250 000 євро	До 36 місяців	₴ €	13,1% 4,8%
АТ КБ «Приватбанк	Агро Сезон	500 000 грн	12-36 місяців	₴	10,5% - 13%
АТ «Креді Агріколь Банк»	Кредитна лінія	Не більше 60%від планової посівної або збиральної компанії	До 18 місяців	₴ $ €	14% 6,5% 5,5%
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Кредитна лінія	30 000 000 грн	До 18 місяців	₴	12,1-13,0%
	Без заставний кредит «Довіра»	1 500 000 грн	До 24 місяців		16,35-20,35%
АТ «УкрСиббанк»	На поточну діяльність агробізнесу	5 000 000 грн	До 12 місяців	₴	віл 8,5%
АТ «ПУМБ»	Генеральний кредитний ліміт для аграріїв	50 000 000 грн	До 60 місяців	₴	3,99% - місячна 15,0% річна
АТ « Кредобанк»	Кредитна лінія «Агро»	75% від розміру вартості с/г циклу	До 24 місяців	₴ $ €	13,75% 6,0% 4,5%

Крім того, банки співпрацювали з різними закордонними фондами, що спеціалізуються на підтримці сільгоспвиробників. Прикладом такої співпраці може бути Німецько-Український фонд, який впроваджував Програми Уряду Німеччини, адміністрування фонду здійснювалось через KfW, а діяльність спрямована на запровадження системи кредитування малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Кредитування відбувалося через банки партнери фонду. Станом на кінець 2021 року банками-партнерами було надано 692 кредити малим та середнім підприємствам на загальну суму 43,14 млн євро.

Залучення коштів з цих джерел дозволяло банкам знизити процентні ставки за кредитами та запропонувати аграріям більш вигідні умови фінансування.

Отже, в довоєнні роки, після пандемії, банки розпочали активну роботу з кредитування малих та середніх підприємств агропромислової галузі, поступово малий та середній бізнес почав отримувати не тільки короткострокове кредитування на поточні потреби, а довгострокові кредитні ресурси, що стали інструментами державної фінансової підтримки. В таблиці 2.13 наведені продукти які банки пропонували підприємствам малого та середнього бізнесу на інвестиційні цілі.

Банківське кредитування має велике значення для підприємницької діяльності малих та середніх сільськогосподарських підприємств в Україні, особливо в сучасних умовах. Це зумовлено кількома ключовими факторами:

– малі та середні сільськогосподарські підприємства, особливо на початкових етапах розвитку, часто не мають достатньо власних коштів для фінансування всіх потреб, пов'язаних з виробництвом, модернізацією, закупівлею ресурсів та розширенням діяльності. Банківські кредити дозволяють їм отримати необхідні кошти для реалізації своїх планів та проектів;

– аграрний сектор характеризується сезонністю, коли основні витрати (на посівний матеріал, добрива, паливо тощо) припадають на певний період, а доходи від реалізації продукції надходять пізніше. Банківські кредити допомагають МСП покрити ці витрати в період низької ліквідності та забезпечити безперервність виробничого процесу;

– для підвищення ефективності та конкурентоспроможності малого сільськогосподарського підприємництва необхідно постійно інвестувати в модернізацію виробництва, впровадження нових технологій, підвищення кваліфікації персоналу. Банківські кредити є одним з основних джерел фінансування таких інвестицій;

– Сільське господарство є ризикованою галуззю, залежною від погодних умов, коливань цін на продукцію, шкідників та хвороб. Банківські продукти, такі як аграрні розстрочки та страхування врожаю, допомагають

малим сільськогосподарським підприємствам знизити ці ризики та забезпечити стабільність доходів;

– держава часто надає пільгові умови кредитування для малого підприємництва у сільському господарстві, що робить банківські кредити більш доступними та привабливими

– в умовах війни та економічної кризи доступ до фінансування стає ще більш важливим для виживання та відновлення малого сільськогосподарського бізнесу. Банківські кредити можуть допомогти їм покрити непередбачувані витрати, відновити виробництво та зберегти робочі місця. Ключові факторами необхідності банківського кредитування зображені на рисунку 2.9:

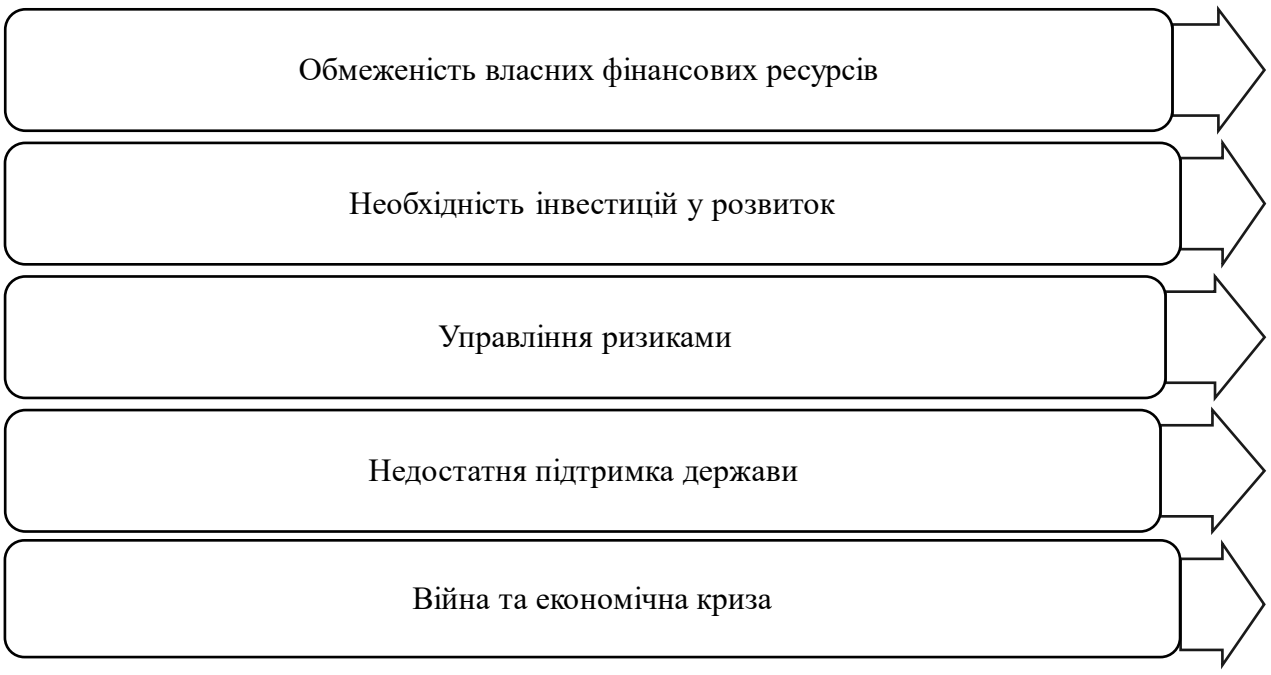

Рисунок 2.9 – Ключові фактори необхідності банківського кредитування

Таким чином, банківське кредитування відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості, розвитку та зростання малих та середніх сільськогосподарських підприємств в Україні. Воно дозволяє їм своєчасно задовольняти фінансові потреби, інвестувати в розвиток, управляти ризиками та адаптуватися до мінливих умов ринку.

Зрозуміло, що банківська підтримка є необхідною для ефективного функціонування та можливості зростання кожного малого підприємства, а під час війни банківська підтримка загалом може бути єдиним джерелом для можливості зберегти підприємство, робочі місця та вижити в таких непростих умовах.

Таблиця 2.14 − Важливість банківської підтримки

Важливість банківської підтримки в мирний час:	Важливість банківської підтримки під час війни:
Фінансування: МСП часто мають обмежений доступ до власних фінансових ресурсів. Банківські кредити та інші фінансові інструменти (лізинг, факторинг) дозволяють їм інвестувати в розвиток, модернізацію, придбання техніки, насіння, добрив тощо.	Забезпечення ліквідності: Війна призводить до порушення ланцюгів постачання, зниження попиту на продукцію та зростання витрат. Банківські кредити допомагають МСП підтримувати ліквідність та продовжувати операційну діяльність.
Управління ризиками: Банки пропонують аграрні розстрочки та страхування врожаю, що допомагає МСП знизити ризики, пов'язані з неврожаєм, коливаннями цін на продукцію та іншими непередбачуваними обставинами.	Відновлення виробництва: Після бойових дій МСП потребують коштів на відновлення пошкоджених або зруйнованих активів, закупівлю нового обладнання та посівного матеріалу. Банківські кредити є одним з основних джерел фінансування для відновлення.
Консультаційна підтримка: Багато банків надають МСП консультації з питань фінансового менеджменту, бізнес-планування та маркетингу, що сприяє підвищенню їхньої ефективності та конкурентоспроможності	Підтримка продовольчої безпеки: МСП відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, особливо під час війни. Банківська підтримка дозволяє їм продовжувати виробництво продуктів харчування та забезпечувати населення необхідними продуктами.

Водночас банки повинні бачити бажання та змогу малого підприємництва вкладати й власні засоби в кожну інвестицію у поєднанні з її фінансуванням за рахунок банківського кредиту, що засвідчує готовність підприємця ризикнути частиною власних грошей, що дасть змогу переконати банк у чесній співпраці та бажанні власників та робітників зберегти кредитоспроможність суб’єкта малого

бізнесу. Основні причини важливості банківського кредитування в мирний час та під час війні представлені в табл. 2.14.

В своєму дослідженні ми розглянули співпрацю банківської системи з підприємствами агропромислової галузі під час війни, а саме програми, що банки зорієнтували спеціально на потреби сільгоспвиробників. З'ясовано, що активно підтримали галузь АПК не менше 25-ти банків різної форми власності. Слід відмітити, що банки не просто поновили існуючи угоди, а й укладали нові. Провідне місце під час війни зайняли державні банки, які одними з перших стали партнерами Уряду в частині державних програм підтримки, оскільки в умовах війни ринкові механізми не є достатніми для стимулювання більш широкої кредитної підтримки. За програмою «Доступні кредити «5-7-9» з усього об'єму кредитування 51% належить саме підприємствам сільського господарства. Лідерами за сумами укладених кредитних договорів є Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Вінницька області та м. Київ, нажаль Запорізька область майже не кредитувалася, так як є наближеною до місця активних бойових дій. Загалом в програмі «Доступні кредити «5-7-9» в 2023 році брали участь 45 банків, найбільшу кількість кредитів видали «Приватбанк» (33,8 тис.), «Ощадбанк» (10,8 тис.) та «Райффайзен Банк» (5,4 тис.) [4].

Станом на 1.04.2024 року лідерами серед областей, які залучали кредити для сільського, лісового та рибного господарств є Київська та місто Київ - 36 407 млрд. грн.; на 28 710 млрд. грн. відстала Львівська область, показник якої склав 7 697 млрд. грн.; Одеська область розташувалась на третій сходинці з показником 6 879 млрд. грн., що на 818 млрд. грн. менше попередньої області; показник Дніпропетровської області склав 6 515 млрд. грн., який перегнав Харківську – 5 011 млрд. грн. на 1 504 млрд. грн. відповідно. До списку не увійшли тимчасово окуповані території та статистика того бізнесу, який розташовується за 100 км від зони активних бойових дій.

Таблиця 2.15 − ТОП 5 областей, які надали кредити сільському, лісовому

та рибному господарствам станом на кінець березня 2024 року (млн. грн)

Область	Сільське, лісове та рибне господарства	Усього кредитів за видами економічної діяльності	Питома вага кредитів СГ в розрізі регіонів, %
Київська та м. Київ	36 407	491 429	7,41%
Львівська	7 697	35 856	21,46%
Одеська	6 879	28 213	24,4%
Дніпропетровська	6 515	30 156	21,6%
Харківська	5 011	22 420	22,36%
Україна	109 874	734 446	14,95%

Так до прикладу державний АТ «Ощадбанк» включив у розділі кредити для бізнесу, окремий підрозділ – для аграріїв, який включає перелік як суто пропозицій для сільськогосподарських підприємств, та і пропозиції для інших видів підприємств, якими можуть скористатися аграрії (таблиця 2.16) [35]. Переважно це пропозиції пов’язані з державною програмою підтримки «5-7-9», а це переважно кредитні лінії на поповнення обігових коштів, або на придбання основних засобів.

Як ми зазначили кращим за об’ємами кредитування, тобто найбільшим був АТ «Приватбанк», запропоновані ним кредитні пропозиції в рамках програми «Доступні кредити «5-7-9» ми представили в таблиці Г - Кредитні пропозиції для аграрних підприємств від АТ «Приватбанк».2023 рік[36] (Додаток Г).

Також ми дослідили пропозиції АТ «Райффайзен Банк» для сільгоспвиробників.

Таблиця 2.16 − Кредитні пропозиції для аграрних підприємств від АТ «Ощадбанк» станом на 17.10.2023 року [35].

№	Назва кредитного продукту	Валюта кредиту	Ставка	Строк кредиту	Сума	Комісія при видачі	Забезпечення
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Овердрафт	гривня	від 22.13% річних	до 2 років	до 10 млн. грн	від 0,5%	без застави
2	Кредитна лінія на поповнення обігових коштів	гривня, долар США, євро	плаваюча від UIRD 3M + 7,72	до 3 років		від 0,25%	нерухоме та рухоме майно, майнові права, порука
3	Придбання транспортних засобів та обладнання	гривня	від UIRD3м +8,95% річних	до 5 років	від 10 тис. грн.	від 0,25%	транспортні засоби та обладнання, що купується
4	Транспортні засоби за програмою «Автобіз»	гривня	плаваюча або фіксована на вибір клієнта	до 60 місяців		від 2,5%	транспорт, який купується в кредит
5	Кредит під депозит	гривня, долар США, євро	маржа від 2%	залежить від строку депозиту	від 100 тис. грн	0,5%	депозит, розміщений в Ощадбанку
6	Кредити для бізнесу на поповнення оборотного капіталу (у рамках програми «Будуй своє» отримайте кредит під бізнес)	гривня	UIRD3 + від 12.85%	до 12 міс.	до 1 млн. грн	1,5%	Без застави
7	Кредит в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%».	гривня	від 1% річних в залежності від цілі	до 10 років	до 150 млн. грн.	від 0,75%	Майно власне чи майнового поручителя, порука

Таблиця 2.18 − Кредитні пропозиції для аграрних підприємств від АТ Райффайзен Банк у 2023 році[27]

№		Кредитна лінія (відновлювана чи невідновлювана)	Партнерські програми	Інвестиційний кредит на купівлю с/г техніки та обладнання	Кредит «Розвиток»	Овердрафт
1	Термін кредитування	до 18 місяців	60 місяців	від до 60 місяців	від 24 місяців до 36 місяців	до 36 місяців
2	Відсоткова ставка	16,5% - 17,5%	0,01% - 17,5%	17,0% - 18,0%	19,85%-24,85%	17,95% - 19,95%
3	Валюта кредиту	гривня		гривня	гривня	
4	Форма погашення	згідно графіку			ануїтет(для Агроклієнтів можливе встановлення індивідуального графіку погашення)	Безперервне дебетове сальдо 90 календарних днів
5	Максимальний ліміт	60,3 млн. грн.	60,3 гр млн. н.	60,3 млн. грн.	9 млн. грн.	до 9 млн. грн.
6	Застава	нерухоме майно, транспортні засоби, машини та обладнання, майнові права на депозит, земля сільгоспризначення		майно, придбане за рахунок кредитних коштів, депозитів		
7	Комісія	0,5-0,99%	0%	0,5-0,99%	0.5%-0.99%	1%
8	Початковий внесок	0		від 20%		
9	Дистанційне обслуговування	Можливість використання Кваліфікованого електронного підпису (КЕП) та підписання всі документи без відвідування Відділення Банку.				

Незважаючи на значно менший кредитний портфель АТ «Райффайзен Банк» у порівнянні з АТ «Приватбанк» – у 6 разів менше, та з АТ «Ощадбанком» у 2 рази, та пропозиції банку були досить цікаві, серед яких не тільки кредитні лінії та інвестиційні кредити в рамках державної програми підтримки «Доступні кредити «5-7-9», а овердрафти які є необхідними для фінансування тимчасових розривів ліквідності. АТ «Райффайзен Банк» пропонує клієнтам особливі умови придбання товарів необхідних для успішного ведення агробізнесу, серед яких с/г техніка та обладнання, посівні та садивні матеріали, зрошувальна техніка, елеваторне обладнання, навантажувачі та інша будівельна техніка, комерційний транспорт, завдяки співпраці із провідними дистриб'юторами сільгосптехніки та засобів захисту рослин. Також АТ «Райффайзен Банк» пропонує операції з надання вексельного поручительства (авалю) за векселями:

– комерційних (торгових) векселів – оформлених за операціями купівлі продажу товарів/послуг;

– для ввезення на митну територію України або реалізації вироблених в Україні бензинів авіаційних або палива для реактивних двигунів;

– на суму акцизного збору для підприємств, що використовують спирт та інші підакцизні товари/сировину в поточній діяльності.

Як ми вже зазначили, більшість банків співпрацювало з Урядом України, та враховуючи те що галузь АПК признана пріоритетною для економіки країни готували різні продукти, для можливості підтримати сільгоспвиробників. До прикладу АТ «Укргазбанк» спільно з державою створив новий продукт для аграріїв: Програма «Фінансування сільгоспвиробників з наданням гарантій на портфельній основі Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві». В рамках програм кредитування, що пропонує АТ «Укргазбанк» на розвиток бізнесу, поповнення обігових коштів, в частині фінансової підтримки інвестиційних проектів та програми розвитку бізнесу у рамках співпраці з Фондом розвитку підприємництва[38].АБ «Укргазбанк», відповідно до укладеного з Міністерством аграрної політики та продовольства України

меморандуму, є банком – учасником державних компенсаційних програмах для підприємств агропромислового комплексу.

Таблиця 2.19 – Умови програми кредитування від АТ « Укргазбанк» [33].

Для кого	%	Термін кредитування	Покриття Фонду	Особливості кредитування
Мікро, малі та середні підприємства, фізичні особи-підприємці.	Від 3 %	від 3-х до 10-ти років	50 %	- площа земель не більше 500 гектарів; - господарська діяльність більше 1 року

Основне спрямування кредитних коштів на купівлю нових земельних ділянок, оборотних та інвестиційних проектів. У кожному випадку ситуація буде унікальною, і важливо враховувати конкретні обставини, щоб здійснити ефективне кредитування сільськогосподарських підприємств під час війни. У 2023 році портфель проєктів сталого розвитку Укргазбанку зріс на 550 млн. гривень. Фінансовано більше 20 млн. грн. у проекти з модернізації сільськогосподарської техніки. Більшість клієнтів АБ Укгазбанку отримали пільгові кредити за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» у поєднанні з інструментом державних гарантій на портфельній основі, що покриває до 80% забезпечення за кредитом. Також кредитування за програмою «5-7-9%» можна комбінувати з партнерськими програмами з постачальниками та виробниками сільськогосподарської техніки, добрив, насіння, ЗЗР.

Нами також розглянуті пропозиції ОТП банку, який враховуючи потреби пошкоджених сільськогосподарських підприємств, разом із агентством USAID, спрямував зусилля на вирішення даних проблем.

Таблиця 2.20 – Обсяги отриманих банківських кредитів на розвиток господарств за 2022-2024 рр., млрд грн**.**

Види кредитів	2022 р.	2023 р.	2024 р. (січень-квітень)
Банківські кредити на розвиток господарств	95,467	78,8	40,9
Банківські кредити за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9»	24,722	44,5	16,6

У жовтні 2023 року ОТП Банк спільно з агентством USAID отримав грант у розмірі 1,2 млн дол. США, призначення якого – вирішення потреб пошкоджених підприємств, зокрема малих агропідприємств. Ця програма стала важливим джерелом додаткового фінансування для сільськогосподарських підприємств, які постраждали внаслідок військової агресії р.ф. Умови та параметри кредитування задля участі у міжнародному фінансуванні від ОТП Банка та Агентства USAID, нами представлені у таблиці 2.20. Подати заяву, задля участі у програмі USAID від ОТП Банку можуть підприємства які ведуть свою підприємницьку діяльність в усіх областях України, окрім тих регіонів, на яких відбуваються бойові дії - Запорізька, Харківська, Луганська, Донецька, Херсонська, Миколаївська області та АР Крим, а також підприємства які знаходяться на відстані до 50 кілометрів від зони бойових дій та кордону з росією та білорусю – дані регіони є ризиковими програм по кредитуванню, і тому скористатись пропозицією можливо тоді, як ситуація в регіонах не стабілізується, і ризик введення бізнесу не буде такий високий. Але програмою передбачено, що дані регіони зможуть скористатися пропозицією тоді, коли ситуація в регіонах стабілізується та знизяться ризики введення бізнесу пов’язані з війною. Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб (англ. Ukrainian Index of Retail Deposit Rates, скор. UIRD) – індикативні ставки, що розраховуються компанією Thomson Reuters за методикою, розробленою спільно з НБУ.

Таблиця 2.21 – Параметри по кредитування за партнерської програми ОТП Банка та USAID.

Банк	Критерії	Ліміт кредиту	Строк кредитування	Валюта	Процента ставка
ОТП Банк	1.Обробляють від 200 до 10 000 га 2.Мають річний дохід до 50 млн євро; 3.Змінили місце знаходження через війну; 4.Зазнали пошкодження активів внаслідок бойових дій, спричинених агресією рф;	До 20 млн грн	До 36 місяців	₴	7% річних у перший рік фінансування; - UIRD (3 міс.) +8% річних у другий та третій роки фінансування
					0,1% річних у перший рік дії кредитного договору; - UIRD (3 міс.) +8%-7% річних у другий та третій роки фінансування (за умови придбання продукції у компаній-партнерів банку).

Розрахунок здійснюється на підставі номінальних ставок депозитів фізичних, що декларуються головними представниками українського ринку банківських депозитів – 20 провідними комерційними банками України. Станом на 17.04.2024 український індекс ставок за депозитами фізичних осіб становить 14,00%.[39]

В цілому дана програма була цікавою для малих сільгоспвиробників, про це говорить те, що протягом першого місяця після запуску програми, банк уклав кредитні угоди за зниженою процентною ставкою з 25 підприємствами на понад 175 млн грн, більшість угод було реалізовано з агровиробниками та компаніями з секторів, критичних для економіки країни [40].До прикладу, кредитом скористалося підприємство СВК «Родина», яке з 2000 року займається сільським господарством в Одеській області Ізмаїльського району. Цей регіон в умовах війни є одним з основних шляхів експорту аграрної продукції на зовнішні ринки

і в останній час піддається масованим ракетним ударам з боку рф[41], але враховуючи важливість даного регіону, для експорту – банком було прийнято рішення про кредитування даного регіону, що говорить про готовність банку нести ризики разом з підприємством, задля можливості збереження та розвитку сільськогосподарської галузі. Кредит був виданий терміном на 36 місяців, перші 12 місяців позичальник сплачує лише 7% річних.

ОТП Банк підтримує малі та середні сільськогосподарські підприємства не лише за допомоги міжнародних програм, а також є партнером Уряду і вже 4 роки приймає участь у державній програмі «Доступні кредити «5-7-9», яка покликана на допомогу у отриманні більш вигідних умов по кредитування для мікро- та малого бізнесу. З початку дії даної програми та на кінець грудня 2023 року ОТП Банк уклав 1148 кредитних договорів на суму 8382 млн. грн. На рисунку 2.10. представлений розподіл сум за основними напрямками кредитування програми «Доступні кредити 5-7-9».

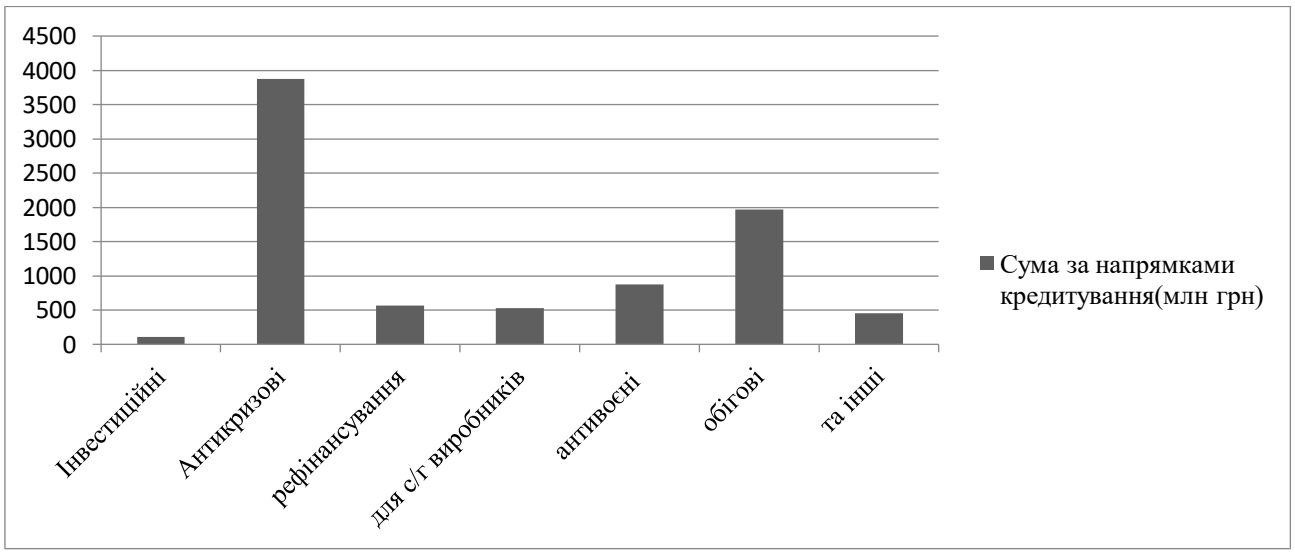

Рисунок 2.10 – Розподіл сум за основними напрямками кредитування програми «Доступні кредити 5-7-9» від ОТП Банк станом 18.12.2023.

Отже, ОТП Банк станом 18.12.2023 найбільшу суму кредитів, наданих в рамках програми «Доступні кредити 5-7-9» спрямував на антикризові цілі –

майже 3873 млн. грн., обігове кредитування склало – 1970 млн. грн, далі пішли суми кредитуванням потреб сільськогосподарських виробників на інші цілі.

В ході свого дослідження ми розглянули стан кредитування сільськогосподарської галузі в Україні, як у довоєнні часи, так і співпрацю сільськогосподарських підприємств, в тому числі і малого підприємництва, під час військового вторгнення, та з'ясували, що банки дуже обережно відносяться до кредитування галузі АПК, фінансування відбувається в більшій частині за рахунок співпраці банків з Урядом України та з міжнародними організаціями партнерами України. На рисунку 2.11 показана кількість та суми укладених договорів за програмою «Доступні кредити 5-7-9».

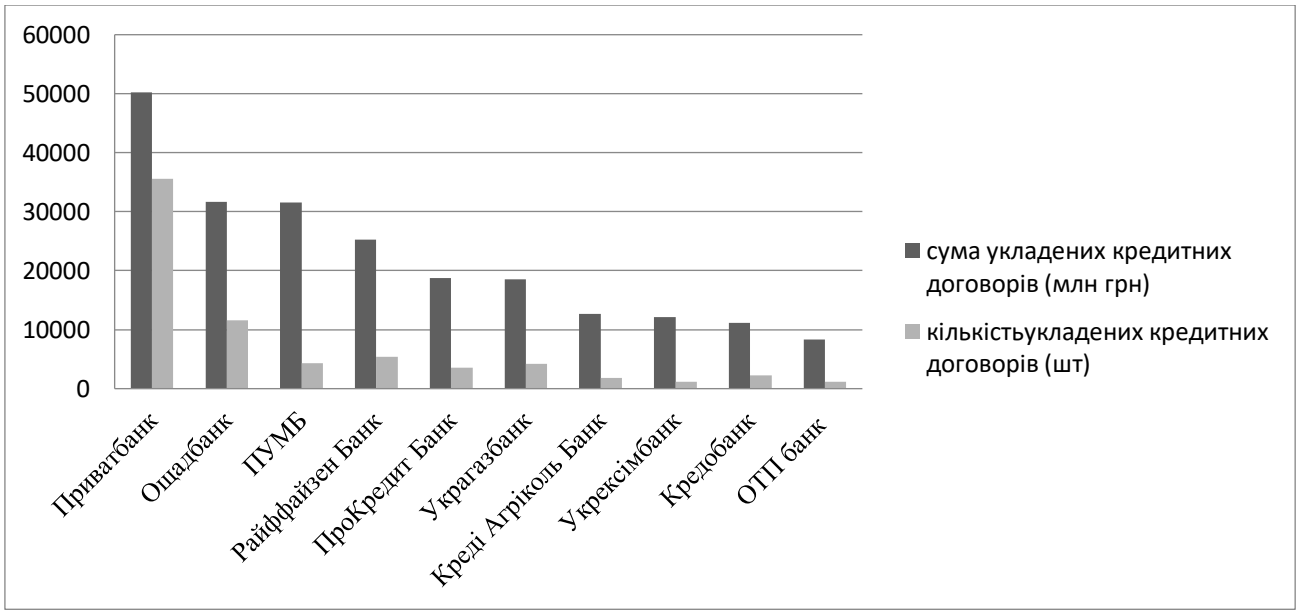

Рисунок 2.11 – Кількість укладених договорів та суми у розрізі уповноважених банків станом на 18.12.2023[42].

З наведених на рисунку даних видно, що для свого дослідження ми обрали як банки які кредитували сільськогосподарську галузь найбільше це державні Приватбанк та Ощадбанк, найменше це ОТП банк, та Райффайзен банк який кредитував галузь АПК на рівні з іншими банками, та представив свої програми, що відрізняються від інших банків.

Висновки до розділу 2

У другому розділі свого дослідження ми проаналізували роботу малих сільськогосподарських підприємств на півдні України – бо саме тут знаходиться Запорізька область та з'ясували що південно-східні області є зоною ризикованого землеробства і тому підприємствам, для ведення ефективного господарювання, необхідно враховувати особливості клімату цих областей та застосовувати нові інноваційні методи ведення бізнесу на відповідному для сьогодення агротехнічному рівні. Нами з'ясовано, що загалом в південно-східних областях у довоєнному 2021 році використовувалися площі сільськогосподарських угідь площею 2744 тис.га, в тому числі 2192 тис. га становлять орендовані сільськогосподарські угіддя, тобто 80 % загальної площі землі, яка є в їх користуванні. Найбільшу площу мали Дніпропетровська та Кіровоградська області, Запорізька область на 4 місці а найменшу площу використовувала Херсонська область, не дивлячись на те що приріст за останній рік мала найбільший 8,3 тис.га. Загальна посівна площа сільськогосподарських культур фермерських господарств під урожай 2021 році в південних областях 2382,2 тис. га. Найменша посівна площа сільськогосподарських культур під урожай 2021 року в Херсонській області – 240 тис.га, а найбільші – в Кіровоградській області – 362 тис. га та Дніпропетровській області – 404,1 тис. га (рис. 2.3). З'ясовано, що в 2021 році майже у всіх областях відбулося збільшення найманих працівників до їх кількості в 2020 році, але не всі області повернулися до кількості 2019 року. Ми проаналізували динаміку рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств, то слід відмітити що в середньому у 2021 р. вона становила 37,0 %, проти 36,8 % у 2020р., це невелике але зростання, а якщо розглянути в порівнянні з 2019 роком, то зростання відбулося майже у всіх областях (у Одеській області +4,8%, у Миколаївській +13,8%, у Кіровоградській 12,8%, Запорізькій + 4%, Дніпропетровській + 8,2%, Херсонська область + 0,2% та дійшли висновку, що

підприємства сільськогосподарської галузі є рентабельними, незважаючи на деяке зниження цього показника у 2021 році майже у всіх досліджуваних областях. За рівнем рентабельності підприємства Запорізької області на 4 місці з показником 36%. В цілому в південно- східних областях рівень рентабельності малих сільськогосподарських господарств був вищим, ніж в середньому по Україні (32,6 %), окрім Одеської області. З'ясовано, що загальний обсяг продукції малих сільськогосподарських підприємств, а саме фермерських підприємств в південно-східних областях в 2021 році збільшилися на 30,7 %, в порівнянні з 2020 роком та що у 2021 році змінилося співвідношенні питомої ваги продукції рослинництва й тваринництва на користь рослинництва як більш рентабельного виробництва. Нажаль Запорізька область демонструвала в довоєнний період більш стрімке скорочення показників порівняно з середніми по Україні, що пов'язано з додатковими регіональними факторами, такими як недостатній розвиток інфраструктури та обмежений доступ до водних ресурсів.

Ми з'ясували, що галузь АПК України є однією з найбільш постраждалих від військової агресії росії. Найбільше за час великої війни в Україні закрилося аграрних підприємств – 1261 компанія за період із 2022 року по перший квартал 2024 року включно. Через бойові дії та мінування території у 2022 р. сільгоспвиробники не могли використовувати до 30 % полів для посіву (що сягало 5 млн га); у 2023 р. 25 % площ були непридатними для використання.

Однак сільгоспвиробники роблять все для збереження галузі, поступово відновлюються обсяги експорту агропродукції. У 2023 р., за попередніми оцінками, експортовано 67,5 млн т агропромислової продукції різних видів, що на 15 % перевищує показник 2022 р. Разом з тим, експортний виторг у 2023 р. склав 21,9 млрд дол. США, що на 8 % менше від показника 2022 р. через падіння цін майже на всі види агропродукції проти попереднього року та дорогу експортну логістику. І це незважаючи на те, через окупацію територій, мінування полів, брак пального та добрив, несприятливих погодних умови підприємства, що займаються рослинництвом скоротили посівних площі на 25% порівняно з 2021 роком. Врожайність зернових культур зменшилася на 18%, олійних культур

– на 22%.

Також у другому розділі дослідження ми розглянули співпрацю банківської системи з підприємствами агропромислової галузі, в тому числі і малого підприємництва, до військового вторгнення та під час війни. Розглянули програми, зорієнтовані спеціально на потреби сільгоспвиробників, пропонують різні банки, та з'ясували, що останні дуже обережно відносяться до кредитування галузі АПК, фінансування відбувається в більшій частині за рахунок співпраці банків з Урядом України та з міжнародними організаціями партнерами України.

Війна завдала значних збитків усім сільгоспвиробникам як у тваринництві так і в рослинництві в Україні. Найбільше постраждали підприємства, розташовані в областях, близьких до зони бойових дій. Проте, завдяки стійкості та адаптивності аграріїв, у 2023 році спостерігається поступове відновлення виробництва. Для подальшого розвитку МСП необхідна комплексна державна підтримка, спрямована на розмінування територій, відновлення інфраструктури, забезпечення доступу до фінансування та технологій.

3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

3.1 Підтримка малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області банківською системою в умовах війни

Як ми з'ясували у другому розділі свого дослідження ситуація в Запорізькій області, є більш складна чим у інших областях через близькість до зони бойових дій та часткову окупацію території. В 2023 році через окупацію території на підконтрольній території залишилося 961 підприємство, яке обробляє 380 тисяч гектар ріллі. від початку війни аграрний сектор області зазнав значних втрат: більше мільйона тон врожаю було викрадено і вивезено (7 мільярдів гривень по вивезеному зерну), 150 одиниць техніки було викрадено або знищено (360 млн грн), знищено ємності для зберігання на 1 млн тон. Щоб їх відновити потрібно десь 4 млрд гривень. На все це потрібні кошти і зрозуміло, що підприємства не впораються самостійно, тільки завдяки самофінансуванню. Необхідно розробляти урядові програми вирішення цієї проблеми, так як вона є критично важливою для забезпечення стабільного та ефективного розвитку малого сільськогосподарського підприємництва, як в Запорізькій області так і в Україні в цілому. Доступність фінансування, банківська підтримка – сприятиме прискореній відбудові сільськогосподарської галузі під час війни та у повоєнний період, та сприятиме зростанню ВВП, економічного та соціального розвитку, підвищенню добробуту як мешканців села так і українського суспільства в цілому.

Створення умов для ефективного та сталого функціонування малих сільськогосподарських підприємств у довгостроковій перспективі дозволить їм отримати доступ до довгострокового кредитування на вигідних умовах, що буде взаємовигідним як для банків, так і для підприємств.

Незважаючи на те, що за звітом НБУ в довоєнний 2021 рік кредитування малих сільськогосподарських підприємств зросло майже на 15% в порівнянні з 2020 роком, під час війни ситуація погіршилася. В 2022 ріці через початок повномасштабної війни обсяг кредитування скоротився на 20%. Збільшилася частка кредитів, наданих під державні гарантії. Процентні ставки зросли до 15-18%. В 2023 році спостерігалося поступове відновлення кредитування, але ставки кредитування оставалися високими, що робить кредити недоступними для підприємств малого сільгоспвиробника. Для нашої Запорізької області, співпраця з банками в частині кредитування, майже зупинилася під час війни. Через великі ризики військового вторгнення, наближеність до зони активних бойових дій, невизначеність ситуації банки відмовляються кредитувати підприємства малого бізнесу сільськогосподарської галузі в Запорізькій області. Але, незважаючи на тимчасову окупацію частини Запорізької області, керівництво області та обласне управління, а саме департамент сільськогосподарської галузі ведуть роботу з пошуку можливостей підтримки місцевого бізнесу.

Протягом 2023 року правління Ощадбанку надало можливість збільшити кредитний портфель малих та середніх підприємств області на 80 мільйонів гривень, досягнувши рівня у 514 мільйонів гривень. До співпраці було залучено майже 200 нових активних клієнтів з цього сегменту, їхній загальний обсяг становить 7144 особи.

Слід відзначити, що саме Ощадбанк, незважаючи на гібридні ризики з якими раніше ніхто не зустрічався, ще влітку 2022 року у Запорізькій області уклав першу для представників банківського сектору угоду в рамках співпраці із Експортно-кредитним агентством (ЕКА) [43]. Також Ощадбанк спільно з Запорізькою обласною військовою адміністрацією станом на 03.04.2024 уклали меморандум про співпрацю з метою здешевлення кредитів для мікро, малого та середнього бізнесу. Ця ініціатива спрямована на забезпечення доступу до фінансових ресурсів для відновлення економіки області та збільшення кількості робочих місць.

Управління Ощадбанку в Запорізькій області активно бере участь у пільгових програмах підтримки підприємництва. Наприклад, за програмою "Доступні кредити 5-7-9%" у 2023 році було надано 64 кредити на суму 165 млн гривень, а за перші два місяці 2024 року – 8 кредитів на суму 27 млн гривень [35]. Ощадбанк також сприяв отриманню державних грантів єРобота для підприємців Запорізької області: минулого року 178 підприємців отримали гранти на суму 165 млн гривень, а у 2024 році – 63 підприємці на суму 33 млн гривень. Крім того, в області працює 20 менеджерів Ощадбанку, які спеціалізуються на обслуговуванні представників ММСБ у банківських відділеннях. Керівництво області та правління Ощадбанку в Запорізькій області з 2022 року намагається підтримувати сільськогосподарський малий бізнес шляхом надавання кредитів для ММСБ по державній програмі "Доступні кредити 5-7-9%", що допомагає не тільки підтримувати вже існуючий бізнес, але і залучати новий на ринок. Програма "Доступні кредити 5-7-9%" одна з найбільш вагомих ініціатив Уряду, яка надає підприємцям доступ до кредитів під низькі відсоткові ставки. За даними Національного банку України , станом на кінець 2023 року, в рамках цієї програми було видано понад 50 мільярдів гривень кредитів для аграрних підприємств по всій Україні, з яких на Запорізьку область припало близько 5% від загальної суми виданих кредитів. Це становить приблизно 2,5 мільярди гривень. Ці кошти були спрямовані на відновлення виробничих потужностей, закупівлю сільськогосподарської техніки, насіння та добрив [44].

Крім програм кредитування, малі сільськогосподарські підприємства отримували також субсидії на відшкодування витрат на паливо, добрива та інші необхідні ресурси. За інформацією Кабінету Міністрів України, у 2023 році було виділено додаткові 80 мільйонів гривень на підтримку фермерських господарств у Запорізькій області [44].

На Запоріжжі 11 господарств із прифронтових громад безоплатно отримали техніку в тимчасове користування, для проведення весняно-польових робіт благодійного фонду "Жнива перемоги". Це такі малі підприємства як мале рослинницьке виробниче підприємство Артема Калниша обробляє близько 500

гектарів землі в Кушугумській та Новоолександрівській громадах. Торік через влучання російських снарядів фермер зазнав збитків, тому й вирішив подати заявку на отримання сільгосптехніки й отримав новий трактор та сівалку. Отримало сільгосптехніку в тимчасове користування й підприємство Данила Андрієнка. Фермер обробляє 260 гектарів землі в Приморському, що у Степногірській громаді та ще дев’ять різних малих сільськогосподарських підприємств отримали техніку для проведення різних весняних польових робіт. Потреба у такій послузі дуже велика. Ця безкоштовна програма, яка надала на два місяці, у короткострокове користування техніку, допомогла запорізьким аграріям упоратися з весняними польовими роботами. [45].

На території Запорізької області діяв проєкт "Невідкладне реагування на війну в Україні, зокрема на звільнених територіях", який надавав гранти на ведення сільського господарства, фінансується Норвезьким агентством з розвитку та співробітництва NORAD за підтримки благодійного фонду "Карітас Норвегія". Усього понад 200 родин у Біленьківській громаді змогли отримати грант на ведення сільського господарства від благодійного фонду "Карітас Запоріжжя"[46]. Метою надання грантових коштів було надати можливість людям, що проживають на прифронтових територіях розвивати мале сільськогосподарське підприємництво, для забезпечення і родини і громади сільськогосподарською продукцією.

Підтримка банків та держави дозволила багатьом малим сільськогосподарським підприємствам області залишатися на плаву та продовжувати свою діяльність навіть в умовах війни. Завдяки цьому, аграрний сектор Запорізької області зміг забезпечити продовольчу безпеку та частково компенсувати втрати від військових дій. Банківська система та державна підтримка є життєво важливими для малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області в умовах війни. Програми кредитування, такі як "Доступні кредити 5-7-9%", та субсидії допомогли значно знизити фінансове навантаження на фермерів та забезпечити їх стабільне функціонування. Проте, для подальшого успіху необхідно вдосконалювати існуючі програми, знижувати бар'єри для

доступу до фінансування та підтримувати розвиток інфраструктури, необхідної для стабільної роботи аграрного сектору.

3.2 Європейський досвід банківської підтримки малих сільськогосподарських підприємств

Для розуміння необхідності банківської підтримки малих сільськогосподарських підприємств ми дослідили зарубіжний досвід західних та європейських розвинених країн з цього питання, та з'ясували що ці країни докладають значних зусиль для ефективного функціонування малих та середніх сільськогосподарських підприємств з кількох економічних причин(рис. 3.1):

Рисунок 3.1 – Причини необхідності банківської підтримки малих підприємств АПК

Перш за все малі сільськогосподарські підприємства відіграють ключову роль у забезпеченні національної продовольчої безпеки. Саме малі підприємства забезпечують різноманітність продуктів харчування, що сприяє стабільності

постачання та знижує залежність від імпорту. Це критично важливо в умовах глобальних потрясінь, таких як пандемії чи конфлікти такі як наразі війна з рф., які можуть порушити міжнародні ланцюги постачання:

– малі сільськогосподарські підприємства створюють значну кількість робочих місць, особливо в сільських районах, де часто обмежені інші можливості для працевлаштування. Це сприяє зменшенню міграції до міст та підтримці сільських громад. Згідно з даними Європейської комісії, малий бізнес забезпечує понад 70% робочих місць у сільських районах Європи;

– малі та середні підприємства мають більшу здатність до адаптації та інновацій у порівнянні з великими корпораціями. Вони швидше впроваджують нові технології та методи ведення господарства, що сприяє підвищенню продуктивності та стійкості аграрного сектору. Наприклад, використання органічного землеробства та новітніх агротехнічних рішень допомагає їм залишатися конкурентоспроможними та екологічно відповідальними;

– сприяють розвитку місцевої економіки, оскільки вони зазвичай витрачають зароблені кошти в місцевих громадах. Це включає витрати на обладнання, матеріали, послуги та працівників. Таким чином, підтримка малих сільськогосподарських підприємств допомагає стимулювати економічну активність та покращувати інфраструктуру на місцевому рівні;

– малі сільськогосподарські підприємства сприяють збереженню традиційних методів ведення сільського господарства та культурної спадщини. Вони часто виробляють унікальні місцеві продукти, що мають високу додану вартість та можуть бути привабливими для експортних ринків. Це також сприяє розвитку агротуризму, який може бути додатковим джерелом доходу для сільських громад;

– малі та середні підприємства часто використовують більш екологічно відповідальні методи ведення господарства. Це включає органічне землеробство, агролісомеліорацію та інші практики, що сприяють збереженню біорізноманіття та відновленню природних ресурсів. Такі підходи відповідають цілям сталого розвитку та політиці екологічної стійкості ЄС.

Отже, роль малих сільськогосподарських підприємств є вагомою у економічному та соціальному житті громад та суспільства в цілому, саме тому розвинені країни приділяють таку увагу підтримці цих підприємств різними урядовими та неурядовими структурами – банками, громадськими організаціями, грантодавцями.

В своєму дослідженні ми проаналізували досвід підтримки сільськогосподарського бізнесу в країнах Євросоюзу. До прикладу французький Banque de France розробив різноманітні програми підтримки, які сприяють впровадженню інновацій сільськогосподарськими підприємствами та їхньому сталому розвитку.

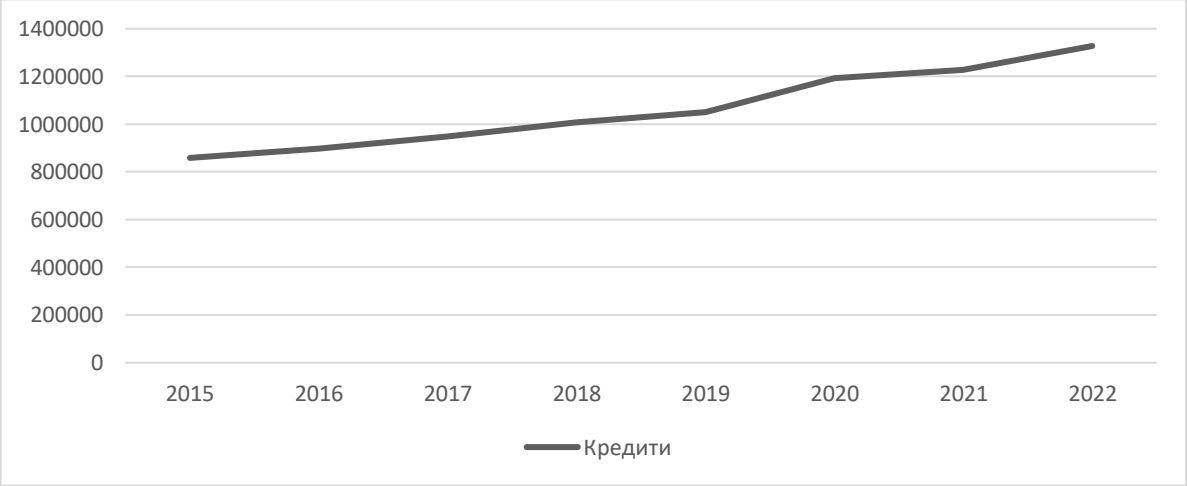

Рисунок 3. 2 – Державні кредити в галузі сільського господарства Франції, євро[47].

Банк фінансує підприємства які відповідають принципам агроекології, і проєктам, що створюють додану вартість і робочі місця. Запровадження на заміну субсидованим кредитам нової модуляції сільськогосподарського прибутку на основі відновлення та модернізації діяльності, яка поступово набула повної чинності в усіх регіонах у 2017 році, дає змогу ще більше підкреслити переоцінку суми допомоги фермерам з 2018 року. У 2021 році загальне бюджетне

фінансування молодих фермерів становить 167 мільйонів євро (державні кредити + Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості) [47].

Банк Франції, крім своїх основних функцій, також бере активну участь у розвитку сільських територій країни, наприклад, фінансує програми з розвитку цифрової інфраструктури в сільській місцевості.

Нами досліджено стан банківської підтримки малих сільськогосподарських підприємств в Німеччині. Німеччина пропонує добре відому модель сільськогосподарського кредитування. Уряд Німеччини активно підтримує фермерів за допомогою пільгових кредитних програм. Ці програми особливо корисні для молодих фермерів (до 40 років), які потребують фінансування на такі речі, як модернізація інфраструктури, будівництво будинків або купівля сільськогосподарських угідь.

Німецька система спирається на (The German Cooperative and Raiffeisen Confederation) [48], яка об'єднує всі кредитні кооперативи, в тому числі сільськогосподарські. Ці кооперативи організовані у трирівневу систему:

– Місцеві кооперативи діють в межах окремих муніципалітетів і надають базові кредитні послуги фермерам.

– Потім ці місцеві кооперативи об'єднуються в регіональні сільськогосподарські банки.

Нарешті, всі регіональні банки об'єднуються в єдиний національний кооперативний банк. Загалом, ці кредитні кооперативи є цінним інструментом підтримки сільськогосподарського сектору в багатьох європейських країнах.

Вражає те, що Німеччина пропонує повну прозорість своєї системи сільськогосподарського кредитування. Федеральне міністерство сільського господарства навіть публікує інформацію про кредити, надані сільськогосподарським підприємствам, на своєму веб-сайті. Така відкритість забезпечує довіру громадськості та гарантує відповідальне використання цих програм.

Також нами досліджено стан кредитування у країні ближчої до нас за своїм менталітетом, а саме Польщі, ми дізналися, що польські банки, активно підтримують малі сільськогосподарські підприємства, надаючи широкий спектр фінансових послуг та пропонуючи різні види кредитних продуктів, спрямованих на розвиток та підтримку сільськогосподарських підприємств. За даними Польського банку розвитку, у 2023 році на підтримку розвитку аграрного сектору, який є ключовою галуззю економіки країни, було видано кредитів на суму 10 мільярдів злотих[49]. За даними Центрального статистичного управління Польщі, 60% польських сільськогосподарських підприємств користуються банківськими кредитами[49]. Польські банки в порівнянні з українськими пропонують нижчі відсоткові ставки за кредитами, бо політична та економічна ситуація в Польщі більш стабільна, кредитні ризиками нижчі. Зважаючи на членство Польщі в Євросоюзі, польські банки активно розвивають інноваційні фінансові продукти, такі як «зелені» кредити, спрямовані на підтримку екологічної стійкості в сільському господарстві. Часто фірми, особливо середні та великі, отримують повне або часткове до фінансування своїх програм з бюджету Фонду Європейського Союзу, Національного центру Досліджень та Розвитку (NCBR), Національного та міжнародних банків у вигляді дотацій, мікрокредитування. Передбачено дотації ЄС на SMART проекти від 27 червня до 24 жовтня 2024**,** експорт «Dotacje na eksport w 2024», працівників, транспорт, на будову торгових залів і точок продажу, техніку (машини), використання різних комп'ютерних програм (цифровізація), дотації на місце послуг, знаряддя і засоби для розвитку готельного, гастрономічного, туристичного і культурного сегменту[50]. У Польщі Існує велика кількість інституцій і дорадчих служб для допомоги малим і середнім фірмам щодо різних питань підприємницької діяльності. 24/7 працює електронна система подачі та обробки документів Platformy Usług Elektronicznych (PUE), де будь-яке питання завжди буде опрацьоване із практичною допомогою. ЄС щороку пропонує велику кількість програм підтримки різних видів бізнесу у різних сферах на

вигідних умовах [51], особливо заохочують до створення фірм та розвитку підприємництва молодь віком до 25 років.

Також дослідили стан кредитування малих сільськогосподарських підприємств у Румунії, бо вважаємо, що її досвід у підтримці сільськогосподарських підприємств може бути цінним для України. Сільське господарство цієї країни характеризується структурою з дуже великою кількістю малих сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом на невеликих ділянках. Румунія, як країна-член Європейського Союзу, отримала значну підтримку для структурної трансформації свого агросектору, шляхом збільшення прямих платежів фермерам, інвестиції у зрошувальні системи та картування ґрунтів. Ці заходи сприяли підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності румунського аграрного сектору [52].

CEC Bank є одним із головних фінансистів румунського сільського господарства. Банк зафіксував у 2022 році значну еволюцію щодо фінансування малих і середніх фермерів, при цьому кількість нових наданих кредитів зросла майже на 80% порівняно з 2021 роком [53]. CEC Bank надав малим і середнім фермерам у 2022 році нові кредити на суму приблизно 1,4 мільярда леїв, що майже на 80% більше, ніж у 2021 році, та становить майже половину від загальної кількості нових кредитів, наданих банком сільському господарству. Програми кредитування які CEC Bank надає для сільгоспвиробників представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1–Програми кредитування, які надає CEC Bank

Назва програми	Умови кредитування
Програма IMM PLUS	Завдяки цій урядовій програмі бенефіціари можуть отримати доступ до фінансування, гарантованого до 90% державними гарантіями, виданими Фондом гарантування кредитів у сільській місцевості, як для інвестиційних проектів, так і для покриття потреб у оборотному капіталі для консолідації та розширення свого бізнесу, адаптації до поточного клімату та вимоги цифровізації, збереження та створення робочих місць. Умови кредитування:

	• Максимальний термін: 72 місяці (інвестиції), 36 місяців (оборотний капітал). • Максимальна сума: 5 млн леїв (оборотний капітал), 10 млн леїв (інвестиції). • Загальна сума фінансування: до 10 млн леїв. • Для сільського господарства, рибальства та аквакультури: до 5 млн леїв. Державна допомога: • Грант покриває відсотки за 12 місяців та гарантійні комісії. • Максимальна сума допомоги: –2,25 млн євро (харчова промисловість). –335 000 євро (рибальство та аквакультура). –280 000 євро (сільське господарство).
Farmer Credit	Державна допомога, започаткована Міністерством сільського господарства та сільського розвитку, за допомогою якої фермери можуть отримати вигоду від грантів для субсидування відсотків за кредитами. Період кредитування становить максимум 60 місяців, а бенефіціарами цієї Програми є юридичні особи, як фермери, які здійснюють діяльність у сфері овочівництва/зоотехніки через коди CAEN 011-015, які включають вирощування непостійних рослин, рослини з беззмінних культур, рослини для розмноження, тваринництво та змішана діяльність (рослинництво в поєднанні з тваринництвом). Метою програми є фінансування поточної діяльності в аграрній сфері, за винятком торгівлі.

Досвід підтримки Румунії аграрного сектору, зокрема через такі інституції як CEC Bank, є для України прикладом взаємодії банківської системи з реальним сектором економіки, та ще раз підкреслює те, що євроінтеграція це вірний шлях до гідного життя. Румунія, як член ЄС, змогла значно модернізувати свій агросектор, перш за все за рахунок доступу до спільного фінансування, що сприяло підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності.

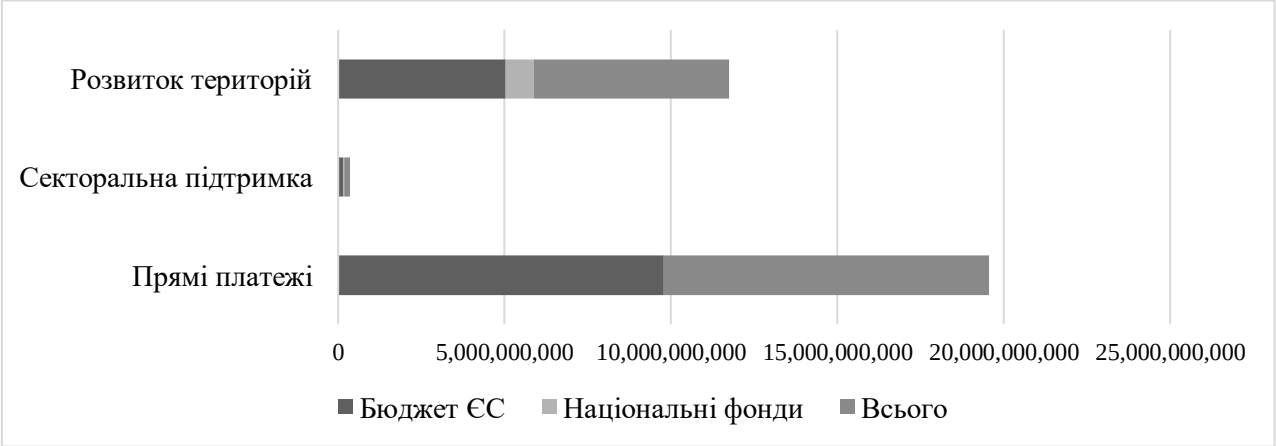

Рисунок 3.3– Структура фінансування агропромислового сектору Румунії [54]

Ми дійшли висновку, що завдяки активній державній підтримці країн Європейського Союзу, вони стали одними з провідних продовольчих лідерів світу. Допомагаючи своїм фермерам процвітати, ці країни не лише забезпечують продовольчу безпеку для свого населення, але й активно експортують продукти харчування до інших країн. Країни Європейського Союзу вирішують питання державного регулювання та фінансової підтримки агропромислового комплексу шляхом формування національних політик і здійснення управлінських рішень у рамках єдиної аграрної політики ЄС. Бюджет Спільної сільськогосподарської та продовольчої політики формується з двох основних джерел: Європейського сільськогосподарського гарантійного фонду та Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій. Для забезпечення цінової стабільності, якщо ринкові ціни знижуються більш ніж на 10% нижче мінімального рівня, уповноважені органи ЄС координують свої закупівлі за заздалегідь визначеними фіксованими цінами. Однією з основних цілей агропродовольчої політики ЄС є стимулювання внутрішнього попиту на продукцію, вироблену в країнах ЄС.

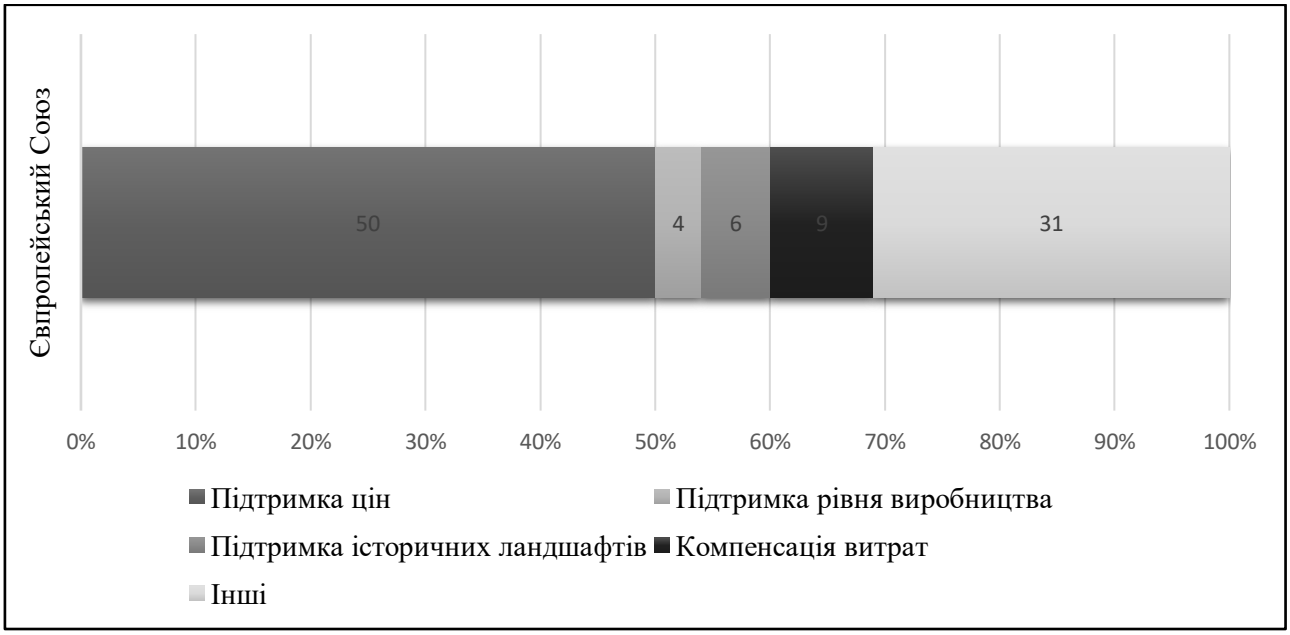

Рисунок 3.4 – Структура прямих субсидій на підтримку агропромислового комплексу у країнах Європейського Союзу, % [55,56]

Європейський Союз застосовує різноманітні заходи для обмеження імпорту сільськогосподарської продукції, включаючи підвищення імпортних зборів, встановлення технічних стандартів для харчових продуктів, субсидування експортерів та встановлення квот. Ці ініціативи сприяють стабілізації та розвитку місцевих виробників.

Кожна країна ЄС може розробляти власні програми для задоволення конкретних потреб і вирішення проблем, з якими стикаються її фермери. Це може включати аналіз місцевих проблем та розробку рішень, адаптованих до їхніх регіонів. Водночас Європейським союзом встановлені спільні пріоритети агропродовольчої політики, яких країни ЄС мають дотримуватись [57].

Хочемо підкреслити, що система кредитування сільгоспвиробників в кожній країні має свій власний унікальний підхід, але є деякі загальні тенденції:

– Держава відіграє значну роль у створенні та підтримці кредитної системи.

– Закони та нормативні акти створюються для забезпечення безперебійного функціонування системи.

– Уряд може надавати фінансову підтримку, щоб зробити кредити більш доступними для фермерів.

Підтримка МСГП є важливою складовою стратегії економічного розвитку, спрямованої на забезпечення продовольчої безпеки, створення робочих місць, стимулювання місцевої економіки, збереження культурної спадщини та екологічної стійкості. Ефективне функціонування малих сільськогосподарських підприємств сприяє стійкому розвитку аграрного сектору та забезпечує благополуччя сільських громад.

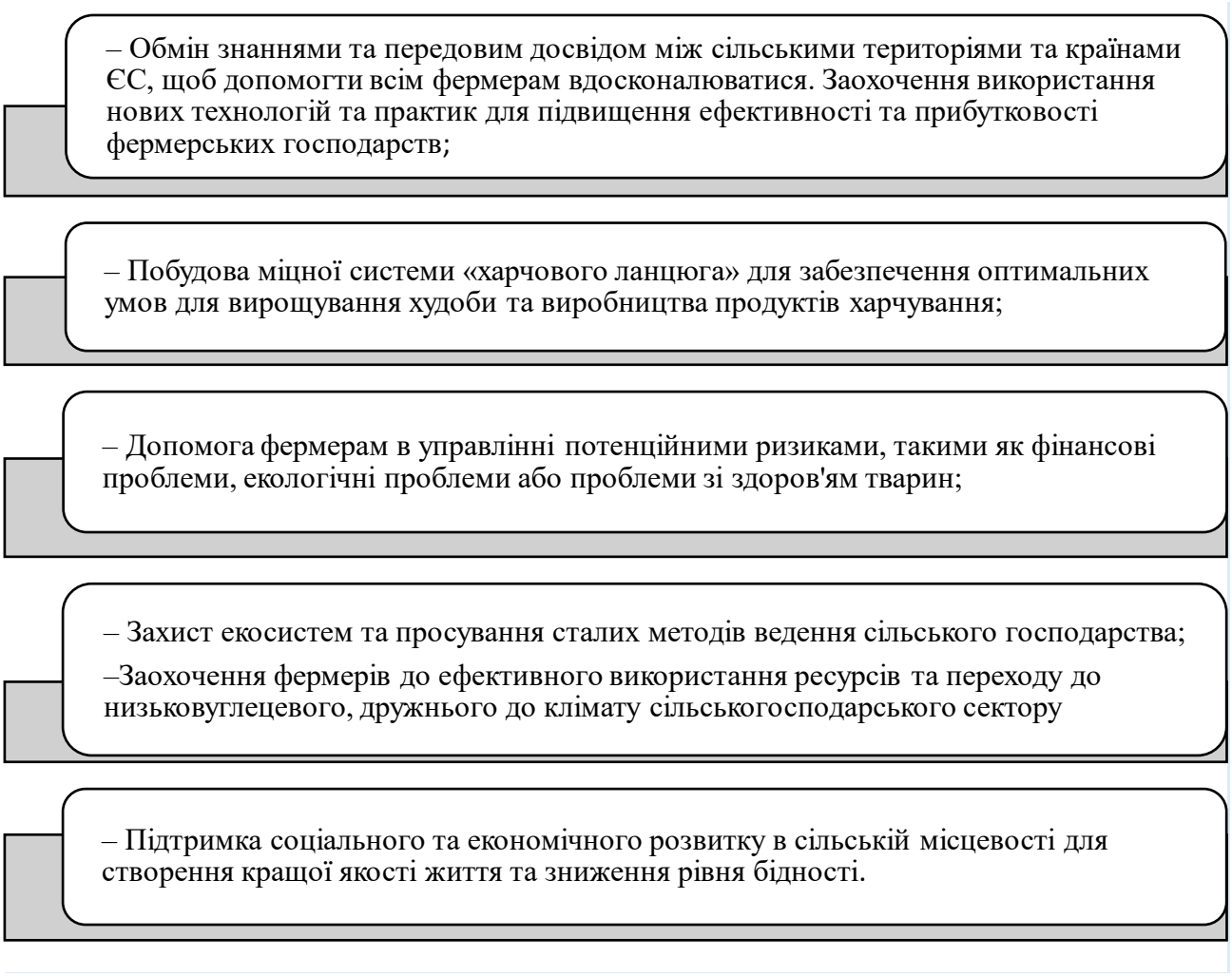

Рисунок 3.5 – Пріоритети агропродовольчої політики ЄС

3.3 Пропозиції щодо прогнозування ризиків та можливостей кредитування малих сільськогосподарських підприємств

За даними Світового банку – малі та середні підприємства (МСП) відіграють важливу роль у більшості економік, особливо в країнах, що розвиваються. МСП становлять більшість підприємств у всьому світі і роблять важливий внесок у створення робочих місць та глобальний економічний розвиток. Вони представляють близько 90% підприємств та понад 50% робочих місць у всьому світі. Формальні МСП забезпечують до 40% національного доходу (ВВП) у країнах з економікою, що розвивається. Ці цифри значно вищі, якщо включити

до них неформальні МСП. За нашими оцінками, до 2030 року потрібно 600 мільйонів робочих місць, щоб поглинути зростаючу глобальну робочу силу, що робить розвиток малого та середнього бізнесу одним із головних пріоритетів для багатьох урядів у всьому світі. На ринках, що розвиваються, більшість офіційних робочих місць створюється МСП, які створюють 7 з 10 робочих місць. Тим не менш, доступ до фінансів є ключовою перешкодою для зростання МСП, це друга найбільш часто згадана перешкода, з якою МСП стикаються при розвитку свого бізнесу на ринках, що розвиваються, і в країнах, що розвиваються[58].

Таблиця 3.2–SWOT-аналіз українських підприємств галузі АПК

Сильні сторони	Слабкі сторони
– наявність широкої мережі збуту в Україні, що дозволяє забезпечити високу доступність продукції для споживачів; –широкий асортимент органічної продукції та продуктів крафтового виробництва; –досвід у логістиці та транспортуванні с/г продукції, що дозволяє забезпечити високу якість послуг.	–складність в отриманні банківського фінансування, великі % за кредит; – залежність від економічних та політичних чинників в Україні; – високі витрати на розвиток виробництва; – невисока заробітна плата в галузі та висока конкуренція на ринку робочої сили; – слабке розуміння споживчих потреб та побажань сучасних клієнтів.
Потенційні можливості	Загрози та виклики
– розширення збутової мережі закордоном; – можливість замінити російських та білоруських постачальників в зв'язку з санкціями на їхні товари; – розширення асортименту продукції в т.ч і органічної; – використання новітніх технологій для поліпшення якості та ефективності послуг. – вихід на міжнародний ринок та розширення співпраці з міжнародними компаніями, обмін досвідом; –активізація реклами власної продукції та просування її на ринку Європи.	– затягування військових дій на території України; – політична та економічна нестабільність; – конкуренція на ринку сільгосппродукції зі сторони агрохолдингів та іноземних компаній; – ризики, пов'язані зі змінами законодавства в галузі с/г та транспортування вантажів; – зменшення попиту на с/г продукцію через зниження купівельної спроможності споживачів; – невизначеність можливостей експорту продукції транзитом через Європи (блокування кордонів Польщею).

Отже, розуміючи важливість малих підприємств для розвитку сільськогосподарської галузі та економіки країни в цілому, та визначивши

проблему з банківським фінансуванням, визначення можливого вектору підвищення зацікавленості банків до підприємств малого сільськогосподарського виробництва ми проаналізували застосувавши SWOT-аналіз, чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, що впливають на подальший розвиток малого сільськогосподарського бізнесу. Результати SWOT-аналізу наведено в табл. 3.2.

Аналіз показав, що однією з найважливіших проблем є складність в отриманні банківського фінансування, великі % за кредит. В своєму дослідженні в другому розділі нами проаналізовані складові даної проблеми і встановлено, що не тільки для самих малих підприємств а й для банків існують певні перешкоди в вирішенні цієї проблеми. Для банків – це перш за все неможливість оцінити ризики, пов’язані з кредитуванням даних підприємств. Нами досліджені існуючі підходи до кредитування сільгоспвиробників в країнах ЄС, їх унікальний досвід та загальні тенденції. Також, дослідивши науково-практичні робіт відомих економістів, таких як М. Білал, Дж.Ченга, Чжоун Гу, Цзеян Лев та інші [59,60] , які досліджували питання кредитування малого бізнесу та управління ризиками, вважаємо, що українські банки можуть використовувати запропоновану вченими модель оцінки кредитних ризиків для малих сільськогосподарських підприємств (ДодатокВ). Потенційні інновації цієї моделі полягають у наступному:

– різноманітність набору даних для аналізу: включає фінансову інформацію, мікроповедінкову інформацію підприємства, публічну кредитну інформацію і доступ третіх сторін до інформації. Цей комплексний набір даних сприяє більш детальній оцінці кредитних ризиків, пов'язаних із малими та мікропідприємствами.

– використовується інноваційна методологія: використовуючи алгоритми обробки незбалансованих вибірок, за допомогою передових класифікаторів машинного навчання виявляються найважливіші детермінанти, що впливають на зниження довіри до малих та мікропідприємств.

Отже, модель включає різноманітний набір даних для и всебічного аналізу оцінки кредитного ризику для малих та мікропідприємств. Тим не менш, не всі елементи даних однаково значущі для оцінки кредитного ризику. Половина із восьми основних змінних, визначених у нашій моделі, таких як загальна сума активів за минулий рік (GM01), рентабельність активів (ROA) за минулий рік (ZX02), показники відповідності (HG01), роки експлуатації (ZX05), виручка за рік (GM04), загальний прибуток за минулий рік (GM03), кількість внесків на соціальне забезпечення/кількість співробітників (GX01) та вік законного представника (GL04) – належать до фінансової інформації. Саме ці елементи є критичними, а отже фінансова інформація має першорядне значення при оцінці кредитного ризику малих підприємств, інші нефінансові елементи також дають цінну інформацію, але вона не така критична.

Загалом Структура моделі складається з чотирьох сегментів: початковий розділ є введенням, що визначає контекст. Після цього у другому сегменті докладно описані джерела даних та кореляційний аналіз. У третьому розділі докладно розглянемо емпіричні результати. Заключний сегмент завершує дослідження висновком.

Рисунок 3.6 – Модель оцінки кредитного ризику малих сільськогосподарських підприємств

На нашу думку впровадження такої моделі, з врахуванням територіального ризику військових дій та логістичного ризику (пошкодження інфраструктури та ланцюгів постачання) може стати цінним ресурсом як для банків так і для малих сільськогосподарських підприємств, для удосконаленню механізмів попередження кредитних ризиків та оптимізації ефективності фінансування. Тому що саме недостатня можливість врахувати кредитні ризики, враховуючи дуже специфічну роботу галузі, на сьогоднішній день не дають можливості банкам більш ефективно кредитувати галузь АПК в цілому, та малі сільськогосподарські підприємства в т.ч., незважаючи на їх провідну роль в економіці країни. Ми надаємо свої пропозиції щодо можливості мінімізації ризиків які наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Ризики кредитування сільськогосподарських підприємств та заходи для їх мінімізації

Ризики для підприємств та банків	Захід для мінімізації
Фінансова нестабільність і зниження кредитоспроможності підприємств (руйнування інфраструктури, втрати врожаїв, погіршення умов зберігання та транспортування продукції, що в свою чергу, знизило доходи аграріїв і їхню здатність своєчасно виконувати кредитні зобов'язання)	Державна підтримка і субсидування процентних ставок (програми підтримки аграріїв, що включають субсидування процентних ставок, надання гарантій та пільгових кредитів)
Підвищення ризиків для банків (підвищений ризик невиконання зобов'язань позичальниками через втрату майна, окупацію територій, бойові дії та міграцію населення)	Впровадження механізмів державних гарантій за кредитами (Це включає створення спеціальних фондів гарантування кредитів для сільськогосподарських підприємств)

Обмеженість доступу до фінансових ресурсів (високі процентні ставки і жорсткі вимоги до застави зробили кредити менш доступними для аграріїв)	Розвиток альтернативних фінансових інструментів (аграрні розписки, краудфандинг)
Логістичні труднощі та порушення постачання (військові дії порушили логістичні ланцюги, що ускладнило доступ до ринків збуту та постачання необхідних ресурсів)	Підтримка міжнародних організацій та технічна допомога
Високі процентні ставки	Субсидування процентних ставок
Втрата врожаїв і майна	Впровадження страхових програм для аграрного сектору
Погіршення умов зберігання та транспортування продукції	Інвестиції в реконструкцію логістичної та зберігаючої інфраструктури

Також ми пропонуємо свою стратегія мінімізації ризиків та оптимізації кредитних програм для малих сільськогосподарських підприємств України під час війни та в повоєнний час, яка включає, окрім оцінки поточних умов та ризиків, а саме військового та логістичного (рис. 3.7):

– диференційований підхід до кредитування: важливо розділити МСП на групи за найкращими критеріями, такими як розмір земельного банку, спеціалізація (рослинництво, тваринництво, змішане господарство), фінансовий стан, рівень технологічного розвитку та інші. Це дозволяє банкам розробляти індивідуальні кредитні продукти та умови для кожної групи, враховуючи їхні особливі потреби та ризики. Врахування специфіки галузі: кредитні програми повинні забезпечити особливості сільського господарства, включати гнучкі графіки погашення кредитів, адаптовані до сезонності доходів, та спеціальні умови страхування. Необхідно пропонувати МСП широкий спектр кредитних продуктів, що покривають різні потреби – від поповнення оборотних коштів до розвитку та модернізації, придбання землі, техніки, будівництва та реконструкції виробничих приміщень;

– зниження ризиків кредитування: держава повинна займати активну роль зі зниженням ризиків кредитування МСП, надаючи гарантії за кредитами та субсидії на відсотки – це зробить кредити більш доступними та зменшить

фінансове завантаження на МСП. Обов'язкове страхування врожаю, майна та інших ризиків, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю, допоможе МСП захиститися від фінансових втрат у разі форс мажорних обставин. Банки повинні впровадити ефективну систему моніторингу фінансового стану МСП та цільового використання кредитних коштів – це дозволяє випадково виявити якісь проблеми та вжити заходів для їх усунення, що знизить ризик не платежів.

– Підвищення доступності кредитів: необхідно спростити процедуру отримання кредитів для МСП, скоротивши перелік деяких документів, скоротивши терміни розгляду заявок та запровадивши онлайн-заявки та інші цифрові інструменти. Розширення переліку заставного майна: Для МСП, які не мають достатньої кількості ліквідного заставного майна, необхідно розширити перелік прийнятих застав, включаючи майбутній врожай, худобу, сільськогосподарську техніку та інші активи. Необхідно створити спеціальну програму мікрокредитування з пільговими умовами та спрощеними процедурами. Розробити адаптивні фінансові інструменти – встановлення низьких або відстрочених відсоткових ставок для підприємств, які постраждали від війни, введення мораторію на виплати по кредитах для підприємств, які знаходяться в зонах активних бойових дій.

– Навчальні програми: проведення семінарів, тренінгів та консультацій для МСП з питань фінансового менеджменту, бізнес-планування, управління ризиками та ефективного використання кредитних коштів. Створення інформаційних ресурсів (веб-сайтів, мобільних додатків, гарячих ліній тощо), де МСП може отримувати актуальну інформацію про доступні кредитні продукти, умови їх створення та підтримку державних програм.

– Публічно-приватне партнерство: активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ тощо) для залучення пільгових кредитів та грантів на підтримку МСП у сільському господарстві. Вивчення та впровадження найкращих світових практик кредитування МСП у сільському господарстві, адаптованих до українських реалій. Створення

спільних інвестиційних фондів для фінансування малих підприємств, залучаючи як державні, так і приватні ресурси.

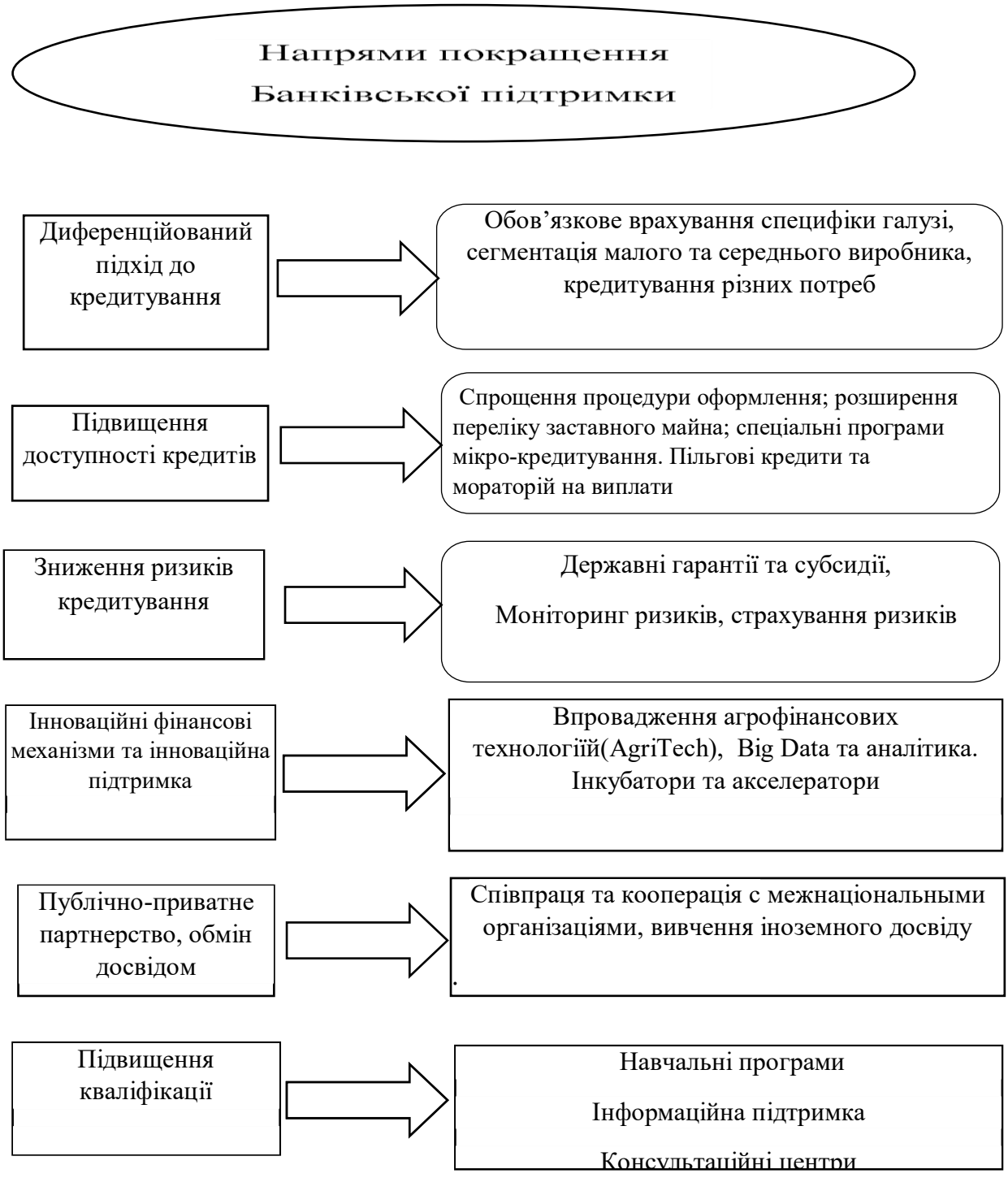

Рисунок 3.7 – Напрямки стратегії, щодо покращення підтримки фінансування для малих сільськогосподарських підприємств

– Інноваційні фінансові механізми та інноваційна підтримка: Агрофінансові технології (AgriTech) – використання онлайн-платформи для оцінки кредитоспроможності та управління фінансовими потоками. Big Data та аналітика – застосування великих даних для оцінки ризиків і прогнозування фінансових потреб підприємств. Підтримка інноваційних проектів в аграрному секторі через інкубатори та акселератори. Запровадження грантових програм для підтримки інновацій та модернізації виробництва.

На наш погляд, запропонована стратегія мінімізації ризиків та оптимізації кредитних програм для малих сільськогосподарських підприємств України під час війни та у повоєнний час враховує комплексний підхід до вирішення проблеми. Вона включає гнучкі кредитні умови, страхування ризиків, інноваційні фінансові механізми, освітні та консультаційні програми, а також постійний моніторинг та оцінку ефективності. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити стійкий розвиток аграрного сектору в умовах нестабільності та сприятливого відновлення економіки у воєнний період. Впровадження цієї комплексної стратегії дозволяє мінімізувати ризики кредитування, підвищити доступність фінансових ресурсів для МСП, стимулювати їх розвиток та сприяти відновленню та зростанню аграрного сектора України у воєнний період.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі нашого дослідження ми проаналізували стан банківської підтримка малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області в умовах війни. З’ясували, що в наслідок того що область частково окупована, а інша частина знаходиться у зоні наближеній до бойових дій банки неохоче кредитують реальний сектор економіки і сільськогосподарську галузь в тому числі. За даними Національного банку України , станом на кінець 2023 року, в рамках програми "Доступні кредити 5-7-9%" було видано понад 50 мільярдів гривень кредитів для аграрних підприємств по всій Україні, з яких на

Запорізьку область припало близько 5% від загальної суми виданих кредитів. Це становить приблизно 2,5 мільярди гривень. Ці кошти були спрямовані на відновлення виробничих потужностей, закупівлю сільськогосподарської техніки, насіння та добрив.

Також, за інформацією Кабінету Міністрів України у 2023 році було виділено додаткові 80 мільйонів гривень на підтримку фермерських господарств у Запорізькій області - це субсидії на відшкодування витрат на паливо, добрива та інші необхідні ресурси. На Запоріжжі 11 господарств із прифронтових громад безоплатно отримали техніку в тимчасове користування, для проведення весняно-польових робіт благодійного фонду "Жнива перемоги".

Ощадбанк найактивніше підтримував малих сільгоспвиробників в Запорізькій області. Спільно з Запорізькою обласною військовою адміністрацією Ощадбанк станом на 03.04.2024 уклали меморандум про співпрацю з метою здешевлення кредитів для мікро, малого та середнього бізнесу. Ця ініціатива спрямована на забезпечення доступу до фінансових ресурсів для відновлення економіки області та збільшення кількості робочих місць.

У третьому розділі свого дослідження ми вивчили досвід європейських країн з питання організації кредитування малих сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що не існує єдиного унікального підходу до системи кредитування сільгоспвиробників, кожна країні має свій власний унікальний підхід, але є деякі загальні тенденції в країнах Євросоюзу такі: держава відіграє значну роль у створенні та підтримці кредитної системи; закони та нормативні акти створюються для забезпечення безперебійного функціонування системи; уряд може надавати фінансову підтримку, щоб зробити кредити більш доступними для малого сільськогосподарського бізнесу. Підтримка малого сільськогосподарського бізнесу є важливою складовою стратегії економічного розвитку європейських країн, спрямованої на забезпечення продовольчої безпеки, створення робочих місць, стимулювання місцевої економіки, збереження культурної спадщини та екологічної стійкості.

Також у третьому розділі ми встановили, що комерційні банки під час війни з де більшого виступають як партнери Уряду, та приймають участь у гарантійних програмах, які покривають частину кредитного ризику, що дозволяє банкам надавати кредити на більш вигідних умовах. Нажаль такий стан кредитування банками сільськогосподарської галузі не задовольняє бізнес, який саме зараз потребує підтримки банківською системою в частині доступного кредитування. Банкам потрібно достовірно оцінити нові ризики, та враховуючи економічний та політичний стан в Україні, швидко адаптувати існуючі моделі до нової реальності, шляхом прийняття ефективних рішень.

В цьому розділі ми дослідили існуючі ризики кредитування сільськогосподарських підприємств та заходи для їх мінімізації та запропонували свою стратегія мінімізації ризиків та оптимізації кредитних програм для малих сільськогосподарських підприємств України під час війни та в повоєнний час, яка включає:

– використання диференційований підхід до кредитування;

– заходи по зниженню ризиків кредитування;

– заходи по підвищенню доступності кредитів;

– впровадження публічно-приватного партнерства;

– впровадження інноваційних фінансових механізмів та інноваційної підтримки;

– використання Агрофінансових технології (AgriTech). Big Data та аналітика. Інкубатори та акселератори.

– впровадження консультаційних центрів та інформаційної підтримки.

ВИСНОВКИ

Сільськогосподарська галузь є пріоритетною для економіки України, але протягом незалежності країни саме ця галузь постійно стикається з не достатком фінансування, а обходитися тільки самофінансуванням на сьогодні не можливо, щоб впроваджувати інноваційні технології, мати сучасне обладнання та можливості підвищення власної конкурентоспроможності для просування своєї продукції на міжнародний ринок. Особливо ця проблема стоїть саме перед малим сільськогосподарським бізнесом. Кредитування малого сільськогосподарського бізнесу має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки та розвитку аграрного сектору України.

Війна негативно вплинула на обсяги кредитування малого сільськогосподарського бізнесу. Для подальшого розвитку кредитування необхідно вирішувати проблеми високих процентних ставок, обмеженого доступу до заставного майна та складних процедур отримання кредитів.

Метою нашого дослідження є подальший розвиток теоретичних положень та удосконалення методичних і практичних рекомендацій щодо оптимізації шляхів банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

– розкрити сутність поняття « мале сільськогосподарське підприємство»;

– дослідити особливості кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні;

– виокремити чинники, які обмежують можливості підприємств малого сільськогосподарського бізнесу отримувати банківські кредити та підвищувати ризиковість здійснення таких операцій для банків;

– проаналізувати стан кредитування малого сільськогосподарського бізнесу комерційними банками до військової агресії рф та під час війни;

– оцінити особливості та доступність програми банківського кредитування для малого сільськогосподарського бізнесу в Запорізькій області;

– сформувати та обґрунтувати практичні рекомендації щодо ефективності напрямків вдосконалення банківського фінансування малих сільськогосподарських підприємств в Україні.

У результаті аналізу наукової літератури, статистичних даних, досліджень різних організацій у першому розділі своєї роботи нами з'ясовано, що малі сільськогосподарські підприємства в аграрному секторі України – це господарства, які зазвичай мають обмежені земельні ресурси, виробничі потужності та фінансові можливості порівняно з великими агрохолдингами. Вони можуть бути організовані як фермерські господарства, сімейні ферми, особисті селянські господарства або інші форми власності.

Нами надано власне трактування малого сільськогосподарського підприємства, на основі аналізу господарчого кодексу, податкового кодексу та визначення малого сільськогосподарського підприємства Національним Банком України:

Мале підприємство в сільському господарстві України – це господарство, яке має річний дохід до 500 тисяч євро, займається виробництвом сільськогосподарської продукції, переробкою або наданням супутніх послуг, і в якому кількість працівників не перевищує 50 осіб.

Нами досліджено особливості кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні, з'ясовано проблеми кредитування, що існують протягом більш ніж 30 років української незалежності. Нами виокремлені чинники, які обмежують можливості підприємств малого сільськогосподарського бізнесу отримувати банківські кредити та підвищують ризиковість здійснення таких операцій для банків.

В ході дослідження з'ясовано, що війна в Україні завдала серйозного удару по малому та середньому бізнесу у сільському господарстві, та додала проблем, з якими вони стикаються.

Нами проаналізовано роботу малих сільськогосподарських підприємств на південно-східних областей України – бо саме тут знаходиться Запорізька область, та з'ясовано ці області є зоною ризикованого землеробства і тому підприємствам, для ведення ефективного господарювання, необхідно враховувати особливості клімату цих областей та застосовувати нові інноваційні методи ведення бізнесу на відповідному для сьогодення агротехнічному рівні. Нами проаналізовано фінансово-господарську діяльність малих сільськогосподарських підприємств цих областей та з'ясовано, що загалом в південно-східних областях у довоєнному 2021 році використовувалися площі сільськогосподарських угідь площею 2744 тис.га, в тому числі 2192 тис. га становлять орендовані сільськогосподарські угіддя, тобто 80 % загальної площі землі, яка є в їх користуванні. Загальна посівна площа сільськогосподарських культур фермерських господарств під урожай 2021 році в південних областях 2382,2 тис. га. З'ясовано, що в 2021 році майже у всіх областях відбулося збільшення найманих працівників до їх кількості в 2020 році, але не всі області повернулися до кількості 2019 року. Ми проаналізували динаміку рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств, то слід відмітити що в середньому у 2021 р. вона становила 37,0 %, проти 36,8 % у 2020р., це невелике але зростання, а якщо розглянути в порівнянні з 2019 роком, то зростання відбулося майже у всіх областях. За рівнем рентабельності підприємства Запорізької області на 4 місці з показником 36%. В цілому в південно- східних областях рівень рентабельності малих сільськогосподарських господарств був вищим, ніж в середньому по Україні (32,6 %), окрім Одеської області. З'ясовано, що загальний обсяг продукції малих сільськогосподарських підприємств, а саме фермерських підприємств в південно-східних областях в 2021 році збільшилися на 30,7 %, в порівнянні з 2020 роком та що у 2021 році змінилося співвідношенні питомої ваги продукції рослинництва й тваринництва на користь рослинництва як більш рентабельного виробництва. Нажаль Запорізька область демонструвала в довоєнний період більш стрімке скорочення показників порівняно з середніми по Україні, що пов'язано з додатковими

регіональними факторами, такими як недостатній розвиток інфраструктури та обмежений доступ до водних ресурсів.

Ми з'ясували, що галузь АПК України є однією з найбільш постраждалих від військової агресії росії. Найбільше за час великої війни в Україні закрилося аграрних підприємств – 1261 компанія за період із 2022 року по перший квартал 2024 року включно. Через бойові дії та мінування території у 2022 р. сільгоспвиробники не могли використовувати до 30 % полів для посіву (що сягало 5 млн га); у 2023 р. 25 % площ були непридатними для використання. Однак сільгоспвиробники роблять все для збереження галузі, поступово відновлюються обсяги експорту агропродукції. У 2023 р., за попередніми оцінками, експортовано 67,5 млн т агропромислової продукції різних видів, що на 15 % перевищує показник 2022 р. Разом з тим, експортний виторг у 2023 р. склав 21,9 млрд дол. США, що на 8 % менше від показника 2022 р. через падіння цін майже на всі види агропродукції проти попереднього року та дорогу експортну логістику. І це незважаючи на те, через окупацію територій, мінування полів, брак пального та добрив, несприятливих погодних умови підприємства, що займаються рослинництвом скоротили посівних площі на 25% порівняно з 2021 роком. Врожайність зернових культур зменшилася на 18%, олійних культур – на 22%.

Також нами досліджено співпрацю банківської системи з підприємствами агропромислової галузі, в тому числі і малого підприємництва, до військового вторгнення та під час війни. Розглянули програми, зорієнтовані спеціально на потреби сільгоспвиробників, пропонують різні банки, та з'ясували, що останні дуже обережно відносяться до кредитування галузі АПК, фінансування відбувається в більшій частині за рахунок співпраці банків з Урядом України та з міжнародними організаціями партнерами України.

Війна завдала значних збитків усім сільгоспвиробникам як у тваринництві так і в рослинництві в Україні. Найбільше постраждали підприємства, розташовані в областях, близьких до зони бойових дій. Проте, завдяки стійкості та адаптивності аграріїв, у 2023 році спостерігається поступове відновлення

виробництва. Для подальшого розвитку МСП необхідна комплексна державна підтримка, спрямована на розмінування територій, відновлення інфраструктури, забезпечення доступу до фінансування та технологій.

В ході свого дослідження, ми вивчили досвід європейських країн з питання організації кредитування малих сільськогосподарських підприємств, та встановили, що не існує єдиного унікального підходу до системи кредитування сільгоспвиробників, кожна країні має свій власний унікальний підхід, але є існують деякі загальні тенденції в країнах Євросоюзу.

Ми встановили, що комерційні банки під час війни з де більшого виступають як партнери Уряду, та приймають участь у гарантійних програмах, які покривають частину кредитного ризику, що дозволяє банкам надавати кредити на більш вигідних умовах. Нажаль такий стан кредитування банками сільськогосподарської галузі не задовольняє бізнес, який саме зараз потребує підтримки банківською системою в частині доступного кредитування. Банкам потрібно достовірно оцінити нові ризики, та враховуючи економічний та політичний стан в Україні, швидко адаптувати існуючі моделі до нової реальності, шляхом прийняття ефективних рішень.

Також нами досліджено існуючі ризики кредитування сільськогосподарських підприємств та заходи для їх мінімізації. На основі вивчення досвіду європейських країн та досліджень вчених-економістів з приводу кредитування малих сільськогосподарських підприємств нами запропонована стратегія мінімізації ризиків та оптимізації кредитних програм для малих сільськогосподарських підприємств України під час війни та в повоєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українське сільське господарство у воєнний час: стійкість, реформи та ринки. URL: https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk

2. Господарський кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

3. Податковий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

4. Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua/

5. What is family farming? / Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2015. URL: http://www.fao.org/ family-farming-2014/home/what -is-family-farming/en/

6. Закону України «Про банки і банківську діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text

7. Уряд України на 2024 рік заклав 4,2 млрд. гривень для агросектору URL: https://delo.ua/business/derzpidtrimka-apk-v-2024-roci-analiz-vidguki-prognoz-425552/

8. Відновлення кредитування. Приплив коштів та 42млдр.грн. прибутку URL: orbes.ua/money/vidnovlennya-kredituvannya-pripliv-koshtiv-ta-42-mlrd-grn-pributku-golova-nbu-andriy-pishniy-pro-tri-trend

9. 75% громад Запоріжжя фінансово неспроможні. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/04/8/712098/

10. Державна служба статистики України. (2023). Статистичний збірник «Сільське господарство України». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

11. Національний банк України. (2023). Звіт про доступність кредитних ресурсів для малих підприємств. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf

12. Міністерство аграрної політики та продовольства України. (2023). Опитування фермерів щодо впливу війни на сільськогосподарське виробниц-тво . URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarnyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta

13. FAO. (2023). Доповідь про стан продовольчої безпеки в Україні. URL: https://iprjournal.kyiv.ua/index.php/pr/article/view/675

14. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

15. Головне управління статистики в Запорізькій області. URL: https://www.zp.ukrstat.gov.ua/

16. Загроза продовольчій безпеці світу / Міністерство закордонних справ України. 2023. URL: https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu

17. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна / Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2024. 17 січня 2024р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html

18. YouControl.Market. URL: https://youcontrol.market/

19. Аграрії найчастіше закривали бізнес під час війни. URL: https://agroportal.ua/news/ukraina/agrariji-naychastishe-zakrivali-biznes-pid-chas-viyni

20. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспекти-ви: *міжнародна колективна монографія; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування. НАН України». Київ.* 2023. – 571 с. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-develop

21. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. KSE. Березень 2023. URL: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Repor…

22. Підтримка малих фермерів під час війни URL:https://www.worldbank.org/uk/news/feature/2023/10/30/ukraine-supporting-small-farms-amidst-war

23. Агро незалежність в цифрах. Злети та падіння. URL: https://agroportal.ua/publishing/infografika/agronezalezhnist-v-cifrah-zleti-ta-padinnya-sektoru-za-32-roki-u-infografici

24. Україна цьогоріч збільшила експорт агропродукції на 15% – УКАБ. Укрінформ. 2023. 30 груд. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3806895-ukraina-cogoric-zbilsil…

25. Про врожай цьогоріч та проблеми з якими стикнулися аграрії. URL: https://suspilne.media/zaporizhzhia/531003-u-zaporizkij-ova-rozpovili-pro-cogoricnij-vrozaj-a-takoz-pro-problemi-z-akimi-zitknulisa-agrarii

26. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine. Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. FAO. URL: https://doi.org/10.4060/cc3311en

27. Алексєєв С. Кредити «малому» бізнесу: проблеми та перспективи. Режим доступу: http://bankstatey.com/index.php?newsid=681.

28. Офіційний сайт Райффайзен банку URL: https://raiffeisen.ua/

29. Офіційний сайт АТ Креді Агріколь Банк URL: https://credit-agricole.ua/

30. Офіційний сайт АТ «ПроКредит Банк» URL: https://www.procreditbank.com.ua

31. Офіційний сайт АТ «Кредобанк» URL: https://kredobank.com.ua/

32. Офіційний сайт АТ « Укрексімбанк» URL: https://www.eximb.com/ua/bank/

33. Офіційний сайт АТ «ПУМБ» URL: https://www.pumb.ua/

34. Офіційний сайт АТ «Укргазбанк» URL: https://www.ukrgasbank.com/

35. Офіційний сайт АТ «Укрсиббанк» URL:https://ukrsibbank.com/

36. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» URL: https://www.oschadbank.ua/

37. Офіційний сайт АТ «Приватбанк» URL: https://privatbank.ua/

38. З початку 2023 року бізнес отримав 70 млрд. грн. доступних креди-тів. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6b433783-b363-4328-b38fb022764e9117&title=DostupniKrediti (71 Пахучій)

39. Уряд затвердив зміни до надання державної фінансової підтримки. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-zmini-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyam-pid-chas-posivnoyi-roman-leshchenko

40. Індекс ставок за депозитами фізичних осіб. URL: https://index.minfin.com.ua/

41. Програма ОТП Банку і USAID забезпечує знижені ставки для мікро-, малого та середнього бізнесу. ОТП Банк. URL : https://www.otpbank.com.ua/about/news/455190/ (дата звернення: 20.06.2024).

42. Фінансування агропідприємств у межах спільної програми з USAID. URL : https://dia.dp.gov.ua/ (дата звернення: 20.06.2024).

43. Грантова підтримка агросектору 2022-2023 рр. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/01/tablitsya-2_p.pdf

44. Міністерство Фінансів України. Міністерство Фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ 5 (дата звернення: 20.06.2024).

45. АТ «Ощадбанк». Ощадбанк та Запорізька обласна військова адміністрація домовилися про здешевлення кредитів для місцевого бізнесу. URL: https://www.oschadbank.ua

46. Підтримка малого і середнього бізнесу URL: https://www.kmu.gov.ua/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva

47. Господарства прифронтових громад безоплатно отримали техніку URL: https://suspilne.media/zaporizhzhia/755953-na-zaporizzi-11-gospodarstv-iz-prifrontovih-gromad-bezoplatno-otrimali-tehniku-dla-provedenna-vesnano-polovih-robit

48. Дієва допомога Біленківській громаді на Запоріжжя URL: https://suspilne.media/zaporizhzhia/747733-dieva-dopomoga-u-bilenkivskij-gromadi-na-zaporizzi-ponad-200-rodin-otrimali-granti-na-vedenna-silskogo-gospodarstva

49. Кушнір С.О., Аношина С.С. Досвід Франції щодо організації підтримки сільськогосподарських підприємств, які забезпечують продовольчу безпеку.

Збірник матеріалів Круглого столу «Відновлення сільських територій в умовах повоєнного відродження». Запоріжжя, ЗНУ, 2024.С140-145

50. The German Cooperative and Raiffeisen Confederation. (2022). About. URL: https://www.dgrv.coop/about-us/ (дата звернення 10.07.2024)

51. Кушнір С.О., Кіндій П.Р. Порівняльна характеристика банківського обслуговування підприємств, що забезпечують продовольчу безпеку України та Польщі. *Збірник матеріалів Круглого столу «Відновлення сільських територій в умовах повоєнного відродження».* Запоріжжя, ЗНУ, 2024.С148-151

52. Вільчинська Л., Панасюк Р.,Świącik J Європейський досвід розвитку бізнесу для України. *Збірник матеріалів Круглого столу «Відновлення сільських територій в умовах повоєнного відродження».* Запоріжжя, ЗНУ, 2024.С152-155

53. Детальні вказівки щодо надання, виплати та повернення фінансової допомоги згідно зі Стратегічним планом Спільної аграрної політики на 2023-2027 рр. для інтервенцій I.10.1.1 Інвестиції в сільськогосподарські ферми, що підвищують конкурентоспроможність (субсидії). URL : https://www.gov.pl/web/rolnictwo/wytyczne-szczegolowe-w-zakresie-przyznawania-wyplaty-i-zwrotu-pomocy-finansowej-w-ramach-planu-strategicznego-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-2027-dla-interwencji-i1011-inwestycje-w-gospodarstwach-rolnych-zwiekszajace-konkurencyjnosc-dotacje

54. Кушнір С.О., Порівняльна державних програм Румунії та України щодо підтримки сільськогосподарських підприємств, які забезпечують продовольчу безпеку. *Збірник матеріалів Круглого столу «Відновлення сільських територій в умовах повоєнного відродження».* Запоріжжя, ЗНУ, 2024.С160-165

55. Офіційний сайт CEC.BANK. URL: https://www.cec.ro/presa/cec-bank-este-unul-dintre-principalii-finantatori-ai-agriculturii-romanesti (дата звернення 09.07.2024)

56. ROMANIA’S CAP STRATEGIC PLAN. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2024-01/csp-at-a-glance-romania_en.pdf (дата звернення 09.05.2024)

57. European Comission. (2022). Rural Development Programmes by country. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/rural-development/country_en (дата звернення 10.07.2024)

58. Стан і перпективи розвитку державного фінансування малих аграрних підприємств України на регіональному рівні. URL: https://re.gov.ua/re201402/re201402_057_NazarkevychIB,NazarkevychOB.pdf

59. Farm Credit. (2022). Farm Credit System. URL: https://farmcredit.com/ (дата звернення 10.07.2024)

60. European Comission. (2022). Food, Farming, Fisheries. URL: https://commission.europa.eu/food-farming-fisheries_en (дата звернення 10.07.2024)

61. Державна підтримка аграрного сектору 2024. Державні та недержавні фонди і механізми.
URL:https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/75427.html

62. Поліпшення доступу МСП до фінансів та пошук інноваційних рішень для відкриття джерел капіталу.
URL: https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance

63. Zhouyi Gu, Jiayan Lv, Bingya Wu, Zhihui Hu, Xinwei Yu Credit risk assessment of small and micro enterprise based on machine learning 2024 The Author(s). Published by Elsevier Ltd. URL: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e27096 (дата звернення 15.07.2024)

64. Z. Xu, J. Cheng, L. Cheng, X. Xu, M. Bilal MSEs credit risk assessment model based on federated learning and feature selection Comput. Mater. Continua (CMC), 75 (2023), pp. 5573-5595, (дата звернення 16.07.2024)

65. European Comission. (2022). European Agricultural Guarantee Fund. URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/european-agricultural-guarantee-fund-eagf_en (дата звернення 10.07.2024)

66. Звіт про фінансову стабільність. НБУ 2023 URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku.

67. Реальний сектор економіки потребує особливої уваги. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/569256_realniy_sektor_ekonomiki_potrebuie.html

68. Бізнес отримав 75 млрд грн доступних кредитів з початку 2023 року. Офіційний сайт міністерства економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3831b1a4-f683-4152-aa43-a1ec1781d2ca&title=BiznesOtrimav75-MlrdGrn

69. Актуалізовано пріоритети досліджень Національного банку до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/aktualizovano-prioriteti-doslidjen-natsionalnogo-banku-do-2025-roku

70. Bircan, Ç., & Saka, O. (2019). Lending cycles and real outcomes: Costs of political misalignment. https://orcid.org/0000-0002-1822-1309

ДОДАТОК А

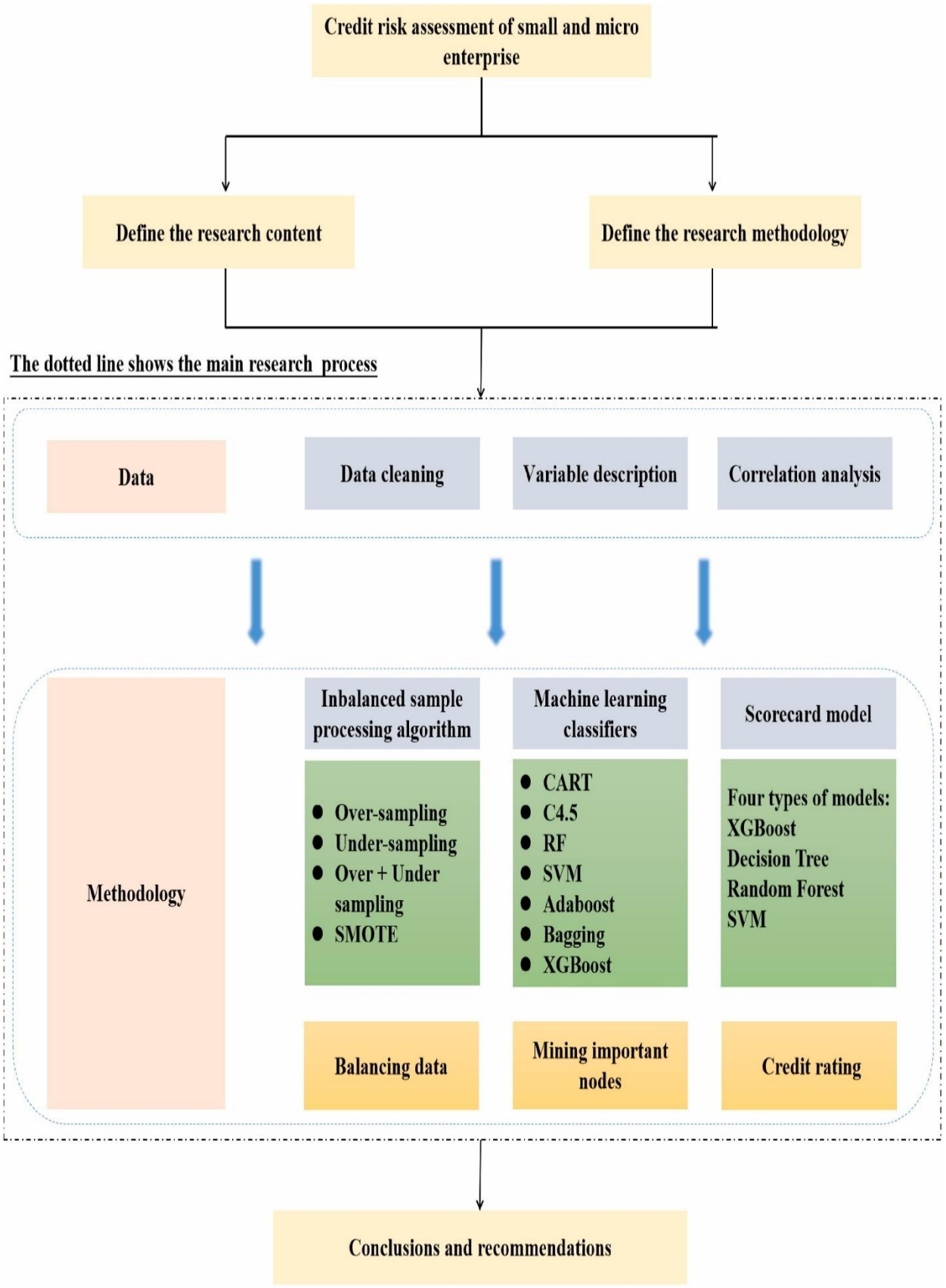
Основні показники грошово-кредитної та фінансової статистики щодо діяльності депозитних корпорацій (банків) Запорізької області за станом на кінець квітня 2024 року

Показники	Залишки коштів, млн грн			Зміна, %		
	Україна	область	% до загального підсумку по Україні	у річному обчисленні	до початку року	за місяць
Кредити, надані депозитними корпораціями						
нефінансовим корпораціям	737 084	13 208	1,8	–5,4	0,8	0,2
у національній валюті	502 358	8 083	1,6	0,7	3,5	–0,7
в іноземній валюті	234 726	5 126	2,2	–13,7	–3,3	1,6
домашнім господарствам	256 883	6 034	2,3	–13,1	–3,5	–1,0
у національній валюті	244 030	5 829	2,4	–13,5	–3,7	–1,0
в іноземній валюті	12 853	205	1,6	0,7	2,2	1,0
Депозити, залучені на рахунки						
нефінансових корпорацій	1 100 321	17 355	1,6	21,3	–12,1	–5,9
у національній валюті	779 736	11 011	1,4	13,1	–15,3	–11,2
в іноземній валюті	320 585	6 345	2,0	38,6	–5,9	4,9
домашніх господарств	1 235 278	44 194	3,6	11,1	1,0	1,2
у національній валюті	799 184	31 415	3,9	16,7	1,8	1,5
в іноземній валюті	436 093	12 779	2,9	–0,7	–0,9	0,7

Показники	Середньозважені ставки в річному обчисленні, %		
	Україна	область	Різниця, п.п.
Процентні ставки депозитних корпорацій (крім Національного банку України) за новими кредитами, за звітний місяць			
нефінансові корпорації	16,3	19,6	3,2
у національній валюті	17,6	21,0	3,4
без урахування овердрафту	17,4	21,0	3,6
в іноземній валюті	6,6	6,5	–0,1
без урахування овердрафту	6,6	6,5	–0,1
домашні господарства	27,5	35,3	7,9
у національній валюті	27,5	35,3	7,9
без урахування овердрафту	33,8	34,3	0,5
в іноземній валюті	13,7	45,4	31,6
без урахування овердрафту	7,9	–	–
Процентні ставки депозитних корпорацій (крім Національного банку України) за новими депозитами, за звітний місяць			
нефінансові корпорації	7,8	9,9	2,0
у національній валюті	9,6	10,7	1,0
в іноземній валюті	0,8	0,8	0,0
домашні господарства	8,4	9,3	0,9
у національній валюті	10,9	12,2	1,3
в іноземній валюті	1,0	0,8	–0,2

Показники	область
Дані про кількість банків	
Кількість банків-юридичних осіб, усього	2
Кількість філій	3
Кількість діючих структурних підрозділів банків (за виключенням неплатоспроможних банків)	162

ДОДАТОК Б

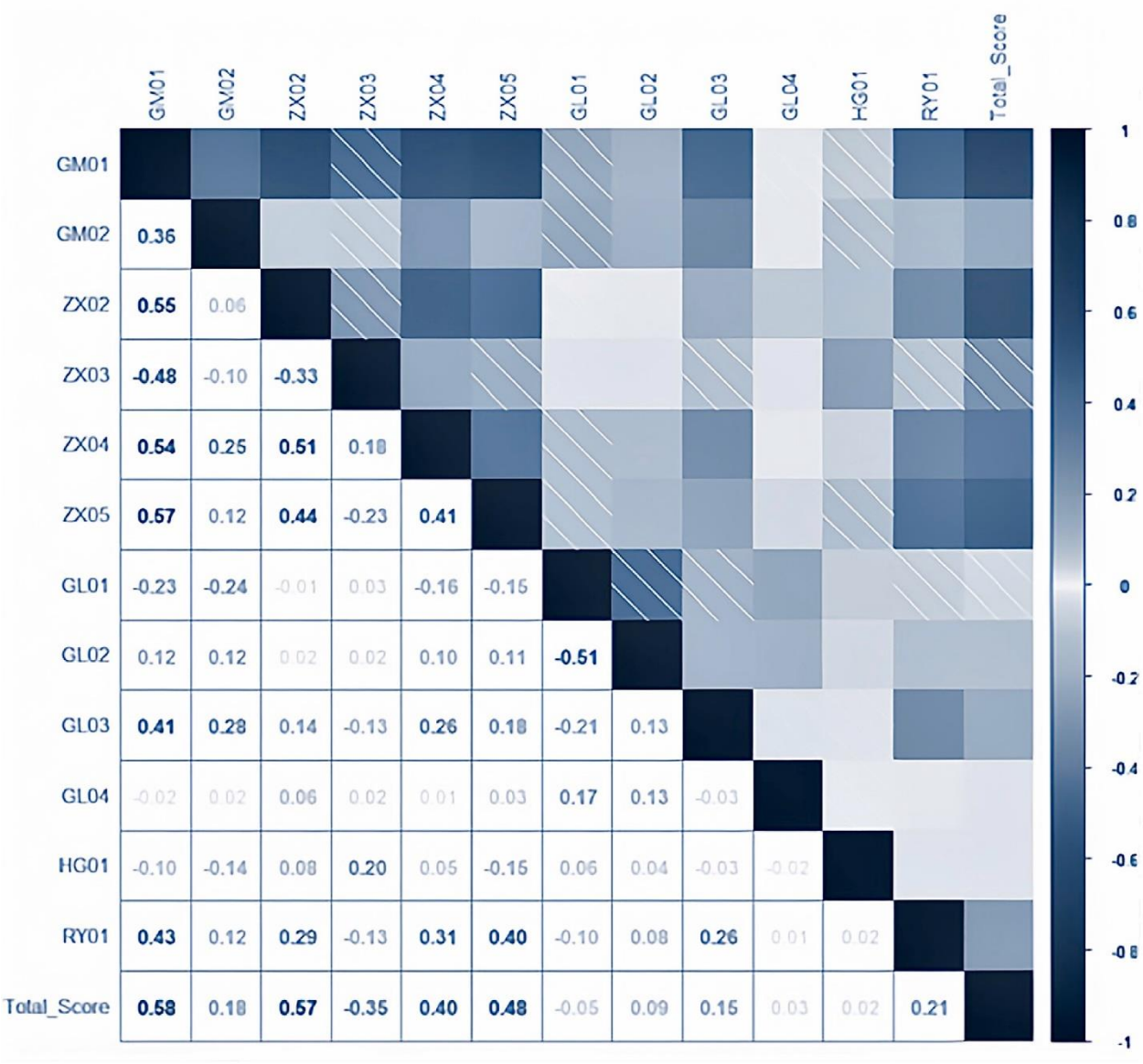

Credit risk assessment of small and micro enterprise
Define the research content
Define the research methodology
The dotted line shows the main research process
Data
Data cleaning
Variable description
Correlation analysis
Methodology
Inbalanced sample processing algorithm
Machine learning classifiers
Scorecard model
Over-sampling
Under-sampling
Over + Under sampling
SMOTE
CART
C4.5
RF
SVM
Adaboost
Bagging
XGBoost
Four types of models:
XGBoost
Decision Tree
Random Forest
SVM
Balancing data
Mining important nodes
Credit rating
Conclusions and recommendations

ДОДАТОК В

Table 1. Overview and description of variables.

Serial Number	Variable Symbol	Meaning of Variables
1	GM01	Last Year's Total Assets
2	GM02	Registered Capital
3	GM03	Last Year's Total Profit
4	GM04	Last Year's Operating Revenue
5	ZX01	Return on Equity (ROE) of Last Year
6	ZX02	Return on Assets (ROA) of Last Year
7	ZX03	Asset-Liability Ratio of Last Year
8	ZX04	Owner's Equity of Last Year
9	ZX05	Years in Operation
10	ZX06	Year-on-Year Index of Water, Electricity, and Gas Consumption
11	ZX07	Number of Intellectual Property Rights
12	GL01	Legal Representative's Contribution
13	GL02	Executive's Contribution
14	GL03	Shareholder Strength Score
15	GL04	Legal Representative's Age
16	GX01	Number of Social Security Contributions/Number of Employees
17	GX02	Total Annual Tax Payment
18	HG01	Compliance Performance
19	RY01	Bonus Points for Honors
20	Total_score	Creditworthiness: High = 1, Low = 0.

ДОДАТОК Г

GV01
GV02
ZX02
ZX03
ZX04
ZX05
GL01
GL02
GL03
GL04
HG01
RY01
Total_Score
GM01
GM02
ZX02
ZX03
ZX04
ZX05
GL01
GL02
GL03
GL04
HG01
RY01
Total_Score
0.36
0.55 0.06
-0.48 -0.10 -0.33
0.54 0.25 0.51 0.18
0.57 0.12 0.44 -0.23 0.41
-0.23 -0.24 -0.01 0.03 -0.16 -0.15
0.12 0.12 0.02 0.02 0.10 0.11 -0.51
0.41 0.28 0.14 -0.13 0.26 0.18 -0.21 0.13
-0.02 0.02 0.06 0.02 0.01 0.03 0.17 0.13 -0.03
-0.10 -0.14 0.08 0.20 0.05 -0.15 0.06 0.04 -0.03 -0.02
0.43 0.12 0.29 -0.13 0.31 0.40 -0.10 0.08 0.26 0.01 0.02
0.58 0.18 0.57 -0.35 0.40 0.48 -0.05 0.09 0.15 0.03 0.02 0.21
1
0.8
0.6
0.4
0.2
0
-0.2
-0.4
-0.6
-0.8
-1

ДОДАТОК Д

№	Вид кредиту	«КУБ» під заставу для агроклієнтів	Агросезон	Кредит на придбання основних засобів (в т.ч. сільгосптехніки)
1	2	3	4	5
1	Строк	До березня 2024 року		36 місяців для мікро- та малого бізнесу, сільгосптоваро-виробників; 60 місяців для середнього/великого бізнесу
2	Сума кредиту	- від 100 тис. до 4 млн грн для мікробізнесу; 5 млн грн для малого бізнесу. Недоступно середньому бізнесу	від 1 до 50 млн грн	від 100 тис. грн
3	% ставка для позичальника	13% річних, крім: - 7% річних для суб'єктів підприємництва, які провадять основну діяльність за всіма КВЕД Секції С; - 7% річних за напрямком: відбудова зруйнованих внаслідок військової агресії основних засобів суб'єктів підприємництва, що підтверджується відповідними документами; -3% річних для суб'єктів підприємництва, які провадять господарську діяльність у зоні високого воєнного ризику.	1% річних перші 2 роки, далі – 5% річних для суб'єктів підприємництва, які провадити господарську діяльність у зоні високого воєнного ризику; -7% річних для мікро- та малого бізнесу з можливістю зниження до 5% за умови створення нових робочих місць; -9% річних для середнього та великого бізнесу з можливістю зниження до 7% за умови створення нових робочих місць.	
4	Спосіб видачі	На поточний рахунок позичальника		
5	Графік	Погашення траншів – 90/180/270/ 360 днів або індивідуальний графік за погодженням із банком для середнього бізнесу.	1 грудня 2023 року – 20%, 1 лютого 2024 року –30%, 1.03.24 року – 50% або індивідуальний графік	Ануїтет, рівними частинами. Для середнього та великого бізнесу – індивідуальний графік.

Продовження ДОДАТКА Д

6	Забезпечення	Сільгосптехніка (самохідна, причіпна, навісна) та/або транспортні засоби (легкові, комерційні), порука власника бізнесу	Майно, що купується, порука власника
7	Комісія	0% (знижено з 05.10.2023 до 29.02.2024)	1–1,5% від суми кредиту
8	Обов’язкові умови	Заборона використання кредитних коштів для погашення кредитів і процентів або іншої заборгованості за кредитними договорами, а також для виплати дивідендів та надання фінансової допомоги	
		Вимоги до земельного банку: від 20 до 99,99 га для КВЕД 01.11; від 100 га для КВЕД 01.1, 01.2, 01.3, 01.4, 01.5, 01.6.	Вимоги до земельного банку:- від 100 га для КВЕД 01.1, 01.2, 01.3, 01.4, 01.5, 01.6.

Декларація академічної доброчесності

здобувача вищої освіти ЗНУ

– Я, Целуйко Лілія Віталіївна , студентка 2 курсу, заочної форми навчання, економічного факультету, спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», освітньої програми «Фінанси і кредит», адреса електронної пошти: tseluykoliliya@gmail.com

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Підтримка малих сільськогосподарських підприємств Запорізької області банківською системою в умовах війни» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ Целуйко Л.В.

ПІБ (студента)